

P. 506

STUDIA
UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI

PHILOLOGIA

1

1986

CLUJ-NAPOCA

39 / 487

REDACTOR-ŞEF: Prof. A. NEGUCIOIU

REDACTORI-ŞEFI ADJUNCŢI: prof. A. PAL, conf. N. EDROIU, conf. L. GHERGARI

**COMITETUL DE REDACŢIE FILOLOGIE: Prof. I. VLAD, Conf. G. ANTONESCU
(redactor responsabil), Conf. A. BAN, Conf. P. BENEDEK, Conf. M. CĂPU-
ŞAN, Conf. D. DRAŞOVEANU, Conf. I. GALEA, Conf. S. TRIFU, Lect.
L. BAKONSKY, Lect. M. HOMORODEAN (secretar de redacţie)**

TEHNOREDACTOR: C. Tomoaia-COTIŞEL

STUDIA

UNIVERSITATIS BABEȘ-BOIYAI

PHILOLOGIA

1

 Redacția: 3400 CLUJ-NAPOCA, str. M. Kogălniceanu, 1 ● 1 61 01

SUMAR - CONTENTS - SOMMAIRE

M. PROTASE, Relația tradiție-inovație în concepția scriitorilor de la 1848 ● The Tradition-Innovation Relationship in the Conception of the 1848 Writers	3
S. IERCOȘAN, Propagarea erorilor în istoria literară. Observații pe marginea exegezei maioreseiene ● The Dissemination of Errors in Literary History. Some Remarks on Maiorese's Exegesis	8
L. GRĂMADĂ, Gheorghe Stoica: o viață dăruită presei militante ● Gheorghe Stoica: A Life Devoted to Engaged Journalism	15
L. BALAZS, Interferența. Între teorie și practică ● The Interference: Between Theory and Practice	19
V. PAMFIL, În legătură cu periodizarea latinei dunărene ● On the Periods of the Danubian Latin	20
M. HOMORODEAN, Implicații istorice ale unor paralelisme române lexice și toponimice ● Historical Implications of Some Lexical and Toponymic Romanian Parallels	32
O. VINTELER, Despre originea numelor topice Țaga și Țagu ● On the Origin of Toponyms Țaga and Țagu	38
D. BALOGH, Probleme privind noțiunea de paronime în lingvistica maghiară ● On the Notion of Paronyms in Hungarian Linguistics	43
I. SASU-BOLBA, Un cîntec de dragoste pentru Transilvania. Cîteva aspecte ale traducerii de poezie din limba română în limba engleză ● A Love Song for Transylvania. Some Aspects of Poetry Translation from Romanian into English	47
I. GALEA, Romanul lui Joseph Conrad 'ca modalitate lirică ● Joseph Conrad's Novel and the Lyrical Mode	53
M. CRĂCIUN, The Novel and the Modern World: An Approach to J. Joyce's "Ulysses"	58
I. CREȚIU, Ben Jonson despre cultura clasică a lui Shakespeare ● Ben Jonson about Shakespeare's Latin and Greek	63
M. GRUIȚĂ, Some Contributions to the Study of English Adverbial Clauses	67
I. BACIU, De nouveau sur <i>que</i> tampon syntaxique ● Once More About <i>que</i> as a Syntactic Buffer	72
M. ZAHARIA, La critique littéraire en tant que discours modulateur ● The Literary Criticism as Modulation Discourse	77

39/987

V. PĂLTINEANU, <i>Limba textelor hieroglifice maya</i> ● <i>On the Language of Maya Hieroglyphic Writing</i>	81
H. LAZĂR, <i>Ronsard Apollinien</i> ● <i>Ronsard Apollonian</i>	86
Cronică – Chronicle – Chronique	93
International Summer Course (A. CURTUI)	93
Recenzii – Book Reviews – Comptes rendus	94
Marica Pietreanu, <i>Salutul în limba română. Studiu sociolingvistic</i>, București, Editura științifică și enciclopedică, 1984, 258 p. (I.T. STAN)	94
Walter Allen, <i>The Short Story in English</i>, Oxford at the Clarendon Press, 1981, 415 p. (V. STANCIU)	96

RELAȚIA TRADIȚIE-INOVAȚIE ÎN CONCEPȚIA SCRITORILOR
DE LA 1848

MARIA PROTASE*

ABSTRACT. — **The Tradition-Innovation Relationship in the Conception of the 1848 Writers.** The tradition-innovation relationship was one of the basic problems of our intellectual life in the 1848 period. Having a number of reasons, the Romanian Principalities' efforts towards synchronization with the contemporary Western culture and civilization contributed, within a span of three decades (1830—1860), to a radical change of the image of Romanian social life. But the difference between the fast rhythm of assimilation of „the new” and the slow pace of doing away with „the old” may be said to have resulted, in the context of Romanian society, in a bizarre and caricature-like symbiosis of Western and Oriental values. Hence, the just suspicion of some lucid and keen minds of the age who blamed this snobbish and pernicious mimetism for the false orientation of Romanian culture. Among those who have brought into focus, therefore, the problem of the relationship between tradition and innovation, claiming for a critical and balanced reception of „the new”, particular mention should be made of Mihai Kogalniceanu and Alecu Russo, joined by the whole generation of 1848's.

Problemă capitală a vieții noastre intelectuale în epoca pașoptistă, relația dintre tradiție și inovație, local-universal a constituit una din temele predilecte ale sociologiei culturii românești. Momentul pașoptist o impune în mod expres întrucît, prin consecințele sale de ordin economic și politic, pacea de la Adrianopol din 1829 contribuie la înlăturarea tuturor barierelor care separaseră Țările Române de lumea și civilizația Occidentului. Angrenarea firească a Principatelor în circuitul viu al economiei capitaliste europene declanșează astfel un proces activ de disoluție a structurilor anacronice feudale și de racordare a societății românești la ritmurile vieții moderne apusene. Datorate unui proces necesar, dar stimulate totodată de eforturile tinerei generații pașoptiste în direcția accelerării ritmului de sincronizare cu civilizația și cultura contemporană occidentală, schimburile de mărfuri și oameni, cărți și idei, moravuri și îmbrăcăminte etc. — cu un cuvînt de „noutăți” — iau, aproximativ în trei decenii (1830—1860), proporții spectaculoase, încît imaginea vieții publice și particulare a claselor de sus din Principate se modifică radical. Iată cum ne-o sugerează Alecsandri în *Iașii în 1844*: „Hainele lungi și largi au dat rînd straielor mai strîmte a Europei; șlicul s-au închinat dinaintea pălăriei, ciubotele roșii și galbine au dat pasul încălțămintelor de vax; divanurile late s-au cioplit în forme de canapele elegante și, în urmare a tuturor acestor noutăți și a mai multor alte ce

* Universitatea din Cluj-Napoca, Facultatea de Filologie, Catedra de literatură română, comparată și teoria literaturii, 3400 Cluj-Napoca, România

s-au introdus cu moda, casele au trebuit negreșit să primească o formă străină cu natura ideilor de astăzi¹.

În prima lui fază de desfășurare, pînă spre 1850, acest proces de „modernizare“ ia însă un curs primejdios: înlănțuită vreme îndelungată în spațiul sufocant al Orientului musulman și puternic marcată de spiritul fanariot, înalta societate românească, șocată și fascinată acum de insolitul civilizației europene, nu ezită să se subordoneze fără rezerve față de Occident, cu deosebire față de Franța. Călătorii străini ce vizitează Principatele între 1830—1840 consemnează fenomenul cu o legitimitate uimire: „Nu există oraș în lume, dincolo de frontierele Franței și Belgiei — scrie Bois le Comte — în care limba noastră să fie atît de răspîndită ca la Iași și Bucureștii“. Iar Raoul Perrin constată că boierii români țin enorm la francezi, considerindu-i „rezumatul cel mai complet al civilizației“. Firesc și benefic ca în oricare țară pe cale de recuperare a întârzierilor impuse de istorie, fenomenul imitării este secondat la noi de semnele franțuzomaniei, vizibile deopotrivă în cultură și în viața socială. Mai mult, diferența dintre ritmul precipitat al receptării „noului“ și ritmul încetinit al eliminării „vechiului“ face ca, pînă tîrziu, dincolo de jumătatea secolului al XIX-lea, instituțiile, moravurile, îmbrăcămintea etc. să ofere, într-un tablou de un pitoresc unic, o simbioză bizară, caricaturală de Occident și Orient. În fapt, șocul provocat de saltul brusc dintr-o lume veche într-o lume nouă, dintr-un sfîrșit de epocă fanariotă în epoca revoluției, rapiditatea uluitoare a inovării, tirania „modei“ fac imposibilă în acest început de „europenizare“ selecția, adaptarea și asimilarea organică a „modelelor“ străine. De aici impresia justificată a spiritelor lucide ale pașoptismului românesc a unui mimetism cosmopolit, nociv și caricatural, extins, printr-un snobism caracteristic epocilor de tranziție rapidă, de la categoria conducătoare la mica boierime îmburghezită. De altfel, remarcînd larga deschidere spre stilul de viață francez, Saint Marc Girardin remarcă totodată distanța la care se găsea în realitate boierimea română față de adevărata civilizație galică: „E cu neputință ca undeva să fie însușite mai mult exteriorul și formele societății noastre franceze și mai puțin principiile și spiritul ei“.

Dar, într-un moment în care cultura română tindea cu orice preț spre relevarea personalității naționale, era cit se poate de firesc ca simulacrul de modernizare și galomania să stîrnească o reacție contrară. Semnificativ, ea vine din partea lui Ion Maiorescu, profesor la Craiova. Printr-o diatribă inveninată apărută în „Foaia literară“ din 1837, el protestează împotriva falsei direcții a culturii române pe care o caracterizează drept „mască fără creieri“, formulă frapantă, anticipînd după remarcă lui A. Marino celebra „formă fără fond“ a fiului. Pe bietul român — scrie Ion Maiorescu — „se silesc să-l subție, să-l îmbrace cu haine nouă după civilizația Europei, pînă-ntr-atîta îl cutropesc de petece streine, încît nu se mai cunoaște în el originalitatea“².

¹ Alecsandri, V., *Opere*, IV, *Proză*, București, 1974, p. 67.

² Maiorescu, I., în „Foaie literară“, 1837 nr. 16.

Spinoasă dar esențială pentru evoluția vieții noastre sociale și culturale, chestiunea raportului dintre tradiție-inovație impunea cu necesitate fundamentarea unei atitudini critice echilibrate și mature. Asumându-și-o, Kogălniceanu avea să beneficieze de experiența omului politic, a istoricului și sociologului, insistent preocupat de formele concrete ale dezvoltării istorice și, implicit, de esența adevăratei civilizații. Dezvoltat în articolul *Despre civilizație*, punctul său de vedere în această ultimă direcție se cristalizează deplin în analiza relației tradiție-inovație în dezvoltarea socială: „Niciodată n-am fost contrar ideilor și civilizației străine — își definește el poziția în *Tainele inimei* (1850). Dimpotrivă, crescut și trăit o mare parte a tinerețelor mele în acele țări care stau în capul Europei, am fost și sint de idee că în secolul al XIX-lea nu este iertat niciunei nații de a se închide înaintea iniurișilor timpului, de a se mârșini în ce are, fără a se împrumuta și de la streini“.

Departat deci de a respinge valorile materiale și spirituale apusene, el protestează, în schimb, împotriva exceselor și adaptărilor ridicole ale „modelelor“ străine, făcând, înaintea lui Titu Maiorescu, dar cu unele diferențe, procesul „formelor fără fond“. „Noi însă, în pretenția de a ne civiliza, am lepădat tot ce era bun pămîntesc și n-am păstrat decît abuzurile vechi, înmulțindu-le cu abuzurile nouă ale unei rău înțelese și mîncinoase civilizații“³. Practicînd un joc suplu, Kogălniceanu precizează în final o sinteză între tradiție și inovație, afirmînd: „Adevărata civilizație este aceea care o tragem din sînul nostru reformînd și îmbunătățind instituțiile trecutului cu ideile și propășirile timpului de față“; așadar, în termenii exacti ai lui Paul Cornea, el propune judicios o „asimilare selectivă“.

Contribuție majoră la teoria socială și filosofică a istoriei, soluția dată constituise de fapt cu zece ani în urmă însuși miezul ideologic al cunoscutului program al „Daciei literare“, cu rădăcini adînc înfipte în gîndirea istoricului. Deși denunțarea traducerilor „care omoară în noi duhul național“ lăsase inițial impresia unei poziții exclusiviste, în fapt, cum rezultă dintr-un alt număr al revistei, redactorul înțelegea să procedeze selectiv, asimilînd valorile autentice ale culturii universale. Înainte de orice, el cerea însă cu fermitate realizarea condiției supreme a literaturii — originalitatea națională, conferind astfel direcției literare pașoptiste semnificația ei majoră. Convins de validitatea ideilor precizate, idei îmbrățișate, salutar, de toți confrății de generație, Kogălniceanu, secondat de celălalt mare teoretician al pașoptismului, Alecu Russo, le reia pe parcursul a 15 ani cu o admirabilă consecvență. Paralel, sînt continuate însă și atacurile împotriva împrumuturilor neselective („Imitația ne face să disprețuim ce e național și pămîntul nostru — scrie Russo în *Piatra teiului* —, ne încarcă creierul cu idei cu neputință de pus în legătură cu lucrurile vieții zilnice“⁴), împotriva maniei „autorlîcului“ și pseudoliteraturii: „Care n-are mania de a fi autor?“ — se întrebă Kogălniceanu în 1852; iar în „Steaua Dunării“ declară: „Urîm

³ Kogălniceanu, M., *Tainele inimei, Opere, I*, București, 1974, p. 100.

⁴ Russo, A., *Piatra teiului, Scrieri alese*, București, 1967, p. 245.

ignoranța și mediocritatea ascunse sub cuvinte răsunătoare; ... socotim că ne trebuie o literatură originală, nobilă, națională, o literatură însușită de a ne forma mintea și inima, o literatură de care să ne fâlim înaintea străinilor. Aceasta nu ne va da-o pacotila de versuri fără poezie, de romane traduse și de tratate anabaptisto-limbistice a celor mai mulți din scriitorii noștri de astăzi". În asemenea condiții, critica — încheie el — e „neapărată". Același punct de vedere la Alecu Russo, în 1855: „Fiindcă de douăzeci de ani încoace, de la zilele când strigam cu toții scrieți, bine sau rău, dar scrieți... cărțile au plouat ca ciupercile și scrierea care începuse în limba românească s-au prefăcut în meserie", critica a devenit necesară; ea este „dritul obștesc de a adevări bunătatea mărfii"⁵. Însuși I. Heliade Rădulescu, vizat în rîndurile lui Russo, sancționind de fapt înaintea lui Kogălniceanu mania „autorlîcului", cerea în 1838 scriitorilor români „să simtă mai bine dignitatea scrisului și trebuințele limbii și ale nației"⁶.

Fără să fie vorba de transpunerea mecanică a atitudinilor și a principiilor teoretice în plan artistic, cert este că literatura, angajată la 1848 mai mult decît oricînd într-o comunicare directă cu istoria, își asumă rolul de a demonstra și sancționa prin ironie și persiflare ridicolul unei societăți care, sărind prea brusc din bizantinism în occidentalism, alerga cu tot dinadinsul după forme care îmbrăcau un conținut neadekvat încă, imbina, într-un tablou mult mai pestriț decît în alte părți, elemente disparate ce nu se succedau pe firul istoriei. De altfel, toate acele scrieri care au ca nucleu generator această epocă *de tranziție* și metamorfoze, a cărei spontaneitate trebuia corijată, au, la rîndul lor, o puternică sexă și culoare locală: *Iorgu de la Sadușura* (1814), *Cucoana Chirița în provincie* (1852), *Muza de la Burdujeni* (1849) ș.a. — în domeniul dramaturgiei; *Domnul Sarsailă autorul* (1838), *Cuconița Drăgana și Cuconu Drăgan* de I. Heliade Rădulescu, *Pentru ce țiganii nu sînt români și Au mai pățit-o și alții* de C. Negruzzi, *Soirées dansantes (Adunări dănuțuitoare)* — 1839 — și *Tainele inimii* de M. Kogălniceanu, *Iași și locuitorii lui în 1840* de Alecu Russo, *Balta Albă și Iași în 1844* de V. Alexandri, *Provincialii și iașenii* de Dimitrie Rellet ș.a. — în domeniul prozei.

În conformitate cu viziunea asupra realității și cu tendințele ideologice și morale mărturisite sau numai implicate în pagină, autorii ei, avînd ca obiect de observație starea contemporană, o vor percepe îndeobște din perspectiva dominantei ei absolute: amestecul insolit de Occident și Orient, care ordonează în plan artistic înfățișarea contrastantă, ciudată dar pitorească, a tipologiilor, moravurilor, geografiei, vestimentației, mentalităților și limbajului. Semn al unui timp istoric ce se cerea demonstrat cu întregul său ridicol, contrastul dintre Occident și Orient devine în spațiul acestei literaturi de epocă o idee reluată cu frecvența unui laitmotiv: „Amestecul de inovații altoite pe vechile datini — scrie Russo — alcătuiesc un fel de mijlocie pitorească între

⁵ Russo, Al., *ibid.*, p. 235.

⁶ Rădulescu Heliade, I., *Despre autori*, în „Dacia literară", 1840, p. 82.

moravurile asiatice și moravurile Occidentului⁷; „aici ne găsim în împărăția contrasturilor“ este prevenit „zugravul francez“ din *Balta Albă*; și tot lui Alecsandri Iașul îi apare „cu tot farmecul unei politii ce are două fețe, una orientală și alta evropieniască“⁸ etc.

În cazul unor scriitori cu un acut simț al actualității și al imperativelor sale, această subliniere nu ține doar de o anumită propensiune spre o proză-document, ci, în același timp, de profunda lor meditație asupra luptei dintre tradiție și inovație și, prin corelație, asupra geografiei și istoriei poporului român. Așa cum precizasem în cazul începutului de roman *Tainele inimii*, însoțit de un mesaj explicit, chestiunea conflictului dintre cele două „curențe“ — cel cosmopolit și cel național, — devine pentru Kogălniceanu, ca de altfel și pentru Russo în *Iașii și locuitorii lui în 1840*, „subiectul“ unei remarcabile „lecții“ de filosofie a istoriei. Într-un fel oarecum înrudit procedase în 1838 și Heliade Rădulescu. În articolul *Pentru autori*, preambul la „fiziologia“ *Domnul Sarsailă autorul*, denunțând inflația literară și cerind scriitorilor să „simtă mai bine dignitatea scrisului“, el își fixează implicit atitudinea de principiu în disputa pentru înțietate dintre tradiție și inovație. Prezintă așadar în text, dar încorporată mai ales substanței operelor, ecuația tradiție-inovație are valoarea unei scheme directoare, a unei constante ideologice, în funcție de care sînt gîndite și organizate fiecare din segmentele ce compun imaginea lumii anchetate, viziunea și unghiul critic de receptare, precum și cîmpul vast al semnificațiilor: programatice, sociale, morale. Ea conferă ansamblului acestei literaturi o unitate subterană și o funcționalitate ideologică precisă, de altfel în nota spiritului militant al literaturii pașoptiste.

⁷ Russo, Al., op. cit., p. 237.

⁸ Alecsandri, V., *Balta Albă*, în *Opere*, IV. *Proză*, p. 182.

PROPAGAREA ERORILOR ÎN ISTORIA LITERARĂ.
OBSERVAȚII PE MARGINEA EXEGEZEI MAIORESCIENE

SARA IERCOȘAN*

ABSTRACT. — **The Dissemination of Errors in Literary History. Some Remarks on Maiorescu's Exegesis.** The article presents some aspects regarding error production and dissemination in literary history. The author starts from some concrete examples found in the studies dedicated to the life and work of Titu Maiorescu, the *spiritus rector* of „Junimea” Literary Society, and realizes the existence of some recurrent errors. She analyzes the nature, the cause and the ways in which these errors are produced and disseminated, pointing at the same time to some methodological principles that must be observed in order to avoid this process of error dissemination.

Familiarizarea mai îndelungată cu un anumit domeniu al istoriei literare, în cazul nostru cu studiile maioresciene, conduce la observarea unor erori care circulă cu supărătoare frecvență de la o epocă la alta, de la un autor la altul, de la un studiu la altul. Desigur, situația nu este specifică istoriei literare, ci se întâlnește și în alte discipline. Ea se datorește anumitor dificultăți obiective de documentare, ținând de bogăția informațională, pe de o parte, și limitele cunoașterii individuale, pe de altă parte, stadiului atins în elaborarea instrumentelor de lucru necesare cercetătorilor și, nu în ultimul rând, unor deficiențe ale metodei de lucru a acestora, deci unor cauze de ordin subiectiv.

Nu ne propunem un studiu atotcuprinzător al dereglărilor ce pot interveni în mecanismul informării și al cercetării științifice în domeniul istoriei literare în întregul său. Obiectul rîndurilor de față îl constituie semnalarea unor *erori recurente* în perimetrul mai restrîns al maiorescologiei, reliefaarea naturii acestora, a cauzelor și modalităților de producere a lor și, în sfîrșit, sublinierea cîtorva principii metodologice ce trebuie avute în vedere de către istoricul literar pentru a evita atari situații.

În mare, după natura lor, erorile care „au făcut carieră” în exegeza maioresciană pot fi împărțite în două categorii: *de informare* și *de interpretare*. Apar însă și unele ce țin de ambele grupări. De altfel, la baza unei interpretări eronate se găsește, de obicei, o informare greșită. În studiul nostru vom avea în vedere doar exemple din prima categorie.

Principalele cauze ale *producerii* erorilor sînt: informarea lacunară, prin ignorarea sau neglijarea consultării unor surse, în primul rînd a surselor primare, pe de o parte, și consultarea defectuoasă, superficială a acestora, pe de altă parte. La rîndul ei, ignorarea unor izvoare se datorește fie stadiului atins de publicarea lor, fie dispersării informației

* Universitatea din Cluj-Napoca, Facultatea de Filologie, Catedra de literatură română, comparată și teoria literaturii, 3400 Cluj-Napoca, România.

dincolo de limitele obișnuite ale domeniului investigat. Cît privește fenomenul *propagării erorii* odată produse, aici intervine în plus fascinația criticilor și istoricilor literari de autoritate, care demobilizează cercetătorul și-i încurajează comoditatea, făcîndu-l să preia de-a gata informații și interpretări, fără a mai socoti necesară o verificare a lor. Dar, după cum arată Al. George, „criticii cu autoritate pot însă greși și erorile lor sînt mult mai păgubitoare decît ale criticilor fără «nume»”¹. Am putea spune că forța de propagare a unei erori este direct proporțională cu personalitatea de la care emană sau care o vehiculează. Același lucru este valabil pentru edițiile de circulație sau pentru edițiile critice, pentru tratate și manuale, dicționare enciclopedice etc. Se poate constata și o relație între forța de propagare a unei erori și situarea ei în puncte extreme, în timp, îndeosebi în cel inițial, ale fluxului informațional.

Există istorici și mai ales critici literari care manifestă un dezinteres principial, dacă nu chiar dispreț, pentru latura informativă a disciplinei practicate. Cei mai mulți comit însă erori fără a împărtăși un asemenea punct de vedere. Ei preiau, fie aidoma, aproape automat, unele informații greșite din operele predecesorilor, fie amplificîndu-le, prin discuții și argumentări, menite să creeze impresia originalității.

Cîteva din mai numeroasele exemple ce ne stau la îndemînă, chiar dacă e vorba și de erori pe cale de a fi scoase, în sfîrșit, din circulație, vor ilustra constatări de mai sus.

Maioreșcu a fost și a rămas o mare personalitate a culturii și literaturii române. Textele sale, îndelung frecventate, au stimulat o bogată exegeză. Unele erori întîlnite în acest domeniu își au punctul de pornire la Maioreșcu însuși, care a „reușit” în cîteva rînduri să-i deruteze pe cercetători.

Pentru început, o informație eronată privind biografia criticului. Este vorba de întreținerea sa la studii în perioada vieneză. Într-o scrisoare către Emilia, sora sa, din 27 ianuarie 1869, în legătură cu un diferend bănesc, Maioreșcu afirmă: „În ceea ce privește cheltuielile enorme pentru educația mea, trebuie să amintesc cu durere, că nu tata le-a suportat, ci Știrbey, care mi-a dat întreaga întreținere la Theresianum în 1857 și 1858...”². În 1910, cu prilejul celei de-a 70-a aniversări a criticului, prelatul ardelean Elie Dăianu publică articolul *Dr. S. Ramonțai și Titu Maioreșcu*, în care arăta: „Între bursierii din anul școlar 1856/7 [al Fondului Ramonțai] se găsește și numele lui Titu Maioreșcu, nume care figurează la 1857/8, ca și la 1858/9, ca al unui elev de cl. VIII, din institutul «Theresianum», din Viena”³. Scriindu-i, Maioreșcu afirmă că n-a avut cunoștință pînă atunci de stipendiul său blăjean, admitînd și posibilitatea, mai puțin probabilă, de a fi uitat. Cheltuielile sînt restituite, în urma corespondenței purtate cu Elie Dăianu și apoi cu mitropolitul Victor Mihaly, fiind vărsate în „Fondul cultural al arhidiecezei greco-

¹ George, A. I., *La sfîrșitul lecturii*. [București], 1973, p. 375.

² Ap. Toronțiu, I. E., *Studii și documente literare*, VI, București, 1938, p. 3.

³ „Convorbiri literare”, XLIV, 1910, nr. 1, vol. 2, p. 44—52.

catolice de Alba-Iulia și Făgăraș⁴. Și totuși, la numai câteva luni după scrisoarea către sora sa, din care am citat, Maiorescu ar fi putut citi în *Federațiunea* din Pesta o suită de articole intitulate *Cine a fost dr. Simeone Ramontiai?*, în care, după o evocare biografică, urma tabelul stendențelor din „Fundatiia Ramontai” pe anii 1849—1869, cuprinzând mai multe rubrici. La poziția 37 se consemna: „Titu Maiorescu — gimnaziu — Viena — 60 fl. — prof. de univ. în Iași⁵”. *Federațiunea* publicase în anul precedent ampla *Critica unei critice* a lui Aron Densușianu și reproducea în 1869, după *Archivul pentru filologie și istorie*, *Critica d-lui Maiorescu* de I. M. Moldovan, ambele reprezentând cele mai viguroase și mai temeinice atacuri antimaioresciene venite din Ardeal, cărora criticul le și răspunde în același an în *Observări polemice*. Mai trebuie observat că *Federațiunea* era menționată de Maiorescu în toate articolele sale polemice din această perioadă. Să-i fi rămas într-adevăr necunoscută criticului consemnarea din ziarul budapestan, ignorată, de altfel, de către toți exegeții săi, sau a preferat să treacă sub tăcere sprijinul venit de la Blaj pentru formarea sa spirituală, dat fiind că se găsea angajat într-o polemică acerbă împotriva etimologistilor blăjeni?

Lovinescu, cel mai prestigios biograf maiorescian, discutând problema suportului financiar al studiilor vieneze, utilizează informația din articolul lui Dăianu și corespondența amintită publicată de Torouțiu. Tudor Vianu, în *Istoria literaturii române moderne*, amintește și el de un „stipendiu ardelenesc”. Între timp, problema fusese complet elucidată de către Șt. Manciulea, care dovedește că Maiorescu a beneficiat de ajutoare bănești blăjene din 1853 pînă în 1859, mai întii din partea Consistoriului, apoi din „Fondul Ramontai”, mijlocitor fiind Cipariu⁶.

Și totuși, în lucrări mai noi, eroarea reapare, ignorîndu-se pur și simplu rezultatele cercetărilor amintite. Menționăm, în acest sens, tratatul de *Istoria literaturii române. III. Epoca marilor clasici*, în care autorul se întoarce tocmai la scrisoarea lui Maiorescu, din 1869, către sora sa, arătînd că „toate cheltuielile școlariității sale vieneze (1857—1858) și berlineze au fost suportate de Barbu Dimitrie Știrbei...”. Faptul este cu atât mai de neînțeles, cu cît pe aceeași pagină este citată monografia lui Lovinescu și volumul din Torouțiu cu documentația menționată, aflată, e drept, în *Note* (p. 453—460), și cu atât mai regretabil, fiind vorba de o lucrare cu gir academic.

Am arătat că adesea o sursă de erori persistente o reprezintă primele lucrări de exegeză. În cazul nostru trebuie menționată cea dintîi biografie maioresciană, publicată de Simion Mehedinți în numărul omagial din 1910 al *Corvorbirilor* și retipărită, fără modificări, în 1925, în volum, sub semnătura Soveja. S. Mehedinți s-a sprijinit mai puțin pe documente și mai mult pe informații provenind de la Maiorescu însuși, după cum afirmă I. Rădulescu-Pogoneanu, editorul *Insemnărilor zilnice*.

⁴ Documentația în legătură cu acest episod biografic, în Torouțiu. I. E., vol. cit.

⁵ „Federațiunea”, II, 1869, nr. 143, p. 581.

⁶ Manciulea, Șt., *Titu Maiorescu bursier al Blajului*, în *Omagiu lui Ioan Lupas*, București, 1941, p. 311 și urm.

Fapt este că în lucrarea sa găsim nu puține erori. Acestea au trecut în lucrările unor exegeți prestigioși, care au contribuit apoi din plin la propagarea lor.

Dintre acestea, să menționăm informația greșită că titlul disertației de doctorat susținute de Maiorescu la Giessen ar fi fost *De philosophia Herbarti*, informație preluată, între alții, de E. Lovinescu, I. Petrovici, T. Vianu și chiar de amintitul tratat de *Istoria literaturii române*. III. Acesta din urmă apărea la doi ani după ce Domnica Filimon făcuse rectificarea cuvenită, e drept, în revista *Săptămîna*, iar nu într-o publicație de specialitate. Pe baza manuscrisului descoperit, discuția este reluată de către aceeași autoare (*Tinărul Maiorescu*, 1974), de către Simion Ghiță (*Titu Maiorescu*, 1974) și de către Liviu Rusu în *Introducere la Titu Maiorescu. Jurnal și Epistolar*, I (1975). S-a stabilit astfel că titlul disertației de doctorat a lui Maiorescu a fost *Relația*. Informația corectă stătea însă demult la îndemina cercetătorilor, respectiv de la apariția volumului I al *Insemnărilor zilnice* (1937, p. 348), unde, în *Anexe*, este reproducă o listă de *Lucrări literare*, dintre 1851—1861. La anul 1859, figurează, între altele, *Relațiunea*, cu adaosul „disertație filosofică. Luat doctoratul la Giessen”. Cercetătorii imediat următori, Mircea Florian, I. Brucăr, E. Lovinescu, menționează consemnarea din lista amintită, dar numai I. Brucăr, în *Notele biografice* din ediția *Logicii* lui Maiorescu pe care o scoate în 1940, reproducînd întreaga însemnare, formulează, la modul dubitativ, ideea că *Relațiunea* și nu *De philosophia Herbarti* ar putea fi titlul disertației susținute la Giessen. Dar, după cum am văzut, aceste semnalări nu au avut urmări imediate pentru istoria literară, care a vehiculat în continuare eroarea amintită. Din păcate, în ultimele apariții ale monografiilor lovinesciene, editorii nu menționează în note eroarea, lăsîndu-i încă șanse de răspîndire.

Tot S. Mehedinți pune în circulație o versiune cronată cu privire la echivalarea studiilor germane ale lui Maiorescu în Franța: „Noul venit obține permisiunea de a trece examenele, fără frecventare, și le trece pe toate în timp de un an și jumătate, iar *Sorbona îi dă și echivalența doctoratului său filosofic cu licența în litere*“ (s.n.). Informația este preluată și vehiculată în lucrări de mare autoritate, circulînd în numeroase studii pînă în ultimii ani. Dacă T. Vianu se exprima în această privință cu oarecare lipsă de precizie, E. Lovinescu, în schimb, scria fără echivoc: „... la fel izbuti și la Paris să-și echivaleze doctoratul în Germania cu licența în litere, așa că obiectul bursei era împlinit fără nevoia unor noi străfări“⁷. El citează chiar, în notă, o diplomă din 28 ianuarie 1860. Să nu uităm că Maiorescu sosise la Paris în noiembrie 1859! În 1940, Lovinescu nu dispunea de alte date privind problema studiilor pariziene ale lui Maiorescu. Abia din 1972, cînd se publică în *Convorbiri literare* o parte din scrisorile aparținînd *Epistolarium*-ului III, aceasta putea fi lămurită. O fac, în parte, Domnica Filimon și S. Ghiță, în lucrările amintite, dar mai ales Liviu Rusu, în mai multe studii publicate în revista *Viața românească* (1976, 1977) și reunite în volumul

⁷ Lovinescu, E., *Titu Maiorescu*, vol. I, București, 1940, p. 76.

Scrieri despre Titu Maiorescu (1979). Știm acum că studiile pariziene ale viitorului critic au durat doi ani. Diplomele germane și le-a echivalat cu un *bacalaureat în litere*. Cît privește *licența în litere*, după ce intenționase să facă demersuri pe lângă Eforia din București, în sensul renunțării la ea și al transferării bursei pentru studii juridice, Maiorescu și-o trece totuși, prezentînd ca teză traducerea franceză a lucrării sale *Einiges Philosophische...*, pe baza căreia obține titlul în decembrie 1860⁸. Maiorescu mai rămîne un an la Paris, unde, în noiembrie 1861, devine licențiat în drept, pe baza tezei *Du régime dotal*, și face eforturi, infructuoase, pentru a-și lua doctoratul în litere.

Și de data aceasta trebuie să arătăm că în ediții recente ale unor lucrări de mare autoritate erorile rămîn necorectate. Dacă, de pildă, în volumul 7 din *Scrieri* de E. Lovinescu (1978) lipsesc doar notele editorului care să ateste noile informații, în ediția a II-a a celebrei *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent* a lui Călinescu (București, 1982) apar, în această privință, o serie de erori inexistente în cea dintîi. „Acolo [la Paris] — citim în noua ediție — își echivala doctoratul la Giessen cu licența în drept, cu teza *De jure dotium, du régime dotal*“ (p. 399). Faptul nu poate duce decît la propagarea în continuare a acestor erori.

În citeva cazuri, exegezele prestigioase nu reprezintă doar verigi intermediare, ci sursa însăși a unora din informațiile greșite preluate de cercetătorii ce au urmat. În această situație se află, de pildă, monografia lui E. Lovinescu. Din mai numeroasele exemple ce s-ar putea cita, ne oprim asupra unei erori sortite celei mai spectaculoase și incredibile „carriere“. Aceasta privește o problemă bibliografică — prezentarea lucrării lui Maiorescu *Despre scrierea limbii române*.

Apărută la Iași în 1866, *Despre scrierea limbii române* cuprindea de la început patru părți: I *Principiul scrierii*. II *Cercetări fonetice asupra alfabetului latin*. III *Despre scrierea lui č, ě, ř, ť, ř, ť, ť, e, i și o critică a sistemului fonetic*. IV *Cercetări limbistice și critica sistemului etimologic*. Maiorescu retipărește ultimele două capitole, care aveau un caracter polemic, în *Convorbirile* din 1867 și 1873, modificînd și titlurile și ordinea. Edițiile următoare ale lucrării vor fi cuprinse în volumele de *Critice*, începînd din 1874.

Neglijînd să consulte ediția princeps și derutat de republicarea capitolelor amintite în *Convorbiri*, ca și de o prefață la o proiectată ediție, datată ianuarie 1873, Lovinescu prezintă lucrarea astfel: „*Despre scrierea limbii române* a apărut în ediția I, la 1866, cuprinzînd numai partea I și II a studiului. *Critica etimologismului* (adică partea a patra) a apărut întîi în *Conv. lit.*, 1 și 5 (!) august 1867 (vol. I); partea a II-a, *Despre principiul scrierii și o critică a sistemului fonetic*, a apărut întîi în *Conv. lit.*, VII, nr. 4 nov. și 1 dec. 1873. Ediția II-a a întregii lucrări a apărut la «Socec», Buc., 1873; ediția III, la 1893, și a IV, la 1908⁹⁹. O descriere,

⁸ Maiorescu, T., *Jurnal și Epistolar*. III, București, 1980, p. 93.

⁹ Lovinescu, E., *op. cit.*, p. 187.

după cum se vede, cu totul greșită a ediției princeps, precum și informația eronată despre apariția unei a doua ediții în 1873.

Tot datorită necunoașterii primei ediții și consultării neatențe a *Convorbirilor*, în *Istoria literaturii române moderne*, T. Vianu dă o altă versiune, eronată și ea, asupra lucrării în discuție, care ar fi avut inițial doar trei capitole.

Pornind de la acești doi exegeți prestigioși și îndeosebi de la E. Lovinescu, descrierea greșită a lucrării maioresciene se regăsește la zeci de autori. George Mîrea, în cartea sa *Junimea. Implicații lingvistice* (Iași, 1983), ne dă o listă, cuprinzând istorici și critici literari, lingviști, editori, autori de cursuri universitare, listă ce mai poate fi încă lungită.

Dacă unii cercetători aflați în culpă au preluat întocmai o versiune sau alta din cele menționate, câțiva au amplificat eroarea din dorința de a părea originali. Iată un exemplu: „În prima formă sub care s-a publicat ca broșură în 1866, lucrarea cuprinde următoarele capitole: I. *Principiul scrierii*; II. *Cercetări fonetice asupra alfabetului latin*; III. *Despre scrierea lui ă, ġ, ș, ț, đ, ă, e, i și o critică a sistemului etimologic*¹⁰. Mai întâi, o lucrare de 152 de pagini nu este o broșură. Apoi, ea apare aici doar cu *trei* capitole. În sfârșit, titlul celui din urmă este formulat greșit, printr-o contaminare a titlurilor capitolelor III și IV! În continuare, autoarea cărții citate comite o altă serie de erori, totul dovedind că d-sa n-a văzut nici ediția princeps, nici *Convorbirile*, deși vrea să lase impresia că a făcut-o. Și nu e singura în această situație.

Mai semnalăm faptul curios că între copertele aceleiași cărți, de data aceasta ediția critică de *Opere* în curs de apariție, întâlnim două versiuni ale problemei în discuție. În *Studiul introductiv* este preluată aiudoma descrierea eronată a lui T. Vianu, iar în *Note* sint semnalate greșelile unor predecesori, restabilindu-se adevărul cu privire la structura ediției princeps, la republicarea celor două capitole în *Convorbiri* și la inexistența unei ediții autonome care ar fi apărut în 1873.

G. Mîrea vorbește cu indignare despre ceea ce el numește „acest incredibil tur al ignoranței și lipsei de respect față de adevăr¹¹ și dezaprobă, pe bună dreptate, pe editorii lui Maioreșcu și Lovinescu, la care se adaugă și cei ai lui T. Vianu, care nu au făcut rectificările de rigoare nici la ultimele reeditări.

Exemplul discutat relevă prejudiciile aduse cercetării de citirea necritică a unor lucrări semnate cu nume prestigioase, de neglijarea consultării surselor primare sau a altor studii importante apărute pe parcurs. Astfel, chiar G. Mîrea și G. Rădulescu-Dulgheru, care restabilesc, în sfârșit, adevărul în problema discutată, ignoră faptul că *la numai doi ani după apariția monografiei lovinesciene* profesorul Iosif Pervain făcea rectificarea cuvenită. Într-o notă la studiul său *Aspecte din lupta junimistă în Transilvania*, el dădea descrierea exactă a lucrării lui Maio-

¹⁰ Șuteu, F.I., *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești*, [București], 1976, p. 52.

¹¹ Mîrea, G., *Junimea. Implicații lingvistice*, Iași, 1983, p. 184.

rescu, arătînd că „în felul acesta trebuie rectificată informația lui E. Lovinescu...¹²”.

Citeva din principiile metodologice care se pot desprinde din cercetarea noastră le găsim excelent formulate de către Tudor Vianu în *Metoda de cercetare în istoria literară*: „Un istoric literar, cu o bună pregătire, trebuie să fi avut în mină și să fi parcurs toate operele autorilor de oarecare însemnătate din istoria unei literaturi. Trebuie să cunoască toate edițiile și particularitățile acestora. Trebuie să fi răsfoit toate periodicele literare și celelalte publicații care au consacrat literaturii o parte din sumarele lor. Cunoașterea amănunțită a periodicelor este mai ales esențială pentru o literatură cum este literatura română, unde prea puțini autori s-au bucurat pînă acum de prezentarea lor într-o ediție critică“ (s.n.)¹³. Desigur, între timp, situația s-a ameliorat simțitor, prin apariția edițiilor critice și în domeniul ce ne interesează. Totuși, datorită nesocotirii unora din exigențele menționate sau a altora, nu sînt nici ele cu totul lipsite de erori. Alături de cele semnalate, mai dăm un singur exemplu. Informația greșită că G. Bogdan-Duică ar fi adoptat această semnătură ulterior publicării în *Convorbiri* (1890) a recenziei la *Studii critice*, I, de Gherea, o piesă importantă a ceea ce se numește „polemica Maiorescu-Gherea, după ce a circulat în diverse variante, aproape comice prin alăturare — „G. Bogdan, care-și adaugă după 1900 determinativul Duică“, „Gh. Bogdan (devenit ulterior Duică)“, „G. Bogdan (încă nedevenit Duică)“ —, pătrunde și în ediția critică Maiorescu. De asemenea, chiar în ultimele reeditări ale monografiei lui E. Lovinescu, cele două nume figurează în *Indice* la poziții diferite, fără a se face trimiterea necesară.

Obligativitatea cunoașterii surselor, a citirii lor atente, a preluării prudente și a consemnării corecte a informațiilor stă în fața tuturor cercetătorilor din acest domeniu, pentru a se ajunge la contracararea procesului de proliferare și propagare a erorilor, descris, în unele aspecte ale sale, în paginile de față.

¹² Verbină, I. [Pervain, I.], *Aspecte din lupta junimistă în Transilvania*, în „*Studii literare*“, I, 1942, p. 60.

¹³ Vianu, T., *Studii de literatură română*, București, 1965, p. 13.

GHEORGHE STOICA: O VIAȚĂ DĂRUITĂ PRESEI MILITANTE

LIVIA GRĂMADĂ*

ABSTRACT. — Gheorghe Stoica: A Life Devoted to Engaged Journalism.

Gheorghe Stoica (1887—1959), a dedicated journalist and contributor to numerous newspapers in Transylvania at the beginning of the 20-th century, relentlessly and actively fought for the ideals of his generation: emancipation of the Romanians in Transylvania and the union of this Principality with Romania.

Brought to trial for his courageous convictions, Gheorghe Stoica was sent to prison in Seghedin. The memoirs of his prison years were published a quarter of a century later (*Calvarul unui gazetar*, 1934 (The Ordeal of a Journalist)), when bitter feelings and resentment had given way to forgiveness and goodwill. Thus, what the book misses in emotional strain and accuracy is gained in objectivity and lack of hatred and revenge. Contentedness with the accomplished ideals he had fought and suffered for blends with peaceful pleasure in evoking memories of troubled but heroic time.

Author of a volume of sketches and stories (*Alte vremuri*, (Other Times)), Gheorghe Stoica, placed between Slavici and Rebreanu, is a representative of Transylvanian prose in the realist tradition of the Romanian literature.

Gazetar și scriitor ardelen, pe nedrept uitat, ignorat de istoriile literaturii și presei românești, Gheorghe Stoica a fost „un participant zelos cu condeiul în mână“ la luptele premergătoare marii Uniri și el „ar merita cu prisosință fapta și gestul urmașilor de la el de-acasă, să fie readus la lumină în ostenele și zămislirile lui, din intunericul și uitările ferecatului timp dus“¹.

Cine este scriitorul recomandat cu generoasă însuflețire de L. Kalustian? Născut la 24 august 1877 în Tohanul Vechi într-o familie de țărani, Gh. Stoica urmează studii comerciale la Brașov. Dându-și curînd seama că a apucat-o pe o cale greșită, părăsește registrele cu cifre și operații contabile. Ademenit de spectacolele companiei lui Zaharia Bărsan, se angajează în trupa acestuia și o însoțește în turneele sale prin tot Ardealul. Nu i-a lipsit talentul și, înzestrat cu simțul umorului, cu o robustă jovialitate, a fost aplaudat mai ales în roluri comice. Disponibilitățile actorului, dublate de gustul anecdotei, al glumei și vorbei cu duh, sînt valorificate și într-o comedie în două acte, *O ședință comunală*, publicată în 1907 la Brașov. Piesa amintește de țărani mucaliți, funcționarii venali și negustorii evrei din teatrul comic al lui Alecsandri, la care poate fi raportată și invenția onomasticii sau a comicului verbal, toate transpuse într-o atmosferă tipic ardelenescă. Aspirația profesionalismului îl conduce pe băncile Conservatorului din București. Dar văzînd că nici actoria nu-i aduce satisfacții depline, decide să se consacre

* Universitatea din Cluj-Napoca, Facultatea de Filologie, Catedra de literatură română, comparată și teoria literaturii, 3400 Cluj-Napoca, România

¹ Kalustian, L., *Simple note*, III, București, 1983, p. 258—260.

ziaristicii. Redactor și colaborator la numeroase periodice („Tribuna“ de la Arad, „Lupta“ din Budapesta, „Foaia poporului“ de la Sibiu, „Viața nouă“ din Bucovina, „Sămănătorul“, „Viața literară“, „Luceafărul“ etc.), Gh. Stoica este un gazetar de vocație, care-și făcea meseria cu onestitate, curaj, dârzenie și intransigență. O aleasă modestie îl ține departe de ambiția primplanurilor, aliniindu-se printre „glotășii nației, care nu și-au făcut decît cu abnegație și fanatism datoria“².

Condamnat în februarie 1908 la un an și jumătate închisoare, Gh. Stoica împărtășește soarta confrăților săi și-și ispășește, alături de ei, cu supliciu de detenție, „păcatul“ de a fi avut curajul opiniilor. Trece mai întîi prin penitenciarul central din Budapesta, apoi este mutat în temnița de tristă faimă de la Seghedin. Cu douăzeci de ani în urmă, I. Slavici trăise o experiență similară la Vaș, iar peste alte trei decenii, în forlăreața Domnești și la Văcărești. Memoriile acestuia din 1921 insistă indeosebi asupra ultimelor tribulații prin închisorile României, sub impresia încă vie a unor trăiri fierbinți, imediate, pe care septuagenarul le resimțise cu o ascuțită durere. Concepute ca pledoarie *pro domo*, ele au un caracter explicativ și polemic, încercînd să justifice convingeri și atitudini infirmate parțial de mersul evenimentelor. În 1930, cînd T. Arghezi publica *Poarta neagră*, Gh. Stoica pregătea pentru tipar *Calvarul unui gazetar*, apărut la Orăștie în 1934. Se scurseseră peste două decenii de cînd publicistul ardelen, abia trecut de 30 de ani, fusese pensionarul temnițelor maghiare. Drama se consumase de mult: eroul ei o rememorează de la o distanță care-i permite cenzurarea atitudinilor, înlocuirea patimei cu îngăduința și iertarea. Ceea ce pierd aceste pagini din tensiunea emoțională și acuitatea detaliului, cîștigă prin stricta obiectivitate, absența urii și pornirii spre răzbunare. Satisfacția împlinirii idealului pentru care a luptat și a suferit îi îngăduie plăcerea evocării tihnite a amintirilor, menite să conserve imaginea unei epoci involburate, eroice, lăsată moștenire generației următoare, dimpreună cu îndemnul: „noi am realizat un ideal: *unirea*. Ea [generația tînără] să-și creeze altul: păstrarea intactă a unirii și a patrimoniului național“³.

La fel ca Slavici, memorialistul nostru convertește jurnalul *intim* într-un jurnal *extern*, a cărui privire, proiectată din interior spre exterior, fixează tabloul unei epoci și al unei lumi amenințate de dezagregare. Montate într-o arhitectură epică, luminate expresiv de prezența dialogului, întîmplările se derulează într-o atmosferă tensionată: ieșirea din pasivitate readuce pe români în scena vieții politice, cu confruntările din presă și parlament. Starea de agitație e agravată și de ecoul evenimentelor dramatice ale răscoalei din 1907.

Jurnalistul evocă „usturătoarele delicii“ ale închisorii: celula îngustă și întunecoasă ca un mormînt, senzația insuportabilă provocată de zgomote, stereotipia mișcărilor și sunetelor: „pe coridoare aceeași larmă, aceleași strigăte pițigăiate de tinichele lovite una de alta, mersul greoi al paznicilor și pasul grăbit al robilor ce-și cărau apă: frecături de

² *Idem, ibidem*, p. 258.

³ Stoica, Gh., *Calvarul unui gazetar*, Orăștie, 1934, p. 272.

perii, plesnituri de cirpe pentru ștergerea prafului și tot atâtea ecouri răsfrinte de acustica puternică a bolților. O jumătate de ceas întreaga închisoare fierbea. Pe urmă iarăși intra liniștea de mormînt a acestui labirint, în care atîtea chinuri, atîtea dureri și dorințe sînt înăbușite⁴. Cel mai greu de îndurat e supliciul singurătății, al claustrării, motiv principal al stărilor depresive sau de surexcitare extremă, ale căror paleative sînt plimbarea, vizitele și incurajările venite dinafară, corespondența clandestină, lectura și mai ales contactul cu semenii, condamnați politici ori de drept comun, prin sentințe ale tribunalelor habsburgice. Ochiul cercetează curios fizionomiile: „fiecare avea ceva interesant în privire, în atitudine, în stingăcia și timiditatea mersului cu sulita în spate⁵. Un sentiment adinc, reconfortant, de solidaritate, dătător de speranță, îl înfrățește cu suferințele acestora. Cronica faptelor e punctată de o suită de portrete ale fruntașilor politici români. Directorul „Tribunei“ arădane, I. Russu-Șirianu, e un om deschis, jovial a cărui „față bronzață și plină de expresie, umbrită de un păr bogat, lucios, rîdea într-o prietenească transfigurare...“⁶. Temperament diametral opus, Aurel Vlad, „primul deputat activist, [era] de o rară îndrăzneală, nervos în gesturi și violent în cuvinte“⁷. Protopopul Săliștei, Ioan Lupaș, „îndărătnic și plin de voință de muncă“, vine la închisoare cu o ladă de cărți, vrînd să redacteze monografia despre A. Șaguna. Între membrii micii colonii românești de la Seghedin s-au perindat în primul deceniu al veacului mulți gazetari și politicieni români: Silvestru Moldovan, Victor Braniște, poetul Octovian Goga ș.a. Un preot român din Vălișoara, moșneag cu barbă și plete lungi albe, biet maniac, uituc și avar, cu trăsăturile îngroșate de bătrînețe, este o apariție insolită, ușor ridiculizată. El contrastează cu figura eroică a „mult încercatului martir“ slovac, de o exemplară intransigență, a părintelui Andrej Hlinka. Asemenea lui Slavici sau Arghezi, Gh. Stoica înregistrează prezența socialiștilor și împărtășește mai degrabă premonițiile lui Arghezi decît entuziasmul lui Slavici. Atribuindu-le dogme sociale rău înțelese sau suspectîndu-i de veleitarism politic, memorialistul nu-și ascunde rezervele, deși recunoaște că se aflau pe același drum, în numele unor idealuri comune. Portretele în negru predomină, chiar cînd sînt ale unor amici sau confrăți (Dumitru Lascu, fire ciudată, nervoasă, aspră, închisă) și mai ales ale cerberilor (pandurul Fôrro, fost cizmar, mititel și roșcovan, cu mustață stufoasă și barbete, șiret, rău și arțăgos). Semnele omeniei sînt rare în această lume brutală, stăpînită de instincte primare. Cîte un bătrîn paznic, român sau ungar, păstrează ceva din cinstea și bunul simț al țaranilor ce au fost odinioară.

Plecarea din Seghedin nu este ultima stație a Golgotei pentru „soldatul trecut prin foc [care] n-are alt gînd, decît să se întoarcă iar la luptă“. Fiînd pus pe „lista neagră“ a guvernului, este din nou dat în judecată pentru „ațîțare la rebeliune“ și e silit în cele din urmă să treacă

⁴ I d e m, *Ibidem*, p. 99—100.

⁵ I d e m, *ibidem*, p. 109—110.

⁶ I d e m, *ibidem*, p. 12.

⁷ I d e m, *ibidem*, p. 127.

Carpații. Își continuă activitatea publicistică și își încearcă condeii în literatură. Bun cunoscător al vieții satului românesc, de care se simte puternic legat, Gh. Stoica compune proze scurte, reunite în volumul *Alte vremuri*, publicat la Orăștie în 1913, prefațat de Octavian Tăslăuanu. Cu acțiuni desfășurate în Transilvania sau peste munți, unele schițe și povestiri reiau atmosfera și temele preferate din nuvelele lui Slavici: iubirea idilică (*La fîn, La izvor*), patima averii și conflictele din lumea satului (*Hîrca, Hanul cu tei, Comoara lui Colceag* etc.). Problema ridicării intelectualității din rindul țărănimii, abordată în *Dominul mamei*, reactualizează situații din *Maru* și *Budulea Taichii*. Lelea Nuță, care „cam trăgea a domnie”, atinsă și ea de mîndria și ambiția Marei sau a părinților lui Huțu, vrea să-și vadă feciorul popă, dascăl sau notar în sat. Dar „domnul mamei” nu se oprește la condiția personajelor lui Slavici: „nu l-a mai oprit nimenea de la învățatură... Iar după ce-a gătat cu cartea, s-a așezat la oraș în niște case ca ale împăratului. Din cînd în cînd mai dă pe-acasă, și lelea Nuță, cînd îl zăria pe ferestrele vagonului, nu se putea opri să nu zică: „doftoru mamei și procatăru mamei!” Oamenii-și luau pălăria ca d-un domn mare, muierile se ridicau de pe prispă, iar lelea Nuță, îmbrăcată întotdeauna în haine de duminică, le mulțumea cu inima deschisă: „Plecăciune!”⁸. Părintele Achim de la Vadu Rău din *Alte vremuri* este o variantă palidă a lui *Popa Tanda*, om de viață, iubitor de trai bun și vin de soi, întreprinzător, care știe preface sfaturile și slujbele în parale.

Atașamentul sincer față de natura satului, de oamenii ei, predilecția pentru viața patriarhală, așezată în contrast cu lumea coruptă a orașelor (Sinică din *Paznicii*, chemat la oaste, se îndreaptă spre „afurisitul de București”), ostilitatea față de boierii noi, de ciocoi greci sau armeni imprimă prozei lui Gh. Stoica o tentă sămănătorist-poporanistă. Străină modei, sustrasă oricărei influențe de grup sau de școală, această viziune ține de structura sa țărănească, nealterată de studii ori de îndeletnicirile și moravurile citadine. Prozatorul, mișcat de „durerile înbușite din inima țăranului”, le descoperă pretutindeni în cuprinsul spațiului românesc: obijduiții din Cîmpia Dunării se unesc cu ungurenii veniți de dincolo de Carpați, pentru a ține piept asupririi (*Hanul cu tei*, cu ecouri din *Pădureanca* lui Slavici). Mentalitatea arhaică e decantată, la fel ca în proza lui Slavici, în cugetări și sentințe, rostite în graiul neaoș ardelenesc, învățat acasă. Convingeri moștenite din timpuri imemorabile desprinseseră parcă din *Povestea vorbei* lui A. Pann.

În pragul senectuții, războiul și urmările lui întrec activitatea scriitorului. Împrejurările îl îndepărtează de ziaristică și sfîrșitul îl surprinde la Malinul din Bistrița-Năsăud, la 20 martie 1959. După un sfert de veac de la moartea sa, datorăm o clipă de rememorare omului integru, ziaristului onest și scriitorului, care, situat între Slavici și Rebreanu, evident fără a fi de mărimea acestora, menține proza ardelenă în tradiția realistă a literaturii române.

⁸ Stoica, Gh., *Alte vremuri*, Orăștie, 1913, p. 71.

INTERFERENȚA. ÎNTRE TEORIE ȘI PRACTICĂ

LADISLAU BALÁZS*

ABSTRACT. — **The Interference: Between Theory and Practice.** The neuro-, socio- and psycholinguistic approach to the concept of interference is followed by a survey of the main manifestations of this phenomenon which is characteristic of languages in contact. The problem of phonemic „calques“ is also tackled. In the end, we consider the possible use of the notion „interference“ in teaching—acquiring foreign languages.

1.1. Ca fenomen lingvistic, *interferența* constă în încălcarea normei din limba A sub influența unei limbi B; este rezultatul presiunii unui sistem mai puternic, care poate fi limba învățată întâi (Ribot, 1882) limba mai familiară, mai intens folosită (Pitres, 1895) sau cea cu o mai mare încărcătură emoțională (Minkowski, 1927). Aceste criterii nu sînt mutual exclusive (Obler, 1983).

1.2. Fiind o restructurare a tiparelor (Weinreich, 1967), cu implicații neuro-, socio- și psiholingvistice, interferența necesită o abordare complexă, interdisciplinară. *Bazele neurolingvistice* ale bilingvismului sînt mecanismele „localizate“ în scoarța cerebrală (Paradis, Lebrun, 1983). S-a pus problema dacă cele două limbi sînt fixate complet separat, suprapus total sau intersectat și dacă ele se află în raport a) de dependență unilaterală, b) de subordonare a amîndurora la așa-zisa capacitate lingvistică general umană, c) de fixare independentă (coordonată) sau d) de sistem compus (Obler, 1983). S-a pus și problema virstei la care a fost înșușită limba a doua, a sexului, a modalităților de înșușire (achiziție naturală sau dobîndire prin instrucție organizată), a cunoașterii scrise sau orale a uneia dintre limbi (Galloway, 1983).

1.3. Bilingvii sînt foarte diferiți, chiar dacă provin din același mediu sociocultural. Ei se deosebesc prin frecvența relativă și prin domeniile de utilizare a celor două limbi ale lor, fără să vorbim de gradul diferit de competență la fiecare nivel al structurii lingvistice și de interferențele uni- sau bilaterale (M. Paradis, Y. Lebrun, 1983). Diferențele de competență devin evidente în situații *sociolingvistice* diferite. Gradul de cunoaștere a limbii a doua, menținerea intactă sau pierderea treptată a limbii materne sau a limbii a doua sînt condiționate social (nivel de instrucție, statutul politic al grupului cărui îi aparține vorbitorul, ocupația lui, poziția lui socială etc.), iar performanța depinde și de situația concretă în care are loc interacțiunea verbală (tema abordată, raportul față de interlocutor etc.).

* Universitatea din Cluj-Napoca, Facultatea de Filologie, Catedra de limba română și lingvistică generală, 3400 Cluj-Napoca, România

1.4. Contextul sociolingvistic are și un corolar *psihologic*: Oboseala, neatenția, supărarea, bucuria, nesiguranța în tema abordată, tensiunea nervoasă în fața unui interlocutor de alt statut social etc. influențează negativ performanța chiar și la aceia care, în condiții normale, ar utiliza absolut corect ambele limbi. Cu atât mai puțin se pot menține intacte structurile celor două limbi, când vorbitorul nu este pe deplin stăpin pe toate registrele tuturor varietăților sociolingvistice ale idiomurilor în cauză.

1.5. Condiția *lingvistică* a interferenței sînt însoși structurile lingvistice prezente în conștiința vorbitorului. Modul concret de manifestare a interferenței, direcția desfășurării procesului depind de particularitățile structurale ale limbilor aflate în contact. Între limbă și gândire există un raport de unitate dialectică, gândirea realizîndu-se în și prin vorbire (Schaff, 1966, Wald, 1981). Limbile sînt diferite. Într-o recenzie asupra unui studiu din 1827 al lui W.v. Humboldt, Hegel scria: „Este contrar naturii lucrurilor să se afirme că o expresie a limbii unui popor se poate reda în limba noastră printr-o expresie care să corespundă celeilalte cu deplină exactitate. Un cuvînt al limbii *noastre* redă reprezentarea *noastră* despre obiectul dat și tocmai prin aceasta nu reprezentarea celuiilalt popor care are nu numai o altă limbă, ci și o altă reprezentare“ (citează E. Coseriu, 1981). Se adeverește încă o dată că *forma internă a limbii*, intuită de G. Vico, de G. Herder și definită de W. v. Humboldt, apoi rediscutată de L. Hjelmslev sub denumirea de *formă a conținutului* (cf. TLG 1971) trebuie așezată în centrul preocupărilor de lingvistică contrastivă. Este de un mare interes teoretic și practic modul în care membrii unei comunități lingvistice își formulează gândurile în tiparele limbii proprii. L. Obler (1983, 33) afirmă că ceea ce se învață poate influența modul în care creierul se organizează pentru a-l trata: „De fapt am ajuns să propunem posibilitatea neo-whorfiană că deosebiri intrinsece între limbile învățate sau, mai exact, deosebiri dintre perechile de limbi date ar putea să aibă repercusiuni asupra modului în care elementele limbii sînt tratate de creier“.

1.6. Încă în 1942 B. L. Whorf preconiza crearea unei lingvistici „contrastive“ (Whorf, 1963) care trebuie să se folosească, precizează E. Coseriu (1981), de un aparat unitar de concepte.

Prin confruntări se evidențiază caracteristicile fiecăreia din limbile puse față în față. Cum remarcă Weinreich (1967), orice deosebire este o sursă potențială de interferențe, așa cum orice identitate, chiar și parțială, reprezintă izvorul unor transferuri (Juhász, 1970). *Transferul* este o formă creată după modelul celeilalte limbi, dar nu constituie o abatere de la normă. Dacă, învățînd germana, un vorbitor rus va transfera genul masculin al cuvîntului rusesc *stol* asupra germanului *Tisch*, va rezulta *der Tisch* adică o formă corectă. În schimb, dacă un român va zice *une problème* după modelul rom. *o problemă*, aceasta va fi o încălcare a normei, deci o interferență.

Teoretic, oricare dintre limbi poate fi sursă a interferenței, dacă amîndouă sînt cunoscute și folosite cu aceeași intensitate. Practic, în aceste cazuri de relativă egalitate între limbi, acțiunea pornește de la

un sistem sau microsistem mai simplu, mai clar, rezultatul interferenței fiind, prin urmare, o simplificare, o mai pronunțată și mai clară sistematizare. Tipul cu trei timpuri principale e mai puternic decât acela în care acestea prezintă subdiviziuni. Dacă într-o limbă formele de nominativ și de acuzativ sînt identice, influența pornește de aici către limba care prezintă, pentru cele două cazuri amintite, forme morfologice distincte. Un român începător în limba rusă e tentat să spună *ja čitaju kniga* (în loc de *knigu*) după modelul rom. *citesc cartea*. În condiții normale, maghiara nu pune la „genitiv“ numele posesorului; acest model transpare în formele *caietul elevul*, *lupta clasa muncitoare*.

Cînd una din limbi este mai adînc ancorată în conștiință și este, datorită practicii cotidiene, puternic automatizată, se poate întîmpla ca regula amintită (a „simplificării“) să nu mai fie valabilă.

Producerea interferenței este mult ușurată de faptul că mecanismul psihologic al conexiunii inverse acționează, în etapa de început a bilingvismului, numai pentru L_1 , sau, mai exact, „judecă“ performanțele din L_2 tot prin normele „internalizate“ ale L_1 , considerînd „corecte“ toate enunțurile care nu contravin regulilor din limba dominantă.

2.0. Există o varietate infinită a interferențelor. O clasificare a lor ni se pare totuși posibilă. Punctul de plecare ni-l furnizează H. Paul (1886) care stabilește că „amestecul limbilor“ se realizează pe două căi principale: 1. preluare de material lingvistic străin și 2. imitarea a ceea ce Humboldt și Steinthal numeau „formă internă“. Cum se vede, ne aflăm în fața a două concepte bine cunoscute: *împrumutul* și *calcul*.

2.1.1. În esență, se împrumută *cuvînte*. Dar prin *cuvînt* vorbitorul nespecialist, care își însușește L_2 pe cale naturală, înțelege o secvență sonoră oarecare introdusă în vorbire pentru a umple un gol (obiectiv sau subiectiv), indiferent de dimensiunile acestei secvențe. Cînd ceangăul spune **la capu mesii a menyasszony ül** „la capul mesei șade mireasa“, el înlocuiește un complement de loc (*asztalfőn*) prin altul. Fiind locuțiuni, deci avînd o funcție sintactică unică, nici *de fapt*, *de fel* pătrunse în unele graiuri maghiare din România nu depășesc nivelul lexical.

Motivele unei interferențe lexicale pot fi multiple: negăsirea termenului potrivit, căutarea unei expresii mai scurte, mai șocante etc. Cînd și interlocutorul este bilingv, vorbitorul introduce în text un cuvînt din cealaltă limbă fără nici o adaptare fonetică sau morfologică: *Să știi că nici sîrbii nu sînt szívhajosok* (*szívhajos* „bolnav de inimă“, aici „care poate fi speriat ușor“).

2.1.2. Cînd influența unei limbi asupra alteia este deosebit de puternică datorită unor factori extralingvistici, este posibil și împrumutul de morfeme, pornindu-se de la morfeme gramaticale „nelegate“ (prepoziții, conjuncții): idiș. american *nit er hut ich* (Weinreich, 1967); ceang. *elszakítottad a ruhát dar nem volt tő* „ți-ai rupt haina, dar n-a fost ac“, *a szeme magának hátul van si mindent lát* „ochii d-tale sînt în spate și vezi tot“, *János nagyobb decit e Péter* „János e mai mare decît Péter“ (Márton, 1972).

Se ajunge pînă la urmă și la împrumuturi de morfeme gramaticale „legate“. H. Schuchardt (1884) semnala în vorbirea germană a slovacilor în *Pressburgu*; Weinreich (1967) citează genitivul englez 's în vorbirea

spaniolă din Tampa (Florida) *Juan's padre* și desinențele bulg. de pers. 1. și 2. sg în meglenoromână: *aflum, aflis*.

2.1.3. Împrumuturile de foneme sînt și ele posibile. Márton (1972) arată că, în graiurile ceangăiești, vocala rom. *ă* este rostită și în cuvinte care n-au fost împrumutate din românește: *fălu* „sat”, *tărisnya* „traistă”. În condițiile unui bilingvism incipient, sunetele străine, inexistente în limba maternă, sînt înlocuite prin sunete apropiate (simțite identice) din L_1 (Polivanov, 1931). Vocalele românești *ă* și *î* sînt astfel identificate cu *ö* și *ü* din limba maghiară: *fiș* se schimbă în *füs*, iar *pălărie* devine *pölörie*. Japonezul rostește engl. *milk* sub forma *miruku*; polinezianul din Hawai, vorbind englezește spune *Meli Kalikimaka* pentru *Merry Christmas*, iar numele englezești ale lunilor le pronunță astfel: *ianuali, pepeluai, malaki, apelila, mei, iune, iule, aukake, kemakemapa, okakopa, mowemapa, kekemapa* (M. Pei, 1966).

Cauza acestor substituiri de sunete (foneme) este baza de articulație și — legată de ea — baza de audiere. Vorbitorul pronunță ceea ce aude și aude ceea ce poate pronunța.

2.2. Mult mai interesante și mai variate sînt interferențele realizate prin imitarea unor structuri. Unde există structuri, pot să apară și calcări. Practic ele se regăsesc în toate compartimentele și la toate nivelele limbii.

2.2.1. Există propoziții și chiar fraze în limba A construite după modelul limbii B. și invers. Fraza *Az ember aki jött tegnap volt beteg* calchiază fraza rom. *Omul care a venit ieri era bolnav. Morgen ich werde gehen in die Schule* imită topica rom. *Mîine (eu) voi merge la școală*. Adjectivul nume predicativ, invariabil în germană, provoacă în limba replică construcția *Florile sînt frumos*.

Lipsa genului în maghiară, utilizarea la singular a substantivului precedat de numeral cardinal și nehotărît și absența verbului copulativ la pers. la 3-a ind. prez. determină formularea unei „propoziții” ca *Acesta doi femeia foarte bun*.

Regimul diferit al unor verbe „echivalente” semantic în două limbi dă naștere la secvențe ca *copilului îi doare capul* (cazuri similare la Hristea 1968).

2.2.2. Calcul lexical e foarte cunoscut: se copiază fie structura externă, morfematică, fie structura internă, semantică, a modelului: *pasăre-sperie* „sperietoare” după *madárijesztő*, *susul laptelui* „smîntină” după *tejföl* sînt exemple pentru calcul de structură externă. După I. Ștefan (1963), Th. Hristea (1968) și alții, calcul semantic constă în îmbogățirea unui cuvînt cu un sens nou pe care modelul îl are în plus. Se dau exemple ca *limbă* care s-a îmbogățit cu sensul de „neam, popor” după modelul slav. *jězykŭ*.

Să nu se uite însă fenomenul contrar: eliminarea unui sens pe care modelul nu-l are. Pentru un maghiar începător în studiul limbii române, cuvintele *masă, capră* n-au decît sensurile fundamentale, întrucît în maghiară *asztal* și *kecske* sînt monosemantice. Sînt și cazuri cînd unele sensuri se adaugă, altele se elimină pentru ca cuvîntul x din limba Z

să aibă aceeași structură semantică ca și modelul. Învățînd franțuzește, un român este tentat să adauge fr. *porte* sensul de „spațiu între bare pe un teren de sport“ și să elimine sensul de „ușă“.

Și în structura semică a sensului întilnim calcuri interesante. Eliminîndu-se, după modelul rom. *a merge*, semul „pe jos“ din structura semică a germ. *gehen*, verbul acesta este folosit și cînd e vorba de o deplasare cu un vehicul, pentru care germana îl are pe *fahren*. Prin aceeași manevră nejustificată a semelor se explică și forma **măsoară-mi meretele acestea** (rom. *a cîntări* și *a măsura* le corespunde în maghiară un singur verb: *mérni*). Eliminarea unui sem duce la „eliminarea“ unui lexem, după cum introducerea unui sem în plus duce la apariția unui lexem nou (creat sau împrumutat). Deoarece în dialectul din Gurage (Etiopia) a pătruns din Quabana cuvîntul *mata* „frate“, cuvîntul vechi *wagi* a primit un sem în plus, însemnînd „frate mai mare“, iar *mata* „frate mai mic“. **Advokat* înseamnă, în idișul american, „jurist în afara S.U.A.“ iar *lôjer* (engl. *lawyer*) „jurist în S.U.A.“ (Weinreich, 1967).

2.2.3. Calcurele gramaticale nu le mai exemplificăm. Unele din ele au fost menționate mai înainte (1.6.), fie că se referă la expresia gramaticală, fie că vizează semnificația (categoria) gramaticală.

2.2.4 Pe lingă *substituirile de sunete* care intră în categoria mai largă a împrumuturilor (2.1.3.), se constată, în cadrul interacțiunii limbilor, și alte interferențe. Jakobson vorbea încă în 1931 despre fonemizare, defonemizare și transfonemizare. În altă ordine, U. Weinreich le menționează sub denumirile: *subdiferențiere*, *supradiferențiere* și *reinterpretare a distincțiilor*.

Subdiferențierea înseamnă eliminarea din structura fonemului a unei trăsături distinctive, pentru că limba model nu operează cu aceste distincții. Astfel, în vorbirea unui român începător, fonemele franceze /e/ și /e/ se contopesc într-un singur fonem, identic cu /e/ din română, în consecință, în pronunțarea lui, se confundă *fait* și *fée*, *chantai* și *chanter*. Deci dispariția unei trăsături distinctive provoacă contopirea a două foneme într-unul singur, adică eliminarea unui fonem.

Supradiferențierea înseamnă transformarea a două variante ale aceluiași fonem în două foneme distincte. Un italian sau un francez, care în limba lor au opoziția /e/ : /e/, vor sesiza ușor diferența de pronunțare între /eto/ și /eti/ în limba rusă și vor fi tentați să considere variantele pozitionale ale fonemului rusesc /e/ drept două foneme. E adevărat, aceasta nu duce la o încălcare a normei de pronunțare.

Reinterpretarea distincțiilor înseamnă considerarea unor trăsături redundante drept trăsături distinctive, după un model care operează cu asemenea distincții. În maghiară, fonemele vocalice și consonantice se opun și prin durată. Dacă între /i/ și /i/, /o/ și /ó/, /ö/ și /ő/, /u/ și /ú/, /ü/ și /ü/ deosebiri se reduc într-adevăr la durată, în cazul perechilor /e/ și /é/, /a/ și /á/ deosebirile sînt mai multe: /e/ este deschis, /é/ e închis și pronunțat prin lărgirea buzelor. Fonemul /a/ este posterior și rotunjit, /á/ este central, nerotunjit și foarte deschis. Sub influența unei limbi care nu cunoaște opoziția de durată, deosebirea între /a/ și /á/

s-ar putea reduce la "rotunjit : nerotunjit", iar cea dintre /e/ și /é/ la „deschis : închis”, care ar putea prelua funcția distinctivă între aceste foneme. Unele graiuri maghiare din Cîmpia Transilvaniei prezintă o vădită tendință spre o asemenea reinterpretare a distincțiilor (Balázs, 1965).

Toate aceste fapte de fonologie dau naștere la o ipoteză : oare subdiferențierea, supradiferențierea și reinterpretarea distincțiilor, întrucît nu presupun introducerea unui material lingvistic străin, ci numai o reorganizare a microstructurii fonemului din L_2 după modelul L_1 (sau invers) nu sînt tot calcuri? E. Seidel (1958) vorbește despre calcuri fonologice, dar nu le exemplifică și nu le explică. I. Rizescu (1958) și Th. Hristea (1968) își manifestă indoiala în privința existenței unor asemenea calcuri.

Totuși, dacă există calcuri semantice realizate în interiorul structurii semice a sensului, ducînd fie la subdiferențieri prin eliminarea unui sem după modelul structurii semice a cuvîntului model, fie la supradiferențieri prin adăugarea unui sem în plus — și acestea sînt, incontestabil, calcuri, — atunci de ce n-am putea admite, în virtutea izomorfismului dintre structurile fonemice și cele semantice, că și modificările survenite în structura fonemelor prin sub- și supradiferențiere și prin reinterpretarea distincțiilor sînt și ele tot calcuri, și anume *calcuri fonematice*?

3. Subliniem, în încheiere, că toate aspectele abordate au o finalitate practică. Neurolingvistica bilingvismului țintește recuperarea cît mai completă a afazicilor, sociolingvistica bilingvismului ajută la elaborarea celor mai eficace strategii în politica lingvistică, iar studiul psihologic și lingvistic al interferențelor, ajutat îndeaproape de cercetările contrastive, servește la găsirea celor mai potrivite metode și procedee de predare — învățare a limbilor străine. Întrucît cele două limbi ce se întîlnesc în același vorbitor nu se pot fixa, de la început, în mod coordonat în creierul acestuia, ele interacționează în chipuri variate în funcție și de caracteristicile concrete ale structurilor lor. Apare permanent posibilitatea încălcării normei, iar profesorul este chemat ca, încă în faza concepției lecțiilor, să se îngrijească de preîntîmpinarea interferențelor. Firește, programele școlare, instrucțiunile metodice și manualele ar trebui să fie gîndite și elaborate în concordanță deplină cu realitățile lingvistice.

BIBLIOGRAFIE

1. Balázs, L., *Aspecte ale interacțiunii limbilor*, "StUBB, Filologia", 1, 1965.
2. Coseriu, E., *Kontrastive Linguistik und Übersetzung: ihre Verhältnis zueinander*, în *Kontrastive Linguistik und Übersetzungswissenschaft*, Sonderdruck, 1981.
3. Galloway, L., *Études cliniques et expérimentales sur la répartition hémisphérique du traitement cérébral du langage chez les bilingues: modèles théoriques*, în „Langages”, 72, 1983, p. 79 - 113.
4. Hristea, Th., *Probleme de etimologie*, București, 1968, cap. 3.
5. Jakobson, R., *Prinzipien der historischen Phonologie*, în "Travaux du Cercle Linguistique de Prague", 4, 1931, p. 247 - 267.
6. Juhász, J., *Probleme der Interferenz*, Budapest, 1970.
7. Márton, Gy., *A moldvai csángó nyelvújás román kölcsönszavai*, București, 1972.

8. Minkowski, M., *Klinischer Beitrag zur Aphasie bei Polyglotten, speziell im Hinblick aufs Schweizerdeutsche*, in "Schweizer Archiv für Neurologie und Psychiatrie", 21, 1927, p. 43-72.
9. Obler, L.K., *La neuropsychologie du bilinguisme*, in "Langages", 72, 1983, p. 33-43.
10. Paradis, M., Lebrun, Y., *La neurolinguistique du bilinguisme, représentation et traitement de deux langues dans un même cerveau*, in "Langages", 72, 1983, p. 7-13.
11. Paul, H., *Prinzipien der Sprachgeschichte*, ed. a II-a, Halle, 1886.
12. Pei, M., *Szabálytalan nyelvtörténet*, Budapest, 1966.
13. Pitres, A., *Etude sur l'aphasie chez les polyglottes*, in "Revue de médecine", 15, 1895, p. 873-899.
14. Polivanov, E., *La perception des sons d'une langue étrangère*, in "Travaux du Cercle Linguistique de Prague", 4, 1931.
15. Ribot, T., *Diseases of memory: An essay in the positive psychology*, London, 1882.
16. Rîzescu, I., *Contribuții la studiul calculului lingvistic*, București, 1958.
17. Schaff, A., *Introduce în semantică*, București, 1966.
18. Schuchardt, H., *Slavo - Deutsches und Slavo - Italienisches*, Graz, 1884, p. 85 și urm.
19. Seidel, E., *Elemente sintactice slave în limba română*, București, 1958, p. 125-140.
20. Ștefan, I., *Calcul lingvistic*, in "Limba română", 4, 1963, p. 342.
21. *Tratat de lingvistică generală*, București, 1971.
22. Wald, H., *Puterea vorbirii*, București, 1981.
23. Weinreich, U., *Languages in Contact*, ed. 5, Haga, 1967.
24. Whorf, B.L., *Sprache, Denken, Wirklichkeit*, Hamburg, 1963.

IN LEGĂTURĂ CU PERIODIZAREA LATINEI DUNĂRENE¹

VIORICA PAMFIL*

ABSTRACT. — *On the Periods of the Danubian Latin.* The works on the history, structure and evolution of the Romanian language, published in the years, have completed with data and original interpretations the positive results of the predecessors in that field. The article focuses on Fischer's book „The Danube Latin“, presents a remarkable contribution by giving a scholarly synthesis of the basic features of the Romanian language.

Analysing the seven chapters of the book and presenting the new arguments and solutions suggested by I. Fischer in connection with a series of difficult questions on the evolution and stages of the Latin languages, the authoress brings up some important points on the history of the Romanian language. She demonstrates that the term „Danube Latin“, although debatable, is more proper than the others. By a judicious selection of the language facts I. Fischer undertakes a profound analysis of the characteristics of the Danube Latin, proving through convincing argument that the change of Latin into Romance languages was not sudden, that there existed a transitory phase leading up to the formation of specific structures. The chief feature of the Danube Latin is its conservatism, somehow more accentuated than that of Latin itself. The birth date of the Romanian language could be fixed, on the basis of relevant evidence, in the VIII-th century.

Preocupările consacrate istoriei limbii române, a originii și evoluției ei de-a lungul veacurilor, au cunoscut în ultimii ani realizări remarcabile, care au completat cu date noi și interpretări originale rezultatele pozitive ale cercetărilor anterioare în acest domeniu. Dacă ar fi să amintim numai importante sinteze *Istoria limbii române* de G. Ivănescu (Iași, 1980), *Etnogeneza românilor* de I. I. Russu (București, 1981), *Structura și evoluția limbii române* de Ion Coteanu (București, 1981), *Istoria limbii române (pe-înțelesul tuturor)* de Iorgu Iordan (București, 1983), pentru a ne opri doar la câteva din cele mai recente lucrări, ne-am putea convinge de munca impresionantă depusă de specialiștii noștri pentru a pătrunde în substanța procesului de formare și evoluție a limbii române.

Lucrarea lui I. Fischer, intitulată *Latina dunăreană*, cu subtitlul *Introducere în istoria limbii române*, ne oferă o analiză profundă și originală a procesului complex și îndelungat de transformare a limbii latine în limbă română. Concepută nu ca o gramatică istorică românească din perspectivă latină, ci ca o prezentare selectivă a trăsăturilor caracteristice ale latinei dunărene transmise limbii române, lucrarea relevă atât inovațiile cit și fenomenele conservatoare care conferă limbii române un loc aparte în câmpul romanic.

* *Universitatea din Cluj-Napoca, Facultatea de filologie, Catedra de limba română și lingvistică generală 3400 Cluj-Napoca, România.*

¹ I. Fischer, *Latina dunăreană*, București. Editura Științifică și Enciclopedică, 1985.

Disponind de o informație deosebită, fiind unul dintre cei mai apreciați specialiști în problemele legate de particularitățile de limbă semnificative pentru structura latinei dunărene, autorul lucrării pune în discuție toate problemele fundamentale legate de caracterul și începuturile cele mai îndepărtate ale limbii române. Bogăția materialului analizat, puterea de pătrundere și înțelegere a faptelor de limbă, claritatea exprimării și remarcabila concizie, fac din această excepțională lucrare nu numai o sursă de informație ci și de idei.

În paginile acestei lucrări, pe care cititorul o urmărește nu numai cu deosebit interes, ci cu o constantă plăcere și curiozitate, autorul ne oferă o descriere competentă, pe baza unui impresionant material documentar, a principalelor trăsături diferențiatoare ale acestei variante teritoriale a latinei, denumită „latină dunăreană“.

Considerăm că acest termen, deși nu scutit de critici, este mai potrivit decât alte denumiri propuse, scoțind în evidență faptul că obiectul preocupării îl constituie „limba ambelor maluri ale Dunării“ (p. 6). Într-un studiu anterior („Studii clasice“, 21, 1983, p. 67—68), autorul prezintă argumente convingătoare în legătură cu denumirea de „latină dunăreană“.

Operind o selecție judicioasă a faptelor de limbă, renunțând la unele detalii și amănunte care ar fi încărcat expunerea, I. Fischer prezintă în cele șapte capitole ale lucrării, marcate de pecetea originalității, o analiză profundă a particularităților lingvistice ale latinei dunărene, a transformărilor „care ne dau dreptul să le considerăm suficient de avansate în timp și structură pentru a le declara românești în sensul lingvistic“.

•Primul capitol intitulat *Latina, limbă a Romei. Răspindirea ei în lumea antică*, ne oferă o impresionantă și captivantă sinteză a tuturor problemelor fundamentale legate de procesul de romanizare, în general, și a condițiilor istorico-politice specifice ale acestui proces în spațiu dacomoesian. Definind procesul de romanizare (lingvistică) ca un „proces lent de învățare a limbii latine de către băștinași și de uitare treptată a limbii autohtone“, autorul degajă unele trăsături caracteristice ale fenomenului. Se subliniază faptul că: „romanizarea nu a rezultat din depasarea masivă a unor populații romane în provincii, ci din învățarea de către provinciali a limbii latine“ (p. 14).

Remarcăm interesul cu care cititorul urmărește capitolul care prezintă condițiile istorice (politico-militare) ale romanizării spațiului dacomoesian. Disponind de o vastă bibliografie în acest domeniu, autorul a selectat cu deosebit spirit de pătrundere cele mai importante aspecte ale problemei. Se cunoaște faptul că mai cu seamă vorbind de Dacia, aproape ultima provincie cucerită și printre primele abandonate, problematica romanizării și a persistenței ei este mai complexă. Autorul înfățișează etapele acestui proces de lungă durată, desfășurat timp de mai bine de trei secole, discutând factorii și dovezile romanizării. Vorbind de menținerea unei vieți romane (și, implicit, a limbii latine) în fosta provincie Dacia, se arată: „rezistența ei în fața populațiilor migratoare și chiar a infiltrărilor lente se explică prin superioritatea și prestigiul ci-

vilizației romane, a cărei purtătoare era limba latină, prin coeziunea pe care o oferea latina și creștinismul și prin legăturile neîntrerupte cu provinciile din sudul Dunării" (p. 46).

În capitolul al doilea: *Latina „vulgară“, limba comună a Imperiului roman*, autorul prezintă trăsăturile pe care le consideră definitorii pentru acest aspect vorbit al latinei. Subliniind faptul că o dată cu trecerea timpului și cu extinderea ei, latina vorbită s-a îndepărtat din ce în ce mai mult de latina scrisă, se precizează că: „numai după secolul al VI-lea, când destrămarea unității politice și migrațiile popoarelor au dus la nesiguranța căilor de comunicație, și, în consecință, la izolarea treptată a diverselor grupuri de latinofoni, s-a dizolvat și unitatea latinei vorbite, norma unică nemaiaivind posibilitatea să se impună" (p. 51).

Ca orice limbă vorbită pe un teritoriu atât de întins, latina vulgară prezenta alături de remarcabila unitate și unele diferențieri dialectale, care nu ne îndreptățesc însă să vorbim de împărțirea ei în „dialecte“. Sublinierea autorului care arată că o diviziune dialectală veche a latinei, prefigurând diviziunea romanică, nu poate fi situată decât după secolul al VI-lea este demonstrată de faptele de limbă.

Considerând latina dunăreană varianta teritorială care stă la baza limbii române, în capitolele următoare sînt precizate, pe lângă transformările suferite în ansamblul limbii latine tirzii în evoluția ei spre limbile romanice, și particularitățile specifice latinei dunărene.

Capitolul al III-lea ne oferă un tablou succint al evoluției *fonetismului* latinei dunărene, autorul selectînd cu ochiul sigur al specialistului transformările importante survenite în sistemul vocalic și consonantic. Aceste modificări, mai numeroase și profunde în sistemul consonantic, au fost foarte bine încadrate în cîteva tendințe „a căror realizare nu era generală și nici identic răspîndită pe întreg teritoriul Imperiului“ (p. 65).

Discutînd modificările unor grupuri de consoane, reținem felul personal în care sînt explicate transformările grupurilor *cs, ct > ps, pt*, în limba română, ca o reacție împotriva tendinței spre asimilare, fenomen atestat și de limba română (*maxilla > măsea, dixit > zise*). Majoritatea cercetătorilor au pus tendința spre labializare în legătură cu situația din albancză (lat. *lucta > luptă*, alb. *luftë*; lat. *coxa > coapsă*, alb. *kofshë*), admițîndu-se o influență a substratului.

Observațiile interesante legate de structura *silabei* și modificările suferite de natura și locul *accentului*, vin să întregească acest important capitol al lucrării.

Morfologia formează subiectul celui de-al IV-lea capitol, care ne prezintă particularitățile *sistemului nominal* (substantivul, adjectivul, pronumele, originile articolului, numeralul) și ale *sistemului verbal* (timpurile, modurile, diatezele, tipurile flexionare, transformări în flexiune).

Din complexitatea problemelor tratate reținem observațiile remarcabile legate de categoria neutrului, autorul demonstrînd că în latina tîrzie a avut loc o „reorganizare“ a neutrului, atît pe planul *formei*, neutrul obținînd două noi mărci (terminația *-ora*, devenită specifică, și acordul cu adjectivul feminin), cît și pe planul *conținutului*, neutrul

înglobînd substantivele inanimat. „Această reorganizare a atins o fază mai coerentă și mai clară în estul României, și mai ales în latina dunăreană“ (p. 82).

Urmărind evoluția declinării latine, autorul stabilește cauzele care au dus la simplificarea flexiunii, considerînd de dată latină confuzia genitivului cu dativul, în favoarea celui de-al doilea, și de dată romanică confuzia dintre nominativ și acuzativ. Reducerea desinențelor în latina tîrzie a întărit importanța opoziției singular, plural și la-masculine și la-feminine. Se subliniază faptul că se poate vorbi „de un lent progres al opoziției de număr în dauna opoziției de caz“ (p. 91).

În ce privește pluralul nominativ la declinarea a III-a se admite posibilitatea transformării pe cale fonetică a lat. *-es* > *e(s)* > *i*, evoluție influențată, de asemenea, la masculin de declinarea a II-a (mai ales de adjectivele acestuia acordate cu masculinul declinării a III-a), deși în concluziile lucrării se susține că „fenomenul pare mai degrabă morfologic decît fonetic, și ar putea fi o realizare independentă în română și italiană“ (p. 201). Considerăm pluralul în *-i* la declinarea a III-a o extindere analogică de la declinarea a II-a, fenomen atestat și la pronume (*nos* > *no* + *-i*, *vos* > *vo* + *-i*) și numeralele (*tres* > *tre* + *i*), desinența de plural *-i* devenind o marcă caracteristică a flexiunii nominale.

Interesante sugestii ne oferă I. Fischer pentru a explica modificările profunde care au avut loc în structura numeralului.

Latina dunăreană a reorganizat total sistemul numărării nu numai de la 11 la 19 (singurele construcții de care se ocupă lucrarea), ci și sistemul de numărare de la 20 la 90. S-au dat diferite explicații numeralilor românești; autorul nu admite, în mod justificat, ipoteza slavă, punînd în discuție două ipoteze posibile: a) apariția independentă în limbi în care există acest sistem (albaneză, bulgară, armeană și limbile baltice) și b) sistemul de numărătoare a fost refăcut sub influența sistemului autohton, construcția latină *unus super decem*, fiind o transpunere a uneia similară din substrat. Că a doua ipoteză nu poate fi ignorată o demonstrează, în primul rînd, existența în albaneză a aceluiași tip de formație (alb. *një — mbë — dhjëtë*; rom. *unu — spre — zece*; alb. *tetë dhjëtë: optzeci* etc.). Majoritatea cercetătorilor consideră că sistemul de numărare românesc este datorat parțial mediului balcanic.

Sistemul verbal este tratat cu aceeași putere de sinteză; înfilnim numeroase observații și explicații originale, care demonstrează larga informație a autorului, capacitatea de a selecta exemplele cele mai ilustrative. Fără a intra în unele amănunte care ar fi încărcat expunerea, nu se trece peste nici un fapt semnificativ în istoria verbului.

În ceea ce privește flexiunea verbală, mult mai conservatoare în general, se observă că „nici o trăsătură specifică exclusiv regiunii dunărene nu poate fi atribuită cu certitudine fazei latine“ (p. 23); cele mai multe inovații aparțin perioadei de după secolul al VI-lea.

Lexicul, care a constituit o preocupare de predilecție a autorului, oferindu-se studii remarcabile în acest domeniu, se distinge prin bogăția materialului, noutatea sistematizării, claritatea expunerii, ceea ce face ca

cititorul să urmărească cu neobosit interes și deosebită plăcere drumul specific parcurs de evoluția vocabularului latinei dunărene.

Arătând că vocabularul unei limbi este partea cea mai frecvent supusă inovațiilor (atât în inventar cât și în valoarea semantică), autorul își orientează cercetarea lexicului latinei dunărene pe două axe, cea a *unității* și cea a *caracterelor specifice*. Examinarea elementelor de unitate pune în lumină existența celor aproape 500 de cuvinte latinești care se regăsesc în toate limbile romanice, demonstrând raportul dintre latina dunăreană și ansamblul Romaniei. Fondul unitar panromanic este precizat pe baza celor mai sugestive exemple, arătându-se forma cuvântului în latină și reflexul românesc.

Permanenta evoluție a lexicului de-a lungul secolelor o ilustrează existența trăsăturilor lexicale individuale, care în lucrare se referă la trei aspecte importante: a) absența din latina dunăreană a unor cuvinte păstrate în toate celelalte regiuni; b) alegeri diferite între sinonime și reduceri diferite ale polisemiei; c) prezența în latina dunăreană a unor cuvinte nepăstrate în alte regiuni.

Reținem constatarea că: „elementele de unitate sînt net predominante, față de diferențe“ (p. 153). Vorbind de particularitățile lexicale, autorul relevă în ce măsură *imprumuturile* determină fizionomia specifică a latinei dunărene. Sînt foarte interesante și convingătoare observațiile legate de aportul substratului, influența greacă și slavă, autorul demonstrând că elementele de diferențiere datorate unor factori externi au, în general, o importanță limitată. „Nu numai că înainte de secolul al VI-lea diferențierile dialectale ale limbii latine erau reduse, dar în domeniile în care au apărut, cauzele diferențierilor rezidă în primul rînd în acțiunea factorilor interni“ (p. 144).

În descrierea mijloacelor principale pentru a crea unități lexicale noi (cap. 6. *Formarea cuvintelor*), sînt scoase în evidență, pe baza unui impresionant material ilustrativ, sistemele de derivare și compunere.

În ceea ce privește *derivarea cu sufixe*, se arată că în decursul istoriei limbii latine se fac simțite cîteva tendințe generale, a căror realizare s-a produs treptat. Din cele patru tendințe menționate de autor reținem, în primul rînd, preferința pentru sufixele cu un corp fonetic mai amplu și preferința pentru sufixe încadrate în tipuri morfologice clare (decl. I și a II-a). Studiind tipurile derivaționale în latina dunăreană, autorul încearcă să fixeze, pe cît posibil, epoca cînd a avut loc fenomenul discutat.

Reconstruirea sistemului de prefixe a latinei dunărene s-a făcut pe baza supraviețuirii lui în limba română, stabilindu-se cu multă precizie și minuțiozitate cele șapte căi care au dus la simplificarea și diminuarea drastică a prefixelor. Remarcăm și în acest capitol bogăția exemplelor la formațiile latine și descendenții românești.

Ultimul capitol al lucrării intitulat *În loc de concluzii. Probleme cronologice* ne oferă răspunsuri convingătoare la cîteva din întrebările fundamentale legate de datarea fenomenelor: ce e latin (pînă în secolul al VI-lea), ce e „romanic“ (după acest secol), și ce este propriu-zis românesc (după secolul al VIII-lea).

Apelînd la cronologia absolută și cronologia relativă, autorul schițează evoluția și periodizarea latinei dunărene astfel: o primă etapă a procesului de romanizare, implantarea, extinsă pe una sau două generații, cînd se vorbea două feluri de latină, cea a „romanilor“ (administrație, armată, coloniști etc.) și cea a autohtonilor; a doua etapă este cea romanizării propriu-zise, latina devenind limba principală a întregii populații, se ajunge la unificarea celor două tipuri de latină, moment în care începe istoria latinei dunărene, care cunoaște și ea mai multe faze.

În cea dintîi (sec. al II-lea și al III-lea), tendința generală este spre unificare, datorită curentului nivelator pricinuit de integrarea provinciilor în lumea romană.

A doua fază (sec. IV—VI) se caracterizează prin diferențierile care încep să se manifeste, datorită declinului puterii romane, a descentralizării (Dacia iese din sistemul ei). Pînă în secolul al VI-lea latina este încă o limbă unitară pe întreg cuprinsul lumii romane. Începînd cu secolul al VII-lea, această unitate poate fi considerată ca dizolvată.

Autorul lucrării nu admite transformarea bruscă a limbii latine în limbi romanice, postulînd ideea unei faze de tranziție spre structura individualizată a acestora. Argumentele sînt convingătoare pentru a socoti „întregul secol al VII-lea (și poate primele decenii ale celui de al VIII-lea) drept o perioadă de tranziție: limba nu mai este latină, dar nu e încă nici română, italiană, franceză etc.“ (p. 210). Începînd cu secolul al VIII-lea se poate vorbi de limba română ca de o limbă romanică individualizată, caracterizată prin trăsături care o disting de celelalte limbi provenite din latină.

Lucrarea demonstrează cu multe fapte de limbă că trăsătura dominantă a latinei dunărene, reflectată în românește, este caracterul ei conservator („corect“), uneori mai conservator decît al italienei însăși. Data de naștere a limbii române este fixată pentru secolul al VIII-lea.

O *Bibliografie selectivă* încheie această prestigioasă lucrare, care s-a bucurat de o caldă primire nu numai din partea specialiștilor, ci și a celor care urmăresc cu interes problemele legate de formarea și dezvoltarea limbii române.

● IMPLICAȚII ISTORICE ALE UNOR PARALELISME ROMANICE
LEXICALE ȘI TOPONIMICE¹

MIRCEA HOMORODEAN*

ABSTRACT. — **Historical Implications of Some Lexical and Toponymic Romanic Parallelisms.** 1. To support the explanation of the preservation, in Romanian, of the ethnic term *româu (rumân)* = „Romanian“ (< lat. *Romanus*), as a consequence of the linguistic isolation of the Eastern Roman populations, we bring forth a new argument, i.e. the preservation, under similar conditions, of some terms and toponyms in Western Romania: *rumantsch (romontsch)* „the Rhaeto-Romanic dialects of the Swiss district Graubünden“ (< lat. *romanice parabolare* or *fabulare*); *ladino (ladina)* „the Rhaeto-Romanic dialects of Val Badia and part of Engadina“ (< *latinus, -a*).

2. The semantic involution of the Roum. *cărăre* „path“ (< lat. *(via) carraria*) finds its correspondents within the lexic and toponymy of the Western Romance languages (cf. it. dial. *carrara*, occit. *Careyrrou* „path“). In our case, the explanation for the above-mentioned involution lies in the general regression of the Romanian people's socio-economic life in the early Middle Ages.

3. In the Middle Ages as well, the toponym *Ohaba* (:sl. Roum. *ohaba*) stood for the newly-established villages where the rights of the feudal lords had been curtailed in order to attract more people to the community; cf. in this respect the Hungarian and the Romanian correspondents of this toponym: *Ujfalu* (= the new village) and *Vai de Ei* (= poor fellows), initially, this had been the ironic surname given to the inhabitants of the new villages by the peasants living in the neighbourhood), respectively.

Considerat ca auxiliar al istoriei, studiul limbii poate confirma și întregi, într-o oarecare măsură, rezultatele deja înregistrate sau, cel puțin, să ofere noi ipoteze de lucru. Aprecierea valorii intrinseci a interpretării rămâne pe seama istoricilor. În lumina acestor considerații pot fi evaluate și modestele încercări care urmează.

* *Universitatea din Cluj-Napoca, Facultatea de filologie, Catedra de limba română și lingvistică generală, 3400 Cluj-Napoca, România*

¹ Abrevieri:

BSG = *Buletinul Societății Regale Române de Geografie*, București, anul I, 1876 ș.u.

CL = *Cercetări de lingvistică*, Cluj-Napoca, anul I, 1956 ș.u.

Conv. lit. = *Convorbiri literare*, Iași, apoi București, anul I, 1867—1868 ș.u.

DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, tom. I—II, București, 1913—1949.

DR = *Dacoromania*, Cluj, anul I (1920—1921) ș.u.

Nègre, *Top. Rab.* = Nègre, E., *Toponymie du canton de Rabastens (Tarn)*, Paris, 1959.

SCL = *Studii și cercetări lingvistice*, București, anul I (1950) ș.u.

StUBB = *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai“*, series philologia, Cluj, 1950 ș.u.

Studii = *Studii. Revistă de istorie*, București, anul I, 1947 ș.u.

1. *Român (rumân)*. Condițiile istorico-sociale care au determinat păstrarea numai în estul României, adică numai de către români, a termenului lat. *romanus* sub formele *romîn (rumân)*, *armân* (ar.), *rumâr* (ir.), ca nume ale poporului nostru, au fost amănunțit discutate și, în general, clarificate de lingviști și istorici. În acest sens, alături de factorii istorico-sociali a fost relevată și poziția izolată sub raport lingvistic a romaniceilor răsăriteni. Este neîndoielnic că această împrejurare a determinat folosirea termenului *romanus* cu o accepțiune etnico-lingvistică („populație care vorbește latina, iar mai târziu un idiom latin“), ca nume distinctiv în raport cu celelalte populații, nelatine, vecine sau conlocuitoare².

Ceea ce, după părerea noastră, nu s-a subliniat încă îndeajuns este faptul că și alți termeni și nume proprii — care, este adevărat, păstrează doar indirect pe *romanus* — denumesc în Apus idiomuri și populații romanice sau teritorii locuite de atare populații, care se găseau tot la o extremitate a romanității, adică în imediata vecinătate a unor teritorii locuite sau stăpânite de germanici.

Astfel, termenul *rumantsch (romontsch)* desemnează dialectele retoromane vorbite în cantonul elvețian Graubünden. Reținem și faptul că numele populației respective este (*pievel*) *romontsch*. După cum se știe, *rumantsch (romontsch)* continuă adv. *romanice* din construcții ca *romanice parabolare* (sau *fabulare*), odinioară răspândite în întreaga Românie, cu sensul de „a vorbi ca locuitorii de pe teritoriul României“, adică nu într-un idiom germanic, ci într-un idiom romanice care se naștea din evoluția latinei.

Tot așa, *Romagna* denumește azi doar o regiune a Italiei, regiune odinioară vecină și opusă *Langobardi* (aproximativ, actuala Lombardia). Se știe, de asemenea, că *Romagna* provine din *Romania* „orbis romanus“ și că a ajuns la semnificația geografică actuală printr-o continuă restricție a ariei, restricție determinată de cauze istorice.

În sfârșit, vechiul termen *latinus (latina)* se continuă pînă azi în forma *ladino (ladina)*, denumire dată de localnici dialectelor retoromane din Val Badia și o parte din Engadina; pe cale cultă, această denumire a devenit sinonimă cu termenul de *retoromană*³.

² În legătură cu această problemă, vezi Arvinte V., *Român, românesc, România. Studiu filologic*, București, 1983, p. 75—96; cf. Philippide, Al., *Originea românilor*, I, Iași, 1923—1925, p. 659, 660; Pușcariu, S., în DR, VIII, 1936, p. 332; Stănescu, E., în *Studii*, XVII, 1964, nr. 5, p. 967—1000 și XXI, 1969, nr. 2, p. 189—206; Panaitescu, P. P., *Introducere în istoria culturii românești*, București, 1969, p. 139—142; Tagliavini, C., *Le lingue neolatine*, ed. a VI-a, Bologna, 1972, p. 159—170 (traducerea românească, *Originile limbilor neolatine*, București, 1977, p. 121—130); Arnbruster, A., *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, 1972, p. 11—37; Ivănescu, G., *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 250—251.

³ Pentru termenii romanice apuseni, vezi Tagliavini, C., *Originile limbilor neolatine*, București, 1977, p. 121—130. De notat că *ladino* este și termenul care desemnează, în vorbirea locală, iudeospaniola din Balcani (id., *ibid.*, p. 303). Cf. și *al-ladini* „latina africană“, termen cu care locuitorii din Gafsa (Tunisia) își numesc propriul idiom (vezi Pellegrini, G. B., *Saggi di linguistica italiana. Storia, struttura, società*, Torino, 1975, p. 446).

După cum se observă, și în cazul acestor forme avem a face cu restringeri semantice și de arii de răspândire. Subliniem din nou că, întocmai ca și în cazul lui *român* (*rumân*), termenii și numele proprii amintite au fost păstrate tot de populațiile romanice din partea locului.

În concluzie, cazurile citate pot constitui noi argumente în favoarea explicării permanenței la noi a lat. *romanus* prin prisma izolării lingvistice.

2. *Cărăre*. Pușcariu, S. (*Locul limbii române între limbile romanice*, București, 1920, p. 34, 35) arată că „dacă înțelesul de «drum făcut de care», deci «drum lat-» [al termenului *cărăre*, din lat. (*via*) *carraria*] a ajuns să însemneze «potecă», pe care nu poți umbla decît pe jos sau călare, aceasta se explică prin traiul în regiuni muntoase ale strămoșilor noștri“ (cf. și DA, s.v. *cărăre*)¹.

Este adevărat, adăugăm noi, că și alți continuatori romanici atît ai lat. *carraria*, cît și ai altor termeni latinești cu sensul de bază de „drum“ și-au însușit, izolat, în regiuni muntoase, împădurite sau în general accidentate, semnificația de „drumeag“ sau „potecă“. Astfel *carèya* (Perinaldo, nordul Italiei) înseamnă „via mulattiera molto ripida e infossata“ (Lamboglia, N., *Toponomastica dei comuni di Alassio e Liqueglia*, Albenga, 1938, p. 49); cal. *carrara* are înțelesul de „drum îngust, drumeag în munți sau pe hotar“ (cf. Rohlf s, G., *Dizionario toponomastico e onomastico della Calabria. Prontuario filologico-geografico della Calabria*, Ravenna, 1974, p. 52); cf., de asemenea, it. *vie armentarie* „cărări făcute de boi în deplasările lor din loc în loc, în pășunile alpine“.

Uneori, modificarea semantică are loc prin intermediul derivării cu sufixe diminutive. Astfel it. *viottolo* (dublu diminutiv al subst. *via*) înseamnă și el „drum îngust, drumeag în munți sau pe hotar“. În cantonul Rabastens, din sudul Franței, occit. *carrie(y)ru* [*karyèro*, *karièro*] înseamnă „stradă, uliță“; diminutivul toponimic *Careyrou* denumește însă o „potecă“ (Nègre, *Top. Rab.*, p. 336).

Transformarea semantică în regiunile muntoase, împădurite și, în general accidentate, a termenilor de acest fel se explică, desigur, prin faptul că în atare regiuni drumurile sînt „mai mici“, adică mai înguste și mai puțin practicabile. Cum se explică însă faptul că, dintre toți continuatorii romanici ai lat. (*via*) *carraria*, numai rom. *cărăre* are exclusiv sensul de „potecă“?

Explicația de mai sus a lui S. Pușcariu lasă să se înțeleagă că acest sens, odată creat, a fost dus cu sine de români, din regiunile muntoase în toate viitoarele provincii românești, prin revenirea lor de mai tîrziu în zonele de dealuri și cîmpie. Admițînd însă că la începuturile evului mediu românii n-au trăit numai în munți, trebuie să acceptăm, implicit, faptul că involuția semantică generală a termenului *cărăre* reflectă procesul general de ruralizare din această perioadă, mai accentuat la noi decît la alte popoare romanice. Desigur că, în conjunctura dată,

¹ Vezi și Pușcariu, S., *Limba română*, București, 1940, p. 356.

drumurile erau peste tot, nu numai în munți ci și în zonele păduroase ale dealurilor și cîmpiilor, drumuri naturale, înguste și adîncite, mai mult sau mai puțin practicabile în funcție de anotimp, sau drumuri mai mult sau mai puțin late, de picior. De altfel, un reflex lingvistic al aceleiași conjuncturi istorice îl constituie, între altele, și nepăstrarea în română a unor vechi termeni rutieri ca lat. *via*, *calceata* (< *via calceata*), *strata* (< *strata viarum*), menținuți în Apus, ca și restricția semantică, iarăși generală, a altora ca rom. *punte* „passerelle“ (< lat. *pontem* „pod“) etc. În sfîrșit, în procesul semantic amintit un oarecare rol l-a putut avea diferențierea semantică față de *cale* (< lat. *callem*), termen mai general, însemnînd atît „drum“ cît și „potecă“.

3. *Ohaba*. Într-un alt studiu⁵, menționam că, așa cum reiese din atestările documentare, unele sate *Ohaba* (cu diminutivul *Hobița*) sînt amintite de-a lungul vremii nu numai ca „sate libere“ (lat. med. *villa libera*, magh. *Szabadfalv*) ci și ca sate noi (magh. *Újfalv*, germ. *Neudorf*) și mici (magh. *Kisfalv*) și chiar sub porecla colectivă (rom. *Vai de Ei* sau *Vaidei*)⁶. Așa sînt:

Ohaba, sat și com., jud. Alba (magh. *Ohába*, *Székasszabadja*); a. 1372 *villa Wjfalw*, a. 1488 *Newdorf*, a. 1733 *Ohaba*⁷;

Ohaba-Sibișel, sat în com. Riu de Mori, jud. Hunedoara (magh. *Ohábasibisel*), a. 1359 *Kis Sebes*, a. 1439; poss. *Zabathfalw*, a. 1440 *Sebesel*, a. 1750 *Szibisel Ohaba*;

Ohaba Streiului, sat aparținînd de orașul Călan, jud. Hunedoara (magh. *Sztrigyohába*), a. 1392 poss. *Kysfalv*, a. 1440 *Zabadfalwa*, a. 1500 *Ohaba*, a. 1805 *Sztrigy-Ohaba*;

Hobița, sat în com. Pui, jud. Hunedoara (magh. *Hobica*), a. 1411 *villa libera* nomine *Wyzkuz*, a. 1473 *Ohabycza* etc. Numele mai vechi, românesc, al satului, *Între Ape*, tradus în documentele medievale în magh. *Vizkôz*, se păstrează pînă azi ca nume al unui cîmp arabil din hotarul satului vecin, Uric; în sfîrșit,

Vaideii de Munte, sat în com. Sălașu de Sus, jud. Hunedoara (*Vaidei*. azi *Riul Mic*; magh. *Vajdei*), a. 1517 *Waydaohaba*, a. 1532 *Waydeyey*.

De semnificația toponimului *Vaidei* (*Vai de Ei*) ne-am ocupat îndeaproape cu alt prilej (vezi CL, XVI, 1967, nr. 2, p. 287). Reamintim aici

⁵ Vezi Homorodean, M., *Date toponimice privind habitatul din spațiul carpato-dunărean în secolele IX—XIV*, sub tipar, într-un volum colectiv îngrijit de acad. Pascu, Șt.

⁶ Asupra instituției ohabelor vezi cu deosebire Bogdan, I., în *Conv. lit.*, XL, 1909, p. 295 ș.u.; Dragomir, S., în *DR*, I, 1920—1921, p. 149—150; Drăganu, N., *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933, p. 231—232, 241, 278; Panaitescu, P. P., *Urme feudale în vocabularul limbii române*, în *SCL*, IX, 1958, p. 166—168; idem, *Introducere la istoria culturii românești*, 1969, p. 124; Jordan, I., *Toponimia românească*, București, 1963, p. 329, 363, 456, 523; Panaitescu, P. P., *Obstea țărănească în Țara Românească și Moldova*, București, 1964, p. 71, 76; Pascu, Șt., *Voievoiațul Transilvaniei*, Cluj, I, 1972, p. 178, 225; II, 1979 p. 411, 462, 484, 488, 492, 493; Mihăilă, G., *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*, București, 1973, p. 96—100.

⁷ Formele documentare sînt citate după Suciu, C., *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, București, I, 1967; II, 1968.

că, după cum remarcă și Iorgu Iordan, acest toponim, întâlnit mai frecvent în Oltenia și Muntenia, se încadrează într-o foarte bogată și variată serie de nume de așezări, la origine porecle colective, cu o accentuată notă ironică, date locuitorilor din satele înființate mai târziu, de către locuitorii din satele mai vechi din vecinătate:

Este sugestiv, în acest sens, și faptul că, din cele trei sate transilvănene numite (sau supranumite) *Vaidei* (*Vai de Ei*), două sînt menționate în documentele medievale — sau chiar și mai târziu — sub numele maghiar *Újfalu* (= satul nou).

Astfel, *Vaidei* (Orăștie) este atestat, mai întîi, în 1532 ca poss. *Wjfalu alias Wajdej*. Sub același nume este atestat, la început, și *Vaideiu* (Luduș): a. 1363 *Vjfalu*, iar mai târziu (a. 1733) *Vajdej*. Numele maghiare moderne ale acestui din urmă sat sînt *Mező-Újfalu* și *Oláh-Újfalu* (a. 1839), de unde și forma românească *Ujfalău*.

Cît despre cel de al treilea sat din Transilvania, *Vaideii de Munte* (Țara Hațegului), el a fost, după cum am văzut, și o habă (cf. a. 1517 *Waydaohaba*), deci, oricum, tot un sat liber, înființat mai târziu.

Rezultă din cele de pînă acum că așezările numite *Ohaba* au fost sate de oameni liberi, în majoritate (dacă nu toate) nou înființate. Cît despre instituția generală a ohabelor, se știe că ea era cunoscută în sudul Transilvaniei, Banat și Țara Românească, fiind atestată din sec. al XIV-lea⁹.

În sfîrșit, cazul satului *Hobița*, numit la început *Între Ape*, ar putea dovedi că, uneori, „privilegiul” de sat liber era acordat și unor așezări mai vechi, existente anterior. Nu este exclus însă ca, deși nou înființat, satul să fi fost numit întîi de localnicii inșiși în funcție de poziția sa geografică (*Între Ape*), ulterior impunîndu-se denumirea ce corespundea condiției sale juridice (*Hobița*). Într-o situație similară se găsește, de altfel, și satul *Ohaba-Sibișel*, menționat mai întîi (a. 1359) sub forma *Kis Sebes*.

Un sinonim românesc este însuși *Uric*, numele satului vecin Hobiței. Este interesant că, după cîte se pare, și satul *Uric* a avut înainte alt nume; iată atestările: a. 1473 *Wryk*, a. 1478 *Playsor* alio nomine *Erwk*

⁹ Vezi Iordan, I. *Toponimia românească*, București, 1963, p. 313 ș.u., unde, între altele, sînt menționate toponime ca: *Natârăi* sau *Însurăței* (Roșiorii de Vede), sat înființat în 1879; *Adunați*, sinonim cu *Slobozia*; *Frecăței*, sat nou, lângă *Siliștea* (Ploiești); *Flămînzii* (Hirlău), sat nou etc.; cf. și (la p. 325, nota 3) explicația pentru un sat *Vaidcenii*, reproducă după BSG, LI, p. 151: „satul nostru e de venetici, din toate părțile veniți”. Pentru *Vaidei*, cf. și Păscu, Șt., *op. cit.*, II, p. 488.

¹⁰ Vezi Păscu, Șt., *Voievodatul Transilvaniei*, Cluj, I, p. 178, 255. Termenul comun *ohabă* provine din sl. rom. *ohaba* „loc lăsat la o parte”, la rîndu-i un postverbal de la verbul *oxahuruc*† (cf. Mihăilă, G., *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*, București, 1973, p. 97, 98). Sensurile juridice ale cuvîntului *ohabă*, atestate în sec. XIV—XV, anume cele de „moșie scutită de dări și de prestații, avînd autonomie fiscală și juridică”, respectiv, „renunțare a suzeranului (voievodului) la drepturile sale în favoarea unui feudal sau a unei instituții (mînăstire)” (cf. lat. *immunitas*), definiții date de Bogdan, I., (*op. cit.*) și completate de Panaitescu, P. P. (*Urme feudale în vocabularul limbii române*, în SCL, IX, 1958, p. 166—168) ar reprezenta o evoluție aparte pe terenul limbii române (Mihăilă, G., *op. cit.*).

etc. Fără îndoială, *Plăișor* a fost mai întâi numele unui plai de legătură cu Valea Jiului. Este posibil, prin urmare, ca noțiunea de „privilegiu de imunitate” și, adăugăm noi, de „sat privilegiat, cu imunități, sat liber” să fi fost exprimată în Transilvania atât prin termenul de origine slavă *ohabă*, cât și prin termenul *uric* (< magh. *örök* „eternel, perpetuel: héritage, succession”). Facem această precizare intrucît unui cercetător (cf. Rossetti, A. I., *Istoria limbii române*, București, 1968, p. 290) consideră că termenul *uric* a fost folosit, cu accepțiunea dată, numai în Moldova; cf. de altfel, în sensul celor de mai sus, și derivatele *a urici* „a curăți un loc de buturugi”, *Uricitură*, loc arător (fără îndoială, la origine o poiană), înregistrate în Munții Apuseni (StUBB, 1967, fasc. 1, p. 107—109).

În sfârșit, un sinonim românesc aproximativ al toponimului *Ohaba* este fr. *Villefranche*, atestat mai întâi în 1139 (*Villafranca*, Jonne) și definit de Dauzat A. și Rostaing Ch. (*Dictionnaire des noms de lieux de France*, Paris, 1963, p. 723) ca desemnând „une agglomération nouvelle fondée par un seigneur ou une communauté religieuse, avec franchises des droits féodaux, afin d'attirer les habitants”. La scurtă vreme, numelor inițiale ale acestor așezări (*Villefranche*) li s-a adăugat, în vederea evitării omonimiei, un determinant format din numele regiunii respective, al unui riu apropiat etc. (cf. *Villefranche d'Allier*, *Villefranche de Conflent*, *Villefranche sur Saône* etc.). În mod obișnuit însă, localnicii neglijează determinantul, utilizând doar determinatul (*Villefranche*) (cf. Dauzat, A., *Les noms de lieu. Origine et évolution. Villes et villages. Pays. Cours d'eau. Montagnes. Lieux-dits*, Paris, 1963, p. 33, 34, 157, 158). Într-o situație asemănătoare se găsesc numele românești *Ohaba-Bistra*, *Ohaba de sub Munte*, *Ohaba de sub Piatră*, *Ohaba-Mitnic*, *Ohaba-Ponor* sau *Ohaba Ponorului*, *Ohaba-Strei* sau *Ohaba Streiului*, de regulă creații oficiale românești (unele, adaptări după nume oficiale maghiare), unde determinantul este, de regulă, un nume de sat mai vechi (și mai mare) sau al unui riu din apropiere. Și de astă dată localnicii utilizează, aproape întotdeauna, numele simplu (*Ohaba*).

DESPRE ORIGINEA NUMELOR TOPICE ȚAGA ȘI ȚAGU

ONUFREI VINȚELER*

ABSTRACT. — *On the Origin of Toponimics Țaga and Țagu.* On the basis of long time researches, the autor reaches the conclusion that the toponimic names *Țaga*, *Țagu*, formerly considered to be of slavie origin (cf. Russian *seža* „fence with fish-traps, fish-net“) are of Scythian origin (cf. Ostein *sara*, *zara*, „strem, tempestuous torrents of water and high floods with stones“).

Țaga este denumirea unui sat și a unei comune în județul Cluj, iar *Țagu*, numele unui sat din comuna Budești, județul Bistrița-Năsăud¹. Pe teritoriul comunei *Țaga* se află și lacurile *Țaga Mare* și *Țaga Mică*, iar în apropiere de *Țaga* există localitatea cu denumirea *Țăgșoru*. Iulian Marțian² menționează existența de odinioară a încă unei localități cu numele *Țaga*, care ar fi fost în partea de vest a satului Târgu (jud. Bistrița-Năsăud). În Ungaria, județul Szatmar, există satul cu denumirea *Czegeny*.

Originea acestor două nume se află de mult timp în atenția specialiștilor. *Țaga* este atestată încă la începutul veacului al XIII-lea, în 1211 sub forma *Cége*, apoi în 1243 — *Chegeteleke*. Este deosebit de interesant faptul că încă în 1257 s-a găsit atestat: „Duas piscaturas que *Seege* vocantur“ (= la locul numit *Zegge*, loc unde sînt două heleșteie)³. În continuare se întîlnesc formele: 1321 — *Chegue*, *Chege*, 1324 — *Chegue*, 1332 — *Chegey*, 1334 — *Chaga*, 1342 — *Cheke*, 1343 — *Cheg*, 1412 — *Czege*, 1497 — *Czeg*, 1587—1589 — *Czeghe*, 1733, 1750 — *Czaga*⁴. În secolele XVIII și XIX atestările devin tot mai frecvente. *Țagu* este atestat pentru prima dată în 1327 sub forma *Cheeg*, apoi în 1329 — *Ceeg*, *Maior Ceeg*, 1349 — *Cheegh*, 1356 — *Chegh*, *Cheg*, 1402 — *Possessio* sau *villa Olahezeg*, 1750 — *Csagu*⁵.

În dicționarele maghiare⁶ se subliniază originea slavă a lui *Țaga* și *Țagu*, aceste forme fiind raportate la rus. *seža* „un fel de baraj, un

* *Universitatea din Cluj-Napoca, Facultatea de filologie, Catedra de filologie slavă, 3400 Cluj-Napoca, România*

¹ Jordan, I., Gișteanu, P., Oanciea, I. D., *Indicatorul localităților din România*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1974.

² Marțian, Iu., *Fata* (Tradiție și istorie), în „Arhiva Someșeană“, Năsăud, 1926, nr. 4, p. 15, cf. și p. 16, 17—22.

³ *A magyar nyelv történeti-etimológiái szótára*, I, p. 415, Budapest, 1967. Cf. și *Révai Nagy Lexikona*, Budapest, 1912, vol. 8, p. 220.

⁴ Sucișu, C., *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1968, vol. II, p. 211.

⁵ *Idem, ibidem*.

⁶ Cf. nota 3.

gard în care se fixează capcane cu care se prinde pește⁷; srb.-cr. *sěda*, *sgěda*, slov. pop. *sedze*, ucr. *siza*. În germana populară există *zeese* cu același sens, dar se menționează că ar fi de origine balto-slavă; cf. în lit. *per-sėda* „gard din pari și nulele pe care se fixează capcane“, și *sedžia* „pungă, sac în gardul ce intrerupe riuul“. Max Vasmer⁸ propune pentru rus. *seža* și o formă protoslavă **sědja* ce are legătură cu verbul *sidet'* „a ședează“.

În limba rusă există și un alt cuvânt, mai apropiat de *Țaga*: *saga* „popină“ (grădiște), „scruntar“ (renie), atestat de Dl. Dal⁹ și de Max Vasmer¹⁰ care îl explică: „revărsare de riu“, „vâlcea“ „(în partea sudică a Donului)“, termen pătruns în numirea râurilor de pe Niprul inferior. Vasmer presupune o origine turcică; cf. cazac. *sağa* „deltă, vărsare a apei depresiune“.

Noi înclinăm să credem că un cuvânt ca *saga* cu sensul de „vâlcea“ sau „depresiune“ este cu mult mai adecvat pentru explicarea originii lui *Țaga*, decât un cuvânt ca *seža*, *siza* cu sensul de „gard“, „sac“, „plasă“ etc. Pentru denumirea unei localități (în spetă a unui loc) este mai logic să plecăm de la un termen topografic, decât de la numele unui instrument. În al doilea rând, este neîndoielnic că numele *Țaga* este cu mult mai vechi decât prima atestare (*Chaga*: 1334, *Czaga*: 1733, 1750, cf. și *Csaga*: 1750. De altfel, N. Drăganu sublinia, privitor la această discuție, că numai sașii au creat forma *Ziege*, iar ungurii *Czege*, însă el crede că aici „putem avea a face, mai curînd, cu un nume românesc de origine slavă...“¹¹. Plecînd de la ideea lui N. Drăganu și bazîndu-se pe atestările lui N. A. Constantinescu¹² (care reproduce numele *Țaga* doar din 1623, apoi *Țagu*, *Țagoi*, *Țugulea*, *Țăgulea*), I. Pătruț¹³ consideră că la originea toponimelor *Țaga*, *Țagu* se află antroponime românești. Pen-

⁷ *Slovar' russkogo jazyka*, Moscova, 1961, vol. IV, p. 96; cf. și *Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*, Moscova, 1962, vol. 13, p. 571, unde se menționează: *Seža*, reg. I. „plasă (de obicei sub formă de sac) pentru prins pește“, 2. „construcție (despărțitură) pe apă pentru prins pește“; Sreznevskij, I. I., *Materialy dlja Slovarja drevnerusskogo jazyka*, Sankpeterburg, 1903, vol. III, *Sěza* „plasă de pescuit“.

⁸ Vasmer, M., *Russisches etymologische Wörterbuch*, Heidelberg, 1950—1958, varianta rusească, *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka*, Moscova, 1971, vol. III, p. 591.

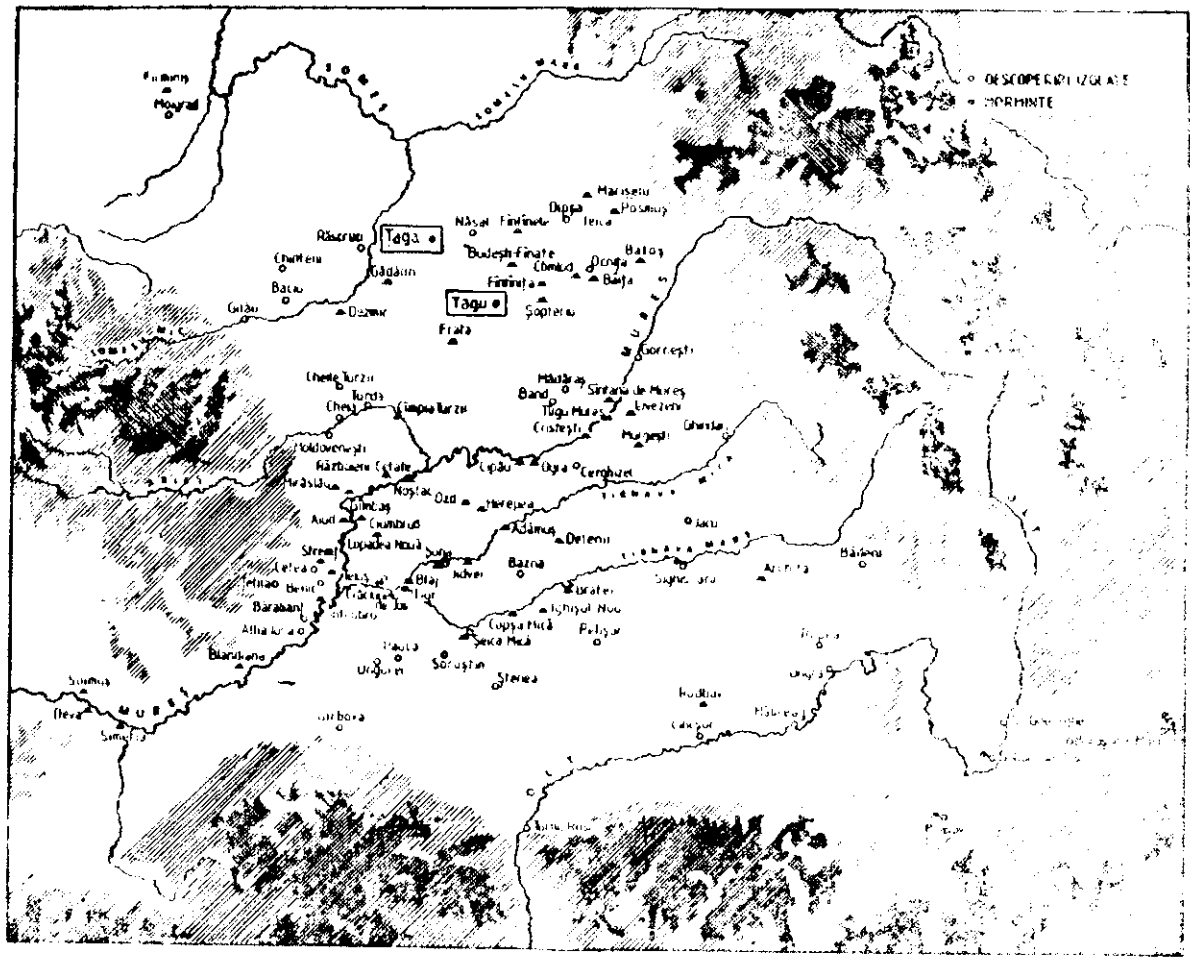
⁹ Dal', Vl., *Toikovyj slovar' živojo velikorusskogo jazyka*, Moscova, 1956, vol. IV, p. 127: „Albie menădră, probabil rezultată dintr-un cot de mendru părăsit, în cazul unei proeminențe netede a rîurilor de stepă, cu partea încovoiată către riu, în timpul revărsării se inundă“.

¹⁰ Vasmer, M., *idem*.

¹¹ Drăganu, N., *Toponime și istorie*, Cluj, 1928, p. 137, 138.

¹² Constantinescu, N. A., *Dicționar onomastic românesc*, Editura Academiei R.P.R., București, 1963, p. 165.

¹³ Pătruț, I., *Onomastică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 127; cf. și *Nume de persoane și nume de locuri românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 33, unde se vorbește despre *Țaga-Țagu* ca „antroponime-toponime românești“.

tru explicarea numelui de persoană *Țaga*, Iorgu Iordan¹⁴ face însă trimitere la gr. *Tzaga* și la numele topic *Țaga* (Ardeal).

Analizând istoria locurilor unde se află *Țaga* și *Țagu* am ajuns la concluzia că aceste denumiri (în formele românești) sînt cu mult mai vechi decît s-a susținut pînă în prezent. Ele provin dintr-un apelativ de origine scitică. În propunerea noastră ne bazăm pe două argumente, unul istoric iar altul lingvistic. Este cunoscut că la Năsal, la cca 4 km. de *Țaga*, și la Fintinele, la cca 15 km. de *Țaga*, apoi la Budăști-Finate, la cca 4 km. de *Țagu* și la Săpteriu și Fintinița, la cca 12 km. de *Țagu*, au fost identificate vestigii scitico-agatirso¹⁵. Acest fapt ne îndreptățește să considerăm că la originea numelor topice *Țaga*, *Țagu* este posibil să fi fost un apelativ scitic (iranian), cu atît mai mult cu cît el există într-un număr apreciabil de limbi iraniene și caucaziene. Astfel, în limba osetină (menționăm că osetinii sînt considerați stră-nepoții scitilor și sarmaților) se întilnește forma *sava* cu varianta *zava* cu sensul de „șuvoi”, torent furtunos de apă cu pămînt și viituri cu pietre după o ploaie torrențială¹⁶. În Asia Mijlocie această noțiune se numește *sel*¹⁷. În dicționarul lui V. I. Abaev¹⁷ sînt menționate o serie de forme, precum *cad'cadae* „lac”, cuvînt iranian comun, atestat și în alte limbi iraniene cu sensul de „fiatină”, cf. persana *čāt (č't), saksa — *tcāta*, avetista — *čāt*. În hovară există forma *čat* cu sensul de „lac”, un împrumut mai vechi din iraniana orientală. Cu sensul de „lac”, „baltă” se întilnește, în kabardină, forma *šāt'ūt*. Pe teritoriul Osetiei sînt înregistrate mai multe nume topice cu radicalul *caga-* (taga-) și *cgu-* (tgu), precum și nume de persoane ca *Cagaty* (*Țagavev(a)*)¹⁸, *Țagarev*, *Țagareli* etc.¹⁹.

Ținînd seama de faptul că *Țaga* se află într-o depresiune, într-un loc mlăștinos care din vechime are amenajate heleșteie, iar *Țagu* se află

¹⁴ Iordan, I., *Dicționar al numelor de familie românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 467.

¹⁵ Vasiliiev, V., *Sciti agatirsi pe teritoriul României*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980, cf. planșa nr. I; Părvan, V., *Getica*, Editura Meridiane, București, 1982, p. 511 (cf. harta reproducută).

¹⁶ Abaev, V. I., *Istoriko-etimologičeskij slovar' eastinskojazyka*, Leninograd, 1979, vol. III, p. 48—49.

¹⁷ Idem, *ibidem*, vol. I, p. 285.

¹⁸ Tagaeva, A. Dz., *Toponimia Severnoj Osetii*, Orđonikidze, partea I, 1971, partea a II-a, 1975. În această lucrare sînt menționate denumiri cu radicalul *Sag-*/*Sagu-* și *Cara-* (taha-): *Saguca* (I, p. 59, 117); *Sagataertae* (II, p. 352); *Sag* (II, p. 160); *Saji* (I, p. 117, II, p. 117, II, p. 128, 160); *Saxatha* (I, p. 122); *Saxasen* (I, p. 117). Unde nume topice (mai noi) au la bază nume de persoană *Cagat*; *Cagaty kuldun* „colina Țagaveilor” (II, p. 439), *Cagati skaeguaettae* „locul grajdurilor Țagaveilor” (II, p. 485). Numele menționate corespund, credem, numelui topic și de persoană *Țaga*, iar *Cgu* (Tgu) (I, p. 119, II, p. 227) ar putea corespunde numelui *Țagu*. Un număr însemnat de denumiri cu forma *Caegat* (tagat), care înseamnă „nord” au și sensul de „partea lipsită de soare, dos” (cf. II, p. 22, 23, 49, 107, 177, 274, 275-315 etc.).

¹⁹ Nume topice și nume de persoană cu radicalul *tag-*/*taga-* există și în afara granițelor Osetiei. Acestea sînt urme ale scitilor, sarmaților și alaiilor.

pe un pîriu, sîntem de părere că variantele propuse de noi în legătură cu originea acestor denumiri sînt mai concludente. Este totuși, repetăm, mai ușor să admîți crearea denumirii unei localități după forma și proprietățile terenului, decît după numele unor instrumente. Aceste denumiri au fost preluate de daci de la sciți și transmise nouă.

PROBLEME PRIVIND NOȚIUNEA DE PARONIME
ÎN LINGVISTICA MAGHIARĂ

BALOGH DEZSŐ*

ABSTRACT. — **On the Notion of Paronyms in Hungarian Linguistics.**
The author tries to develop the notion of paronyms based on some Hungarian examples. He makes connection with the other phenomena which are related to the category of paronyms: folk etymology, figura etymologica. He makes an original definition and gives the classification of the notions which can be considered as a base for new researches in this domain.

Ce sînt paronimele? La această întrebare, în literatura de specialitate găsim un răspuns pe baza căruia problema paronimelor în general și definiția noțiunii în special par a fi rezolvate. Dacă analizăm însă puțin mai profund definițiile existente și exemplele date în aceste definiții, ne putem da seama că mai sînt probleme care trebuie clarificate, ba mai mult, mai sînt și unele confuzii nu numai în definiția noțiunii, dar și în folosirea unor termeni.

Dar să vedem mai detaliat, fără însă a intra în amănunte, care sînt aceste probleme.

Deși în titlul acestei comunicări ne-am referit exclusiv la lingvistica maghiară, vom cita în cele ce urmează două definiții pentru termenul paronim, întîlnite în dicționare românești: „cuvînt asemănător ca sunete, dar deosebit ca sens de alt cuvînt, cu care în vorbire poate fi confundat“ (*Dicționarul limbii române literare contemporane*), cu exemplele: *iminent* — *eminent*; *imîgra* — *emîgra*, și „cuvînt asemănător, ca sunete, cu un alt cuvînt, dar deosebit, ca sens (și ca origine), de acesta“ (*Dicționarul limbii române*).

În aparență, aceste două definiții sînt identice, nefiind exclus ca una să fie parafrizarea celeilalte; în realitate, avem totuși de a face cu deosebiri esențiale. Care sînt aceste deosebiri?

a) în prima definiție se arată că cele două cuvînte care sînt paronime, pot fi confundate, precizare care lipsește din cea de a doua definiție;

b) în cea de a doua definiție avem o paranteză, unde se menționează că aceste cuvînte se deosebesc nu numai ca sens, dar (eventual?) și ca origine.

Credem deci, că înseși aceste deosebiri, care nu pot fi neglijabile, pretind o analiză mai atentă a definiției termenului.

În lingvistica maghiară, găsim aceeași situație. Avem definiții mai mult sau mai puțin asemănătoare sau chiar identice, ilustrate prin exemple corespunzătoare: *helység* (= localitate) — *helyiség* (= un anu-

* *Universitatea din Cluj-Napoca, Facultatea de Filologie, Catedra de limbă și literatură maghiară, 3400, Cluj-Napoca, România.*

mit loc într-o clădire: cameră, bucatărie etc.); *fáradtság* (= strădumită, deci o acțiune) — *fáradtság* (= oboseală, deci o stare fizică); *tanúság* (= mărturie) — *tanulság* (= învățămînt); *egyelőre* (= deocamdată) — *egyenlőre* (= egal).

Trebuie să menționăm că paronimele sînt specifice pentru fiecare limbă aparte: exemplele sînt intraductibile (adică dacă sînt traduse, nu mai apar ca atare).

Înainte de a trece mai departe, să vedem care sînt în lingvistica maghiară termenii folosiți — în afară de *hasonló hangzású szavak* și *paronimák* — pentru denumirea noțiunii, precum și cei care se referă la fonemele similare: a) *népetimológia* (= etimologia populară), b) *szójáték* (= joc de cuvinte), c) *paronomázia* sau *annomináció*, d) *figura etimologică*.

Toți acești termeni au trăsătură comună, și anume: denumesc fenomene de limbă, bazate pe asemănarea cuvintelor. Acest lucru înseamnă că avem mai multe categorii de cuvinte sau perechi de cuvinte care se aseamănă prin structura lor fonetică. Paronimele constituie deci doar una din aceste categorii.

Și acum să delimităm noțiunile mai sus amintite, lăsînd la urmă paronimele, care ne interesează mai îndeaproape.

a) *Etimologia populară* se întemeiază pe asemănarea dintre un cuvînt împrumutat sau ieșit din uz și un alt cuvînt existent în limbă. Unele cuvinte (ca de exemplu cele străine sau învechite), care nu sînt înțelese de către vorbitori, sînt legate de un alt cuvînt, care are o structură fonetică (și de cele mai multe ori semantică) similară, dînd astfel naștere unui nou cuvînt.

b) *Jocul de cuvinte* constă în îmbinarea unor cuvinte similare din punct de vedere fonetic, dar deosebite ca sens, în deformarea unor cuvinte, expresii, propoziții cu scop umoristic, pentru a releva, a caracteriza sau a critica ceva. De exemplu: *Miért nyúl a nyúl?* „Această întrebare are două sensuri: „de ce iepurele este iepure?” și „iepurele, după ce se întinde?” Prin urmare se pot da două răspunsuri.

c) *Paronomázia* sau *annomináció* (paronomazia = îmbinare de paronime) este o formă frecventă a jocului de cuvinte: îmbinarea unor cuvinte similare, dar deosebite ca sens. De exemplu: *felesleges feleség* (= soție inutilă).

d) *Figura etimologică* se formează prin adăugarea unui sufix, care repetă rădăcina cuvîntului: *(példás) életet él* (= trăiește o viață exemplară).

Am ajuns la paronime, în legătură cu care am citat și unele definiții, exprimîndu-ne totodată unele rezerve față de acestea, în sensul că nici una dintre definițiile cunoscute pînă în prezent nu cuprinde toate trăsăturile noțiunii în cauză. Fără îndoială, cea mai elocventă trăsătură a paronimelor constă în asemănarea fonetică a unor cuvinte. Această trăsătură însă, oricît de importantă ar fi ea, nu este de ajuns pentru a exprima definiția termenului sau denumirea noțiunii. Așa cum am văzut mai sus, aici intervine și problema sensului, precum și etimologia cuvintelor respective. Dat fiind faptul că întreaga problematică a paro-

nimeilor aparține problemelor de cultivare a limbii, trebuie să luăm în considerare și cunoștințele de limbă incomplete ale vorbitorilor, căci altfel aceste cuvinte nu s-ar confunda. Posibilitatea de confundare a cuvintelor, este o trăsătură esențială a paronimelor, dar acest lucru nu generează niciodată neînțelegere în comunicare. Acest lucru înseamnă că nu toate cuvintele asemănătoare sînt paronime, ci numai acele care pot fi confundate. Așa de exemplu: cuvintele *két* (doi) și *hét* (șapte) nu se confundă. Eventul, nu se aude clar, prin urmare nu se înțelege clar, și în acest caz ascultătorul pune o întrebare pentru a clarifica despre care dintre cele două elemente lexicale este vorba. Dar dacă în loc de: *Levonta a tanulságot* (= a tras învățămintele) vorbitorul zice: *Levonta a tanúságot* (= a „tras mărturia“), fiecare ascultător își dă seama de greșeala comisă de vorbitor, eventual îl corectează, dar nu se produce nici o neînțelegere. Aceste greșeli se comit în limba maternă, deci nu este vorba despre o limbă străină care este învățată ulterior. O definiție mai completă decît cele existente pînă în prezent a noțiunii în cauză, ar suna astfel: paronimele sînt cuvinte sau unele forme ale cuvintelor, care, pe baza asemănării lor fonetice și în cele mai multe cazuri semantice și etimologice, pot fi confundate din cauza unor lacune de cunoștințe de limbă ale vorbitorilor în vorbire (rareori și în scris), fără urmări de neînțelegere între vorbitori.

Am putea concretiza această definiție prin exemple surprinzător de multe. Credem însă că nu este cazul să le înșirăm aici. Ne-am permite însă să semnalăm unele puncte de vedere pe baza cărora s-ar putea face o oarecare ordine în această categorie de cuvinte, mai bine zis o clasificare a acestora. Amintesc un singur exemplu pentru fiecare caz.

a) Un prim punct de vedere ar fi funcționalitatea cuvintelor în limbajul vorbitorilor. Sînt cuvinte care pot fi folosite reciproc, adică unul în locul celuilalt. De exemplu: *tanulság* — *tanúság*. Avem cazuri, cînd nu există această reciprocitate, deci se folosește numai unul dintre cele două cuvinte în locul celuilalt: *jelentőség* (= importanță) se folosește în locul cuvîntului *jelentés* (= sens).

b) Sînt paronime în care diferența de sens este rezultatul schimbării unui sufix lexical: *történet* (= întâmplare) — *történelem* (= istorie). Altă dată avem de a face cu două variante ale aceluiași sufix: *gondatlan* (= neglijent) — *gondtalan* (= fără griji).

c) Paronime provocate de lipsa sufixului: *fásláda* (= ladă pentru lemne) — *faláda* (= ladă făcută din lemn).

d) Paronime provocate de schimbarea vocalei copulative: *gyorson* (= cu acceleratul) — *gyorsan* (= repede, iute) sau de lipsa acesteia: *jelzés* (= marcare) — *jelezés* (un termen gramatical: a pune un sufix lexical).

e) Paronime provocate de o altă variantă a rădăcinii: *lelketlen* (= fără inimă) — *lélektelen* (= fără elan).

f) Paronime provocate de un alt sufix gramatical: *egyhangúan* (= monoton) — *egyhangúlag* (= în unanimitate) sau de lipsa sufixului gramatical: *jólét* (= bunăstare) — *jöllét* (= a fi sănătos).

g) Paronime provocate de diferențe stilistice: *forrt* — *forrott* (= a fiert, respectiv a clocotit).

Ar mai fi și altele, cu nuanțe mai puțin importante, dar credem că cele amintite ne îndreptătesc să terminăm aici cu gândul, că aceste preocupări de precizare și clasificare a noțiunii cercetate n-au fost zadarnice.

UN CÎNTEC DE DRAGOSTE PENTRU TRANSILVANIA.
CÎTEVA ASPECTE ALE TRADUCERII DE POEZIE DIN LIMBA
ROMÂNĂ ÎN LIMBA ENGLEZĂ

IOANA SASU-BOLBA*

ABSTRACT. — *A Love Song for Transylvania. Some Aspects of Poetry Translation from Romanian into English.* — The article points to a couple of difficulties the translator came across when translating some poems by Ion Horea into English: the rhyme, the necessity of preserving the same number of syllables in a line of poetry, the rendering of proper names into English etc. The author reaches the conclusion that such a translation is no more than a mere version that might prompt to other similar attempts.

Volumul de poezii al lui Ion Horea: *Un cîntec de dragoste pentru Transilvania* (Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983) oferă cititorului de poezie întâlnirea cu un exemplu remarcabil a ceea ce s-ar putea numi „supraviețuirea tradiției“ sau, mai exact, reactualizarea acesteia. Volumul include 69 de poeme unite prin tematica lor, sugerată și de titlu. Dar ideea care stă la baza volumului apare exprimată și mai voalat prin limbajul folosit de poet. Poate că ceea ce surprinde în mod plăcut sînt unele poeme scurte inserate în volum care cuprind secvențe de sinceritate, impulsuri ale unui suflet hipersensibil care-și revarsă sentimentele în versuri perfect construite. Încercarea de a le descifra oferă și un sentiment de satisfacție, de participare efectivă la unele dintre trăirile cele mai umane, fie că este vorba de dragostea pentru „țara transilvană“ (*Cîntec tîrziu*), de amintirea unor jertfe pentru libertate, dragi poporului român (*Dintre furci*), de neliniște (*Neliniști*), teama de ultima plecare (*Din turn*) sau, peste toate, strigătul poetului „Crede și nu te mai teme“ (*Timpuri*).

Majoritatea poemelor sînt construite, după cum menționam, conform unor tipare tradiționale de prozodie: strofe de cîte patru versuri, un număr determinat de silabe și picioare metrice, rimă etc. Și credem că tocmai această structură perfectă a versului instigă traducătorul, ademeuindu-l să-și încerce puterile, obligîndu-l să se supună versului.

Traducerea în limba engleză a unora dintre poemele din volumul amintit a contribuit la elaborarea unor idei pe baza practicii traducerii și la afirmarea sau infirmarea unor concepte de teorie a traducerii.

Punctul de plecare teoretic a fost acela de redare a *structurii metrice* a *originalului* și a *conținutului* poemului original. În funcție de frecvența cu care au apărut în traducere, am întîmpinat următoarele dificultăți:

* *Universitatea din Cluj-Napoca, Facultatea de Filologie, Catedra de limbi germanice, 3400 Cluj-Napoca, România*

I. Structura metrică

1.0. Rîma. În cazul în care rîma nu a putut fi rezolvată păstrîndu-se neschimbată forma originală a poemului am fost nevoiți să operăm următoarele modificări:

1.1. Înlocuirea unor cuvinte sau sintagme cu altele apropiate ca sens. De ex. *amăgire vană* (*Cîntec tîrziu*, I, 1) putea să fie tradus prin *vain / useless cheat / temptation*, dar a fost înlocuit cu sintagma *not only a mere wad*, ca să rîmeze cu *world* (I, 3); *bat... la obîrși* (*Dintre furci*, I, 2), putea să fie tradus *knock at the source / origin*, dar a fost înlocuit cu *coming forth* (care apare) ca să rîmeze cu *fords* (aproximativ *river bed* = albie de riu); *jălea să-și mai sune* (*Dintre furci*, III, 4), unde *jălea* s-ar fi putut traduce prin *sorrow*, dar a fost tradus prin *spites* (răutate, dușmănie, pică, necaz), un cuvînt apropiat ca sens, pentru ca să rîmeze cu *pipes*; *S-aud cătanele pe trepte* (*Dintre furci*, IX, 4), putea să fie tradus prin *Soldiers are heard on the steps*, dar a fost tradus cu *Soldiers are heard... so fast*, pentru ca să rîmeze cu *unjust*; *urme vechi* (*Invocație*, I, 4), putea să fie tradus prin *old traces*, dar a fost tradus prin *former wings*, pentru ca să rîmeze cu *streams*.

1.2. O situație aparte a constituit-o necesitatea înlocuirii unui vers întreg pentru realizarea rîmei. De ex. *cît va mai fi cine să-i cheme* (*Dintre furci*, XVII, 3) a fost tradus cu *for as long as there is a rhyme* (aproximativ „atîta timp cît mai există versul“) ca să rîmeze cu *time*; *sălbatic o să-l mai implor* (*Cîntec tîrziu*, II, 2), putea să fie tradus *I'll implore it wildly*, dar l-am tradus prin *my wild request and its good grace*, ca să rîmeze cu *fireplace*; *dus din asfințire-n asfințire* (*Invocație*, IV, 2) a fost tradus prin *climbing up and up again, above*, ca să rîmeze cu *love*.

1.3. Necesitatea adăugării cuvintelor suplimentare care nu există în versiunea originală. De ex. *Și cine-n lume să-i asculte* (*Dintre furci*, XVII, 4), unde ca să rîmeze cu *lot*, am adăugat *who to listen on the spot*; *ce-i fi vrut să spui ș-ai spus* (*Doină*, II, 1), unde ca să rîmeze cu *sky* am adăugat *said so high*; *dobîndire* (*Timpuri*, II, 4), unde ca să rîmeze cu *love*, am adăugat *getting above*; *usucă* (*Ascultă*, I, 3), unde ca să rîmeze cu *pass*, am adăugat *dries the grass*.

1.4. Schimbarea ordinei versurilor în interiorul strofei. De ex. versul 2 cu versul 4 (*Listen*, II); versul 3 cu versul 1 (*Listen*, IV); versul 3 cu versul 4 (*Listen*, VI); versul 3 cu versul 4 (*Invocation*, I); versul 1 cu versul 2 (*Moments*, I).

2.0. Un alt aspect legat de structura metrică, care a ridicat unele probleme la traducere, a fost și respectarea numărului de silabe din cadrul unui vers. Astfel, în unele cazuri, am fost nevoiți să adăugăm unele cuvinte neexistente în textul original, deoarece textul transpus în limba engleză avea un număr prea mic de silabe comparativ cu varianta originală. De ex. $\begin{matrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 & 9 \\ \text{Și} & \text{judecătîle-s} & \text{nedrepte} & & & & & & \end{matrix}$ a devenit $\begin{matrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 & 9 \\ \text{And} & \text{why} & \text{judgements} & \text{are} & \text{again} & \text{unjust} & & & \end{matrix}$ (9) (*Form Among the Forks*, IX, 2); $\begin{matrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 \\ \text{ce-i} & \text{fi} & \text{vrut} & \text{să} & \text{spui} & \text{ș-ai} & \text{spus} \end{matrix}$ (7) a

devenit ¹ *what* ² *did* ³ *you* ⁴ *want* ⁵ *and* ⁶ *said* ⁷ *so* ⁸ *high* (8) (*The Doina*, II, 1); ¹ *Din*
² *umeri* ³ *de* ⁴ *dealuri* (6) a devenit ¹ *There* ² *on* ³ *the* ⁴ *old* ⁵ *hills* (5) (*Listen*, II, 1);
¹ *cu* ² *liniște* ³ *multă* (6) a devenit ¹ *and* ² *still* ³ *without* ⁴ *noise* (5) (*Listen*, IV, 4);
¹ *Prin* ² *veacuri* ³ *ascultă* (6) a devenit ¹ *Through* ² *the* ³ *time* ⁴ *they* ⁵ *listen* (6) (*Listen*, VI, 1); ¹ *dealurile* ² *mele* ³ *în* ⁴ *piraie* (10) a devenit ¹ *all* ² *my* ³ *beloved* ⁴ *hills*
⁵ *down* ⁶ *into* ⁷ *the* ⁸ *streams* (10) (*Invocation*, I, 4).

3.0. Redarea numelor proprii în limba țintă este încă o problemă incomplet rezolvată. Teoreticienii traducerei par să fi ajuns însă la o concluzie comună: numele propriu să fie tradus în limba țintă numai în cazul în care acesta deține și o conotație. În cazul traducerei noastre, nu am tradus nici un nume propriu.

3.1. Totuși, am întâlnit unele cuvinte specific românești care nu au un echivalent în limba engleză. În cazul acesta am fost nevoiți să operăm diversificat, în funcție de fiecare situație în parte. De ex. *Vin din adâncuri Agatirșii* (*Dintre furci*, I, 4). Dictionarul enciclopedic face precizarea că *agatirși* a fost o semnificație tragică în Dacia muntoasă, care se ocupa cu albinăritul și cu exploatarea minelor de aur (*Minerva*, Enciclopedia română, Cluj, 1929, p. 29). Am optat astfel pentru cuvântul acceptat în limba engleză *thracians*; *mare-i clătinearea minții* (*Dintre furci*, IX, 1). Redarea cuvânt de cuvânt a versului nu ar avea sens clar în limba engleză. Am optat pentru redarea versului în forma *how powerful the mind's eyes are*; titlul poemului *Doină* a rămas în forma acceptată și în limba engleză *The Doina*; *Ardealul, Ardealul!* (*Ascultă*, VI, 4) a fost înlocuit cu sintagma *my Transylvania* (*Listen*, VI, 3).

În urma cercetării întreprinse se desprind următoarele concluzii:
 1. În mod cert, *traducerea de poezie* ridică mai multe probleme decât *traducerea operelor în proză*. 2. În cadrul traducerei de poezie un loc aparte îl ocupă *traducerea versului tradițional*. 3. Traducerea poeziei rimate îl obligă pe traducător să facă față unor dificultăți care trebuie soluționate în scopul redării exacte a *tiparului metric*. 4. În acest sens, aspectul cel mai dificil pare să-l constituie *rîma* care, atunci cînd nu poate fi rezolvată în mod perfect, poate fi aplicată totuși prin a/ înlocuirea unor cuvinte sau sintagme cu altele apropiate ca sens; b/ adăugarea de cuvinte suplimentare care nu există în versiunea originală; c/ schimbarea ordinei versurilor în interiorul strofei. 5. Un loc aparte, în cadrul tiparului metric îl ocupă și *respectarea numărului de silabe* din versiunea originală. Soluționarea acestui aspect poate să constea și din adăugarea de cuvinte suplimentare care nu există în versiunea originală, dar care nu schimbă esențial textul (adjective, prepoziții, conjuncții etc.). 6. În general, numele proprii nu sînt traduse. *Cuvintele specific românești* sînt redade fie prin echivalente aproximativ acceptate în limba engleză, fie prin cuvinte care rămîn în forma originală, obligînd în acest caz limba

țință să accepte o serie de cuvinte noi (de ex. *doina*). 7. Ceea ce obține traducătorul nu este decât o versiune posibilă care poate fi oricând îmbunătățită. Fiecare traducere rămâne un impuls pentru o nouă versiune.

Cîntec tîrziu

- I. (9) Dar nu-i o amăgire vană, a
 (8) cînd, peste toate, mai îngini: b
 (9) mi-e dor de țara transilvană a
 (8) și de țărani! ei bătrini! b
- II. (9) Voi spune timpului să steie, a
 (8) sălbatic o să-l mai implor! b
 (9) acolo unde mai scînteie a
 (8) un fir de foc în vatra lor b

A Late Song

- (9) It is not only a mere word
 (8) when, above all, you still can see
 (9) you miss the Transylvanian world
 (8) and all its ancient peasantry!
- (9) I shall implore time to have a rest
 (8) — my wild request and its good grace —
 (9) to stop a while and do its best, where
 (10) is a sparkle in their fireplace.

Dintre Jurei

- I. (9) Cine-mi dă aurul în care
 (9) Bat sfînte chipuri la obîrșii?
 (9) Tăcere! De sub riuri clare
 (9) Vin din adîncuri Agatîrșii!
- III. (9) Prin cîte veacuri întrebare
 (9) Aceleași fluier nebune
 (9) Bătute-n cercuri și ciubară,
 (9) De-i slobod jalea să-și mai sune?
- IX. (9) Hei, mare-i clătinarea minții,
 (9) Și judecățile-s nedrepte!
 (9) Cînd luna-și scutură arginții
 (9) S-aud cătanele pe trepte.
- XVII. (9) Mai lasă-le și lor o vreme,
 (9) Și tulnice să spuie multe,
 (9) Cît va mai fi cine să-i cheme
 (9) Și cine-n lume să-i asculte!

From Among the Forks

- (9) Who is going to give me the gold
 (9) With the holy faces coming forth?
 (9) Silence! We can feel the Thracians' hold
 (9) From deeper under the rivers' fords.
- (9) Who is going give me the gold
 (9) The same old severe and mad pipes,
 (9) Made out of so many hoops and cask,
 (9) If they may cry out all their spites?

- IX. (9) Well, how powerful the mind's eyes are,
 (9) And why judgements are again unjust?
 (9) When all the moon's silver coins are spread
 (9) Soldiers are heard by all of us so fast.
- XVII. (9) Oh, leave to them some spare time,
 (9) And let alpenhorns to tell a lot
 (9) For as long as there is a rhyme
 (9) There is who to listen on the spot!

Doină

- I. (7) Doamne Horeo, ce-i fi vrut
 (7) când o fost și te-o durut,
- II. (7) ce-i fi vrut să spui, și-ai spus
 (7) numai cerului de sus?

The Doina

- (7) Horeo what was your word
 (7) when it was so bad and hurt,
 (8) what did you want and said so high
 (7) only to the blessed sky?

Asculă

- I. (6) Pe-o vreme de ducă,
 (6) departe-n Cîmpie,
 (6) amurgul usucă
 (6) o vară trîzie.
- II. (6) Din umeri de dealuri
 (6) mai ard, jucăușe,
 (6) ca-n treceri de valuri,
 (6) aripi de cenușe.
- IV. (6) Frumoșii, soldații,
 (6) pămîntul îi strînge
 (6) în oarbele spații
 (6) sub norii de sînge.
- VI. Prin veacuri ascultă
 (6) cum cheamă din dealul
 (6) cu liniște multă,
 (6) Ardealul, Ardealul!

Listen

- (6) When the time wants to pass
 (6) far away in the Field,
 (6) the twilight dries the grass,
 (6) an old late summer's yield.
- (6) There on the old hills,
 (6) wings of grey ashes burn,
 (6) like the passing of waves
 (5) playfully they turn.

- IV. (6) The soldiers are but mud,
 (6) and the ground gathers them,
 (6) under clouds of blood,
 (6) with a sad requiem.
- VI. (6) Through the time they listen
 (6) to the hill's constant voice:
 (6) my Transylvania!
 (5) and still without noise.

Invocație

- I. (9) Ploile vor duce-neet, încet
 (10) dealurile mele în piraie.
 (9) Însuși timpul, marele profet,
 (10) urme vechi le șterge și le taie.
- IV. (9) Luminează-mi fața soare bun,
 (10) dus din asfințire-n asfințire,
 (9) dă-mi puterea vertei, să-mi adun
 (10) focul ei de pace și iubire!

Invocation

- I. (9) The rain will take little by little,
 (10) all my beloved hills down into the streams.
 (9) Even the will wipe and litter,
 (10) all the old faces of the former wings.
- IV. (9) Oh, enlighten my face you good sun,
 (9) climbing up and up again, above,
 (9) give me the power of the fireplace
 (9) its warm fire of peace and of love!

Timpuri

- I. (7) Ei vor veni prea târziu,
 (8) noi vom pleca prea devreme...
 (7) O, dar pământul e viu,
 (8) crede și nu te mai teme!
- II. (7) Drumul spre casă-l mai ști,
 (6) poți să mă arzi în iubire.
 (7) Lumea-și arată-n copii
 (8) tragedia ei dobândire.

Moments

- (8) We shall leave too early the life,
 (7) and they will come but too late.
 (8) Oh, but the earth is still alive,
 (7) believe and don't be afraid.
- (8) You know the way to your home,
 (7) and you still can burn in love.
 (7) The world shows in its children,
 (7) its tragic getting above.

ROMANUL LUI JOSEPH CONRAD CA MODALITATE LIRICĂ

ILEANA GALEA*

Romanul englez, prin orientarea sa impresionistă, în care se înscrie și opera lui Joseph Conrad, tinde să aibă o organizare poetică. Destinul acestei orientări este incontestabil conturat de penetrația marcată a liricii în proza engleză, un proces extrem de viabil și productiv, ale cărui începuturi sînt strălucit ilustrate în romanul lui Henry James. Sondarea interiorității, înregistrarea mișcării subtile a vicții psihicului, redarea

ABSTRACT. — *Joseph Conrad's Novel and the Lyrical Mode.* J. Conrad's novel illustrates a specific literary phenomenon of the XX-th century: the infusion of lyricism into prose fiction. The blending and interaction between the epic and lyrical time dimensions, the specific motifs of lyrical literature, the sonority and rhythm of the text show that the quality and fundamental significance of Conrad's novel is determined by its lyrical nature.

fluctuațiilor memoriei și a spontaneității impresiilor se răsfrîng asupra ritmului interior al operei, în organizarea ei structurală cit și în suprafața lingvistică a textului.

Experimentul literaturii de avangardă din secolul XX este în măsură să adapteze teoria genurilor la realități noi și mult mai complexe, s-o transforme dintr-un sistem normativ într-unul descriptiv, care să țină seama de interferențele multiple dintre genuri literare și arte. Romanul lui Joseph Conrad, *Lord Jim*, constituie o reflectare a unor asemenea interferențe și un punct de referință pentru întreaga evoluție a romanului în secolul nostru.

Dacă vom recunoaște că genul liric reprezintă o contopire a lumii obiective cu eul, o interiorizare a acestei lumi în cadrul unei dispoziții sufletești care tinde să se autoexprime, va trebui să admitem că el constituie o dimensiune esențială a oricărui scriitor, un izvor de creație și o necesitate spirituală pentru orice autor, fie el epic sau dramatic. Romanul tradițional englez, în ceea ce are el mai reprezentativ, a manifestat o tendință de expansiune spre exterior, spre cuprinderea unor arii sociale și economice cât mai largi și diversificate. Acest fapt însă nu exclude reveniri la fondul intimității sufletești, ale cărui vibrații se fac simțite în efuziuni lirice, de la epopeea medievală și pînă la literatura contemporană. Așa după cum se arată în *Estetica poeziei lirice* de Liviu Rusu, „foarte rar găsim atitudini tipice pure. În cele mai multe cazuri tendințele ascunse ale celor trei tipuri artistice se încrucieșază, interferează,

* Universitatea din Cluj-Napoca, Facultatea de Filologie, Catedra de limbi germanice, 3400 Cluj-Napoca, România

păstrînd — ce-i drept — dominația uneia dintre ele, colorîndu-se însă în același timp și cu nuanțe din celelalte tipuri⁴¹.

În cele ce urmează vom arăta că romanul *Lord Jim* de Joseph Conrad, operă de căpetenie a impresionismului literar englez, se remarcă printr-o predominanță a liricului ce se împletește într-un mod cu totul original cu dimensiunea epică, ilustrînd totodată și înclinația literaturii de a absorbi trăsături ale celorlalte două arte majore: muzica și pictura.

Conform modalităților de prezentare, Northrop Frye distinge un al patrulea gen, cel al ficțiunii² scris pentru cititori, spre deosebire de epos care păstrează convenția unui public ascultător, de dramă, prezentată pe scenă și de liric, acel „mimesis interior al sunetului și imaginilor³”. Romanul lui Joseph Conrad este în acest sens proteic, în el manifestîndu-se modalități diferite de prezentare: forma scrisă, specifică ficțiunii, cea a naratorului (apropiată adresării orale din epos) precum și un filon liric. Natura lirică a discursului naratorului din *Lord Jim* se răsfrînge nu numai în atmosfera sau tonalitatea operei, ci și în valorile viziunii, în semnificația globală a acestui roman.

În discursul naratorului se profilează pe de o parte firul epic, reprezentat de povestirea secundului Jim Lingard despre peripețiile sale pe mare și apoi într-un stat din Arhipelagul Malaiez și pe de alta, filonul liric ce exprimă trăirile sufletești ale comentatorului acestor peripeții, ca un acompaniament al celui dintîi.

Aristotel, definind genurile literare după modul de imitație sau de reprezentare, arată că în poezie vorbește propria persoană a poetului, iar Roman Jakobson, demonstrînd corespondențele dintre structura gramaticală și genul literar, relevă că în lirică timpul este prezent și verbul la persoana întîi, pe cîtă vreme genul epic se desfășoară pe dimensiunea timpului trecut și folosește persoana a treia⁴. Structura aceasta este vizibilă și în romanul lui J. Conrad, în diferența dintre timpul povestirii propriu-zise, pe o durată de aproximativ două ore și timpul întîmplărilor descrise, de-a lungul mai multor ani. Timpul liric al discursului exprimă stările de nostalgie, de visare și unele considerații filosofice ale naratorului în dimensiunea prezentă a povestirii. Situațiile descrise izvorăsc dintr-o trăire afectivă și se cer trăite afectiv. Un eu se exprimă aici și acum.

Ca tipologie umană, centrul de greutate al cărții pendulează între eroul întîmplărilor și interpretul lor care este naratorul și care investește romanul cu o aureolă de incertitudine și visare. Astfel peripețiile pe mare constituie doar un pretext pentru declanșarea unei stări sufletești, străbătută de meditații asupra condiției umane. În poezia lirică autorul se adresează unei muze, abstractiunii, prieten apropiat sau ignoră

¹ Rusu L. *Estetica poeziei lirice*, București, Editura pentru literatură, 1979, p. 82.

² Frye, N., *Anatomia criticii*, București, Editura Univers, 1972, p. 310.

³ *Ibidem*, p. 312.

⁴ Wellek, R., Warren, A., *Teoria literaturii*, București, E.L.U., 1967, p. 301—302.

publicul. Naratorul din romanul *Lord Jim* se adresează unui grup de prieteni, care însă nu-și validează prin nimic prezența, iar povestitorul, în efluviile lui de visare, dă impresia că a și uitat de existența lor. Eul construiește o lume proprie în dialogul cu sine, cu sufletul său.

Naratorul articulează poetic, metaforizează situații care pentru eroul cărții, prea tinăr și simplu pentru a le interpreta în toată bogăția lor, rămân nearticulate. Bolboroselile tinărului erou despre răsăritul de soare în dimineața următoare abandonării de către el a vaporului 'Patna' cu opt sute de călători la bord, se transformă prin glasul naratorului, într-o splendidă imagine poetică: „din partea mea cele câteva cuvinte mormăite erau suficiente ca să și văd marginea de jos a discului solar părăsind linia orizontului, să văd vibrațiile vastului freamăt alergând peste tot întinsul vizibil al mării, de parcă apele s-ar fi înfiorat ca să dea naștere globului de lumină, în timp ce ultima adiere a brizei mișca văzduhul ca un suspin de ușurare”⁵. Povestirea eroului și meditațiile comentatorului înregistrează mișcări ușor divergente și nicidecum o înaintare simultană. Astfel, în vreme ce Jim Lingard injghebează în continuare din amintire faptele, fantezia naratorului zăbovește asupra imaginii răsăritului de soare, care-i sugerează tragica disproporție dintre om și natură, indiferența acestuia din urmă față de destinul uman: „vedeam sub goliciunea străvezie a cerului pe cei patru oameni în pustietatea mării; vedeam soarele singuratic, nepăsător față de acel grăunte de viață, urcând pe bolta limpede a cerului, vrînd parcă să-și contemple de la înălțime mai mare propria-i splendoare, oglindită în oceanul tăcut”⁶. Uneori se sugerează o ușoară tensiune între filonul epic și cel liric, căci cufundat în reverie, naratorul nu mai poate urmări ușor firul evenimentelor: „deodată m-am simțit copleșit de o oboseală de neînvinș, ca și cum glasul lui m-ar fi deșteptat dintr-un vis în care rătăceam prin spații pustii, a căror imensitate îmi chinuia sufletul și-mi sleise trupul”⁷.

În discursul său, naratorul realizează o extindere a condiției particulare a eroului în destinul uman general. Ascultînd relatarea lui Jim Lingard, Marlow trece printr-un proces de identificare cu el, descinde în străfundurile propriului eu, re trăiește naufragiul spiritual al eroului, ca apoi să dea glas unor considerații asupra existenței umane în general. Slăbiciunea lui Jim Lingard devine „ceva tainic și înfricoșător, ca umbra unei stihii, haine cu noi toți”⁸. Senzația de anihilare pe care o trăiește eroul în barca pierdută pe întinsul mării este extinsă în simțămîntul general al resemnării în fața morții: „care dintre noi n-a observat lucrul acesta, sau n-a încercat măcar ceva din senzația asta?... O oboseală totală a simțurilor, zădărnicea oricărei efortări, un dor nesfîrșit de odihnă”⁹.

⁵ Conrad, J. *Lord Jim*. București, E.L.U., 1964, p. 126.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p. 134.

⁸ *Ibidem*, p. 65.

⁹ *Ibidem*, p. 97.

Prin prezența naratorului romanul se înscrie în tentativa de a explora zonele obscure ale eului, realizându-se astfel acel ritm oracular ce constituie „dominantă motrice a poeziei”¹⁰. Complexitatea dramei eroului îl fascinează pe narator fiindcă ea îi dezvăluie taina vieții omenești. Printre-un proces de fuziune a elementului conceptual cu cel vizual, natura umană particulară și existența devin în repetate rânduri peisaje învăluite în umbră: „impresiile mele asupra lui erau ca niște străfulgerări prin ochiurile mișcătoare ale unei neguri groase — fărime de amănunte fugare și vii care nu-ți dau o idee despre aspectul general al unui ținut”¹¹. O barcă în furtună devine imaginea arhetipală nu numai a luptei cu forțele externe ci și cu „iraționalul pitit în străfundurile fiecărui gând, fiecărei senzații sau emoții”¹². Poezia aceasta a contemplației sugerează existența unei complexități a vieții ce scapă iremediabil minții omenești, a unei străluciri efemere, ce se stinge într-un întineric de nepăteus, astfel că eroul „se adresa ființei noastre multiple, celei întoarse perpetuu spre lumină și celeilalte care trăiește pitită într-o perpetuă umbră”¹³. Naratorul Marlow sondează adâncimile sufletului și remarcă existența unei dicotomii între năzuințele ideale și posibilitățile umane, precum și natura duală a fiecărui suflet. Jim Lingard avea în structura lui psihică „o cantitate minimă, o picătură minusculă din ceva rar și blestemat”¹⁴.

Naratorul exaltă visul romantic, în ciuda forței sale distrugătoare care devastează spații sufletești, situație ce îi sugerează vizual „marea cîmpie pe care oamenii rătăcesc printre morminte și surpături” învăluită în „suava poezie a luminii crepusculare”¹⁵. Prilej de incertitudine oferă și contrastul dintre necesitatea de a delimita acțiunile umane prin cuvinte și afirmații precise, de pildă cînd Jim Lingard este adus în fața unui tribunal, și existența psihică nebuloasă, difuză și imposibil de circumscris. W. Kayser arată că „esența liricului explică acea inconcizie a contururilor, acea relaxare a „situațiilor de fapt” și labilitatea frazelor și pe de altă parte marca eficacitate a versului, sunetului, ritmului.”¹⁶.

Lirica se asociază din timpuri străvechi cu muzica, astfel că în Grecia antică poeziile genului respectiv erau de obicei intonate, iar în Renașterea engleză ele erau acompaniate de liră, accentuarea verbală realizîndu-se prin ceea ce W. B. Yeats numea cantilenă. Discursul liric al lui Marlow are neîndoiește un ritm poetic, cu atât mai greu de redat într-o traducere, dar fără de care opera își pierde una din componentele ei esențiale. Pe de altă parte lirica se învecinează cu artele plastice, corelație pe care a exploatat-o poetul-pictor W. Blake și mai tîrziu imagismul. Stabilirea acestor afinități cu melosul și artele plastice se vedește în efortul programatic al lui J. Conrad de a vizualiza semnificațiile con-

¹⁰ T. S. Eliot, *Op. cit.*, p. 341.

¹¹ Conrad, J., *Op. cit.*, p. 87.

¹² *Ibidem*, p. 125.

¹³ *Ibidem*, p. 102.

¹⁴ *Ibidem*, p. 61.

¹⁵ *Ibidem*, p. 295.

¹⁶ Kayser, W. *Opera literară*. București, Editura Univers, 1979, p. 474.

cepției lui, de a apela la sensibil pentru a convinge, precum și prin imprimarea unui ritm interior prozei sale. Aceasta cu atât mai mult cu cât arta, după părerea sa, nu poate să fie persuasivă, nu convinge prin idei, ci exprimă impresii. Tinzând să impresioneze senzorial, Conrad subliniază că literatura împrumută resurse din celelalte arte: „ea trebuie să aspire cu tărie la plasticitatea sculpturii, culoarea picturii și sugestivitatea magică a muzicii care este arta artelor”¹⁷.

Orice studiu de evaluare are în vedere și genul literar și putem afirma că fără această dimensiune lirică, romanul lui J. Conrad ar fi doar o poveste de aventuri. În partea a doua a operei, în care se descrie viața lui Jim Lingad într-un stat din Arhipelagul Malaiez, ca o încercare de împlinire a visului său trădat, predomină dimensiunea epică. Partea aceasta este mai slab realizată din punct de vedere artistic, distonând cu prima secțiune, la care este alipită în chip artificial. Nu epicul este acela care conferă calitatea acestui roman. Demersul rememorării, pregnant în prima parte a operei, abordează motive și o tonalitate specifice poeziei lirice: misterul sufletului omenesc, caracterul efemer și precar al vieții, exaltarea visului romantic.

E. M. Forster afirma că în opera lui Joseph Conrad există o obscuritate fundamentală, așa încât „casetă secretă a geniului său conține mai degrabă un abur decât un giuvaer și nu trebuie să încercăm să discernem filozofia lui fiindcă în fond ea nu există. Nici un crez nu există de fapt”¹⁸. Dar romanul *Lord Jim* nu tinde să susțină un sistem de idei și cu atât mai puțin să le argumenteze. El este în primul rând un roman al unor stări sufletești, evocând farmecul reveriei, îndoiala, elanurile visului și întunericul dezamăgirii. Romanul *Lord Jim* nu trebuie judecat așadar în termenii solidității unui sistem de valori și norme, deoarece liricul diminuează sobrietatea și rigurozitatea ideatică prin tonalitatea afectivă. Joseph Conrad a realizat însă în această operă un experiment printr-o îmbinare de elemente cu totul originală.

¹⁷ Conrad, J., *The Nigger of the Narcissus*, Penguin Books, 1968, p. 12.

¹⁸ Forster, E. M., apud LEAVIS, F. R., *The Great Tradition*, Penguin Books Ltd, 1967, p. 192—193.

THE NOVEL AND THE MODERN WORLD: AN APPROACH TO
J. JOYCE'S „ULYSSES“

MIRCEA CRACIUN*

ABSTRACT. — The author re-considers Joyce's novel on the basis of some theoretical premises set forth in Bakhtin's *Aesthetics*. These have been employed in the analysis of one of Joyce's statements of intention with reference to „Ulysses”. The novel is proved to be a climax in the evolution of the genre, an expression of „plurilingualism”. Plurilingualism, itself socially and economically conditioned, could only lead to the supremacy of the novel, viewed as a comprehensive expression of the modern spirit. In this respect, „Ulysses” is undoubtedly a confirmation of Bakhtin's predictions and therefore we are justified to call him a forerunner of intertextuality.

It is customary to consider the year 1922 as a landmark in European culture. It saw the publication of T. S. Eliot's "The Waste Land" as well as Joyce's "Ulysses"; both works marked a radical departure from tradition. "Ulysses" has been widely regarded as the starting point of a new era in the evolution of the novel. However, in diachronic approaches less emphasis has been laid on "Ulysses" as a possible climax on which the aesthetic co-ordinates of the novel necessarily converge. Some premises of Bakhtin's *Aesthetics*¹ have proved helpful in our attempt at revealing this novel as an overwhelming synthesis in the objective evolution of the genre. In this respect, Joyce's feat is viewed both as a novel of history in the making and as a final point in its evolution.

If, taking our cue from Bakhtin's ideas, we assume that the style of the novel is an axiological merging of styles, "a system of languages" in which the image of man is replaced by that of his language, all novels become a deliberate and conscious hybrid of the artistic representation of speech. Once we accept the idea that the novel implies the verbal semantic decentering of the verbal-ideological universe, a form in which speech is no longer perceived as an absolute form of thinking, "Ulysses" can be seen to fulfil Bakhtin's prediction that: the decentering of national cultures brings about the loss of the supremacy of speech characteristic of non-novelistic literary forms. Joyce's novel is not only "the novel of two races", but also the ultimate result of the intrusion of linguistically dialogized and stratified daily life on art.

Although not manifest in the novel, the author's attitude towards literary and cultural phenomena has a dialogic character, in Bakhtin's

* University of Cluj-Napoca, Faculty of Philology, Department of Germanic Languages, 3400 Cluj-Napoca Romania

¹ Bakhtin M., *Probleme de literatură și estetică*, Editura Univers. București, 1982.

sense of the word. We can claim that "Ulysses" is an example of the dissolution of mythic consciousness and, to no lesser an extent, a natural, necessary and objective result of the socio-historical evolution of the novel.

In 1920, referring to "Ulysses", Joyce said: "It is an epic of two races... and at the same time the cycle of the human body as well as a little story of a day (life). The character of Ulysses always fascinated me — even when a boy... It is also a sort of encyclopaedia. My intention is to transpose the myth *sub specie temporis nostri*. Each adventure (that is, every hour, every organ, every art being interconnected and interrelated in the structural scheme of the whole) should not only condition but even create its own technique. Each adventure is so to say one person although it is composed of persons..."²

"Ulysses" is the story of two races because, if viewed as a synthesis of centrifugal forces acting, in the field of speech, against the centralization of the verbal universe, the novel is essentially dialogic in character. Joyce's novel is a comprehensive expression of what Bakhtin calls the "Galilean consciousness". The work amounts to a climax in the awareness of the liberation of language and languages from the verbal restrictions of myth. The absence of a linguistic centre allows for an intermingling of dialogues. Viewed as a macrocosm, the work is the dialogue of two races, while on a microcosmic level, the dialogue derives from the encounters between diverse social strata in the novel, each stratum imposing its own, peculiar idiom. This necessarily leads to an axiological merging of styles. In "Ulysses" the dialogic stratification of speech, manifest in each utterance, is organically subordinated to the division of the novel into discrete temporal sequences, "each with its own technique". It is quite obvious that, when he speaks about "technique", Joyce does not mean the manner in which the "stream of consciousness" is verbalised. The various modalities of rendering the characters' unuttered thoughts intermingle in each sequence. He is referring to the idiom or idioms peculiar to each social environment to which the characters belong or in which they act. The method is developed to an extreme where the characters have a symbolic rather than a representative function, merely serving as counterparts of the heroes in "The Odyssey", or, occasionally, acting as ordinary citizens. Thus, with Joyce, the dialogue becomes an end in itself: words are transformed, as they lose their normal semantic values. The unusual syntagms, puns, linguistic procedures which beg definition, the conscious mixture of several idioms not only characterize the "technique" of each episode, but also the way in which each character is fleshed out. The relativization of the language eventually leads to a parody of speech itself. This is achieved by according unexpected registers of speech to the various social groups. The prevailing leitmotif is the characters' obsession with their ethnic identity. The process of decentering is never brought about through the impossibility

² Litz Walton A. *James Joyce*, p. 77, New York, 1966 (quoted from: Letters of James Joyce, pp. 146—47).

of communication. In "Ulysses" the characters are not alienated, they do communicate, but their acts of communication are performed on different linguistic levels and the result is again a confirmation of one of Bakhtin's predictions: the supremacy of unique, official, immutable non-novelistic forms fades away due to the process of decentering and a growing cosmopolitan attitude adopted by national cultures. Plurilingualism "in itself" becomes plurilinguism "for itself", due to the alternation of points of view, diversity of social voices, of the quasi-total disappearance of the authorial voice. In this respect, Joyce's Dublin is a macrocosmic synthesis in which the peculiar "chronotopes" (the road, the encounter, etc.) combine according to specific codes. It is only when we find a Homeric equivalent that these codes acquire meaning. On the other hand, the Dublin of "Ulysses" has lost the significance of a centre of public life; it does not represent a community, as the characters no longer possess the integrity and unity implied by the communal principle. Dedalus, Bloom and the others roam through Dublin, in a dismembered universe whose lack of unity is even technically suggested by the breaking up of the epic into strictly independent passages. The enclosed space has lost its initial, organic state due to the all-embracing intrusion of the dialogue. According to Bakhtin this dialogue is the most effective device of the linguistic discourse.

Joyce's novel also treats of "the cycle of the human body". The uninhibited presentation of both the anatomy and physiology of the human body in "Ulysses" may be said to account for another tendency characteristic of the novel. "Man in itself" is shown in all the manifestations of his existence, in a continuous effort to stress the material essence of the world — a tendency originating from the Renaissance. Therefore Joyce is not liable to be charged with falling into naturalism, for in the aesthetic sphere of the novel, the image has come to subsume the cognitive and ethic functions. The "vulgar" voices in the novel consequently belong to the heroes and not to Joyce.

Joyce also wants his novel to be "a little story of a day (life)". It is the story of a common day because the temporal logic of the characters' development, of their flaws and deeds, is simultaneity. Bloom is the Wandering Jew, but also the frustrated father and husband; Stephen is Telemachus, but also Joyce himself (the autobiographical element is characteristic of any satirical vision). This simultaneity of characters is itself a manifestation of plurilinguism, though, only partially personified. Through semantic instability — both at the textual level and that of Homeric parallelism — the characters simultaneously acquire the various roles of the speaker. Joyce parodies his own procedure (a great many examples could be given in this respect; see, for instance, the recurrent references to Hamlet and Shakespeare) and, in this way the words become overloaded with meaning. This corresponds to the contradictory evolution of speech. (The process will be even more emphasized in "Finnegan's Wake"). Through complete relativization, the word becomes a means of "the hermeneutics of everyday life". The heterolingualism inherent in the process of dialogue makes the procedure which

Bakhtin calls “hybridization” a means of approaching daily life. In “Ulysses” the “intrinsic hybridization” by which the image loses its special temporal co-ordinates in the tendency of debunking speech, is mixed with what we would call “extrinsic hybridization”. The latter is accomplished by parodic references to the epopee, a form of absolute manifestation of speech, and to myth, an immutable form of thought. Therefore as a parody of the absolute of the Homeric epopee, “Ulysses” is also “the novel of a day”. “Ulysses” always fascinated Joyce, but within a novelistic framework, the hero’s figure could only appear in a comic mode, as an element of parody. By appearing in the novel, Ulysses loses his exemplarity because he enters the dialogized universe and becomes rather a modern counterpart of the “comic Ulysses”, a common figure of popular farces in Antiquity and the Middle Ages. The diversity of languages in the making necessarily calls for the comic register, as myth has lost its supremacy over speech. This is, therefore, the only possible way of transposing myth *sub specie temporis nostri* by means of laughter, through a comic disguising of the word. The “accentuation” (Bakhtin’s term) of Homer’s epopee is performed by the comic destruction of pathetic convention. Besides plurilingualism, laughter is an essential element in creating the novel and Joyce is again a case in point. It is only laughter which goes beyond the scope of interlinguistic relations.

In “Ulysses” Joyce tells the story of two races in which by abandoning the epos, through parodic references to the Homeric matrix (initially meant to impose order), he decisively contributes to the parodic destruction of speech. It is from a poetics rather than a rhetoric point of view that the idiom is polemically aligned. The comic framework of plurilingualism also accounts for the presence of atypical forms, such as verse or quotations, excerpts from the press, quasi-or pseudo-scientific definitions. These serve to emphasize the relative nature of linguistic consciousness within the novel. The reader is left with practically unlimited possibilities of interpretation. Thus, myth is not really „transposed“ in the novel. Speech is shown to have been liberated from the domination of myth, in a type of society, that, once the distance between language and reality is achieved, is necessarily placed in the comic range. Therefore, an otherwise natural appeal to the “absolute past” becomes impossible outside the satirical mode. By reformulating a statement of Bakhtin’s, according to which the past must be temporally drawn nearer in order to become comic, we may say that, with Joyce, the past brought *sub specie temporis nostri* becomes comic, dismembered, unworthy of respect. The Homeric hero, always at one with himself, comes to be comically incomprehensible, while engaged in moral or amoral daily activities. He is viewed from an infinite number of angles by the others, but also by himself, through a continuous shift of perspective.

The impossibility of achieving a unique image is the natural corollary of creating dialogue which links characters and emphasizes their conflicting personalities. Deeply involved in daily routine, they make up

what Joyce wants to be "a sort of encyclopaedia", by refusing to submit to the sphere of the epos. The text is structured in discrete sequences that form an encyclopaedic image, arrived at, as Joyce puts it: "from a great height". Thus the discourse becomes self-critical, as it approaches a world in which social distinctions have been levelled: a world that is economically and ethnically open. This world is tackled with a kind of detachment that Mathew Arnold would call "disinterestedness". The identity of the characters, constantly subjected to interrelationships, has lost its paradigmatic significance, thus entering the field of the novel and implicitly belonging to our times. This alternation of idioms is only possible in the type of society characteristically created by Joyce. In such a society specific socio-political conditions presuppose total removal of linguistic barriers and they allow for the intrusion of everything that may be considered "popular", "low" or "vulgar" upon the "lofty" spheres of speech. In this respect the novel becomes the genre characteristic of our century, and "Ulysses" is a general synthesis of that genre.

As quoted at the outset, Joyce also said of "Ulysses" that: "each adventure... creates its own technique". In our opinion the statement can only validate the structure, since the absence of narration and the organization of the matter according to patterns in "The Odyssey" are rather a result of plurilingualism at its climax, than means of penetrating the characters' consciousness. The personal idiom, engendered by the diverse techniques of "stream of consciousness" (the direct interior monologue prevails) allows for the author's axiological accents to be presented in a less elaborate manner. At the level of interior monologue the „hybridization" of speech is more easily attained, because words are not rationally censored in order to be uttered.

Finally, with reference to the last part of Joyce's statement about "Ulysses": "each adventure is so to say one person although it is composed of persons", it only epitomizes previous assertions. Stephen, himself, says in the novel: "Every life is many days, day after day. We walk through ourselves meeting robbers, ghosts, giants... but always meeting ourselves". It is in fact a statement about the condition of man in the novel. He dialogizes at the boundary of some interconnected relationships, while being left with a certain degree of humanity. Subsequently he becomes a modern protagonist. Viewed from inside the text, man is no longer "man for himself" but "man in itself", asserting his freedom, within the framework of a literary genre that has done away with all linguistic dogmas.

If the problem of the novel is the problem of artistic manifestation of speech, then "Ulysses" undoubtedly proves to be the supreme moment in the evolution of the novel, an "epiphany" of its socio-historical development.

Furthermore, it is possible to view Bakhtin as a forerunner of intertextuality. This would not be the least important conclusion of our survey.

BEN JONSON DESPRE CULTURA CLASICĂ A LUI
SHAKESPEARE

IOAN CREȚIU*

ABSTRACT — Ben Jonson about Shakespeare's Latin and Greek. Ben Jonson's allusion that Shakespeare had 'small Latin and less Greeke' has too often been interpreted and translated into Romanian in such ways as to become grounds for ungainly criticism against Shakespeare's incomplete formal education; a reevaluation of the exact meaning of Ben Jonson's lines, and their equivalent in Romanian, is being attempted at.

Odată cu apariția regretabilă a așa numitei dispute sau controverse cu privire la paternitatea operelor lui William Shakespeare, controversă impregnată de rezonanțele unor conflicte ideologice a căror natură depășește sfera urmărită de aceste rinduri, a început să se citeze tot mai des un vers dintr-un poem de Ben Jonson închinat lui Shakespeare, în care acest contemporan de renume al marelui dramaturg din Stratford ar fi spus în legătură cu educația școlară a marelui geniu că Shakespeare nu știa decât 'puțină latină și chiar și mai puțină greacă'. Opinia aceasta este uneori preluată ca atare chiar și de către comentatori critici de mare reputație și seriozitate, care de fapt combat ideea unei insuficiențe pe plan formativ-educativ a lui Shakespeare, fără să combată însă și formularea ca atare; un exemplu ar putea fi rindurile următoare: „Unii polemisti, în genere diletanți, pornesc de la ideea că un om de origine socială și cultură redusă ca ale lui Shakespeare ('a country lad', posedind, după Ben Jonson, 'small Latin and less Greek') nu poate fi autorul unor opere de proporțiile și profunzimea celei lăsate posterității”¹.

Păreră noastră este că aproape întotdeauna când s-au făcut referiri la aceste cuvinte ale lui Ben Jonson s-a neglijat contextul din care fac parte: în primul rînd este vorba de un poem laudativ închinat de Ben Jonson „Memoriei iubitului meu autor, domnul William Shakespeare, și operelor pe care ni le-a lăsat”, natura elogioasă a acestui poem constituind o explicație indestulătoare că enunțurile conținute nu pot fi nici critice și nici niște simple informații factice; în al doilea rînd pretențiile de rimă și versificație precum și arhitecturizarea imaginilor limbajului poetic au în mod evident prioritate față de conținutul luat individual al fiecărui cuvînt sau imaginii în detaliu; în al treilea rînd ideea se întinde pe nu mai puțin de unsprezece versuri, dacă nu chiar șaispre-

* *Universitatea din Cluj-Napoca, Facultatea de Filologie, Catedra de limbi germanice, 3400 Cluj-Napoca, România*
¹ Vianu, T., *Shakespeare și opera lui, Culegere de texte critice cu o prefață de ~*, Editura pentru literatură universală, București, 1964, p. 479.

zece, și anume într-o traducere de sens cu sens, fără pretenții poetice, care ne aparține:

Pentru că, de m-aș gândi ca judecata-mi să țină cont de anii [în care
ai trăit]
Ar trebui să te pun alături de tovarășii tăi de epocă
Și să spun cât de mult ai întrecut în strălucire pe al nostru Lily
Sau pe sprintarul Kid, sau versul formidabil al lui Marlowe.
Și, deși tu ai avut [parte de ceva mai] puțină latină și chiar și mai puțină greacă,
De la acest lucru și pînă la a te onora [cum se cuvine] nu m-aș
opri să caut
Alte nume, ci i-aș invoca [fără preget] pe tunătorul cutremurătorul
Eschii,
Pe Euripide și pe Sofocle, să ne apară în fața ochilor.
Pe Paccuius, pe Accius, cel ce a murit la Cordova.
Și să prindă din nou viață spre a auzi încălțările eroilor tăi tragici
pășind [feru]
Și scuturînd zguduind scena.

(Din totalul de optzeci de versuri ale poemului redăm mai jos pentru conformitate în limba engleză versurile traduse:

„For, if I thought my judgement were of peeres,
I should commit thee surely with thy peeres,
And tell, how farre thou didst our Lily out-shine,
Or sporting Kid, or Marlowe's mighty line,
And though thou hadst small Latine, and less Greeke,
From thence to honour thee, I would not seeke
For names; but call forth thund'ring Aeschilius,
Euripides, and Sophocles to us,
Paccuius, Accius, him of Cordoua dead,
To life againe, to heare thy Buskin tread,
And shake a Stage...”².

Imaginea poetică destul de dezvoltată a acestor versuri are două elemente care, credem, se cer scoase în relief: în primul rînd jocul de cuvinte, cum ar fi opoziția dintre „Lily” (care în afara faptului că e un nume propriu, mai înseamnă și crin, adică floare albă, strălucitoare) și verbul a străluci și mai mult decît (out-shine); apoi epitetul „sprintar” (sporting) și numele propriu „Kid”, care mai înseamnă și „ieș”; (s-ar putea specula și în jurul combinației „Marlowe's mighty line”, deși, în afara aliterăției jocul de cuvinte e mai puțin evident); apoi combinația de cuvinte „scuturînd zguduind scena” (shake a Stage) care se referă la numele lui Shakespeare (adică „scutură lincie”). Al doilea element de subliniat este valoarea referențială cuprinsă chiar în jocurile de cuvinte: Joh Lyly, Thomas Kyd și Cristopher Marlowe sînt trei dintre dramaturgii cei mai de seamă ai teatrului elisabetan, reprezentînd grupul de scriitori cunoscuți sub numele de „University Wits”, adică „înțelepciunile universitare” sau „intelectualitatea academică”, iar jocul de cuvinte „scu-

² Smith, D. N., *Shakespeare Criticism. A Selection, With an Introduction* by ~, Oxford University Press — Geoffrey Cumberlege, Publisher to the University —, London, New York, Toronto, 1954, p. 4.

turînd scena“ (shake a Stage) referindu-se și la o aluzie malițioasă a unui reprezentant al acestui grup, și anume Robert Greene, care îl numește pe Shakespeare „shake-scene“³, cîndva la începutul carierei dramatice a marelui geniu.

Deci, generalizînd, mult citatul enunț al lui Ben Jonson cum că Shakespeare nu ar fi știut decît puțină latină și chiar și mai puțină greacă, ar trebui înțeles într-o lumină nouă și anume că, deși Shakespeare nu a studiat atît de multă latină și greacă ca și unii dramaturgi cum ar fi Lyly, Kyd și Marlowe (sau chiar și Greene) care au fost renumiți prin studiile lor academice (de notat că pe atunci atît în renumitele Grammar Schools — care reprezentau nivelul mediu de învățămînt — cît și în universități, materiile de bază studiate erau latina și greaca), asta nu înseamnă că Shakespeare nu ar fi urmat pînă la capăt cursurile de la Grammar School din localitatea sa (avînd astfel cunoștințele de bază de latină și greacă, care intermediu accesul la logică și retorică precum și la alte subiecte de interes în cultura Renașterii), sau chiar că Shakespeare nu ar fi făcut unul sau două semestre (sau chiar ani) la Oxford, și în cele din urmă, deci, că Shakespeare nu s-ar fi bucurat și el într-o anumită măsură de educația formală a acelor vremuri. Dimpotrivă, în pofida faptului că Shakespeare s-a ocupat ceva mai puțin cu latina și greaca scolastică decît înțelepții dramaturgi universitari, el a reușit totuși să-i întrecă pe fiecare dintre reprezentanții menționați ai grupului, situîndu-se deasupra lor, în rînd cu cei mai mari reprezentanți latini și greci ai dramaturgiei, care sînt menționați și ei, ba chiar poate întrecîndu-i și pe aceștia. Iată dar că de fapt cuvintele „small Latin and less Greke“ nu înseamnă că Shakespeare nu ar fi știut decît prea puțină latină și greacă, ci din contră, că Shakespeare de fapt știa și el latină și greacă, poate chiar mai multă decît confracții lui cu titluri academice, deși, sigur, nu învățase aceste materii atîtia ani la rînd ca și ei. După cum reiese din studiul lui Sister Miriam Joseph⁴ se poate deduce că, fără să fi obținut o diplomă universitară — ceea ce ar fi însemnat absolvirea unei facultăți — Shakespeare cunoștea destul de bine textele clasice de latină și greacă, de retorică și logică, el învățînd și reținînd cu o remarcabilă facilitățe de autodidact (se pare că a fost o perioadă chiar și dascăl de școală) nu numai din cursurile facultății de drept pe care se crede că a urmat-o cîtva timp, ci și din situații de viață, din legături și contacte cu diferite persoane sau domenii de activitate.

Mergînd deci în continuare pe premisa că Shakespeare cunoștea nu numai destulă latină și greacă ci și destul de multe dintre textele latinești și grecești din care erau formate manualele școlare și universitare atît în Anglia cît și în celelalte centre de cultură din Europa și care constituiau un fond referențial comun de logică și retorică, în raport față de care s-a format cultura europeană, am putea ajunge și la premisa

³ Lovițchi, L., *Istoria literaturii engleze și americane*, vol. I, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p. 166.

⁴ Joseph, S. M., *Shakespeare's Use of the Arts of Language*, Hafner Publishing Company, New York, 1966, p. 28.

privitoare la formația sa umanist-renascentistă de tip european, realizată deasupra granițelor naționale, care ar putea seconda foarte bine atît preocuparea pentru natura general umană care străbate întreaga operă a lui Shakespeare cit și lejeritatea cu care subiectele pieselor sale par a depăși granițele naționale poposind în afara Insulelor Britanice ba în Italia, ba în Franța sau Grecia, Iliria (în Iugoslavia de azi), Viena, Boemia sau în Danemarca, personajele sale completînd paleta multinațională cu coloritul Spaniei, Egiptului, Ungariei, Poloniei, Rusiei ori chiar al Tunisiei, al Chinei sau al coastelor maure și al Africii. Pînă și numele de Transilvania este menționat, e drept, frugal, în piesa *Pericles*.

SOME CONTRIBUTIONS TO THE STUDY OF ENGLISH
ADVERBIAL CLAUSES

MARIANA GRUIȚĂ*

ABSTRACT. — The article pleads for the introduction of interclausal relations of *cumulation*, *exception* and *limitation* — which are often totally or partially omitted in English grammars — into the system of English adverbial clauses. The arguments that the author brings in favour of her position are based on *the universality* of such concepts as cumulation, exception and restriction or limitation, as well as on the fact that the English language has *syntactic means* to express them at the interclausal level.

0. Pedagogical utility, as a fundamental *raison d'être* of contemporary contrastive studies, should not be viewed as the only gain to be derived either from the global or from the partial comparison of two language systems. Such confrontative studies can often provide useful hints for general linguistics and can help to solve certain theoretical and descriptive problems of the examined languages. They can also help the linguist extend certain principles verified in one language to the investigation of the corresponding compartment of the other language. Of course, one should be constantly aware of the risks involved in this transfer and, to the extent possible, avoid encasing the linguistic material of one language into the grammatical moulds of the other.

The contrastive study of adverbial clauses in English and Romanian has helped me look at this section of the English grammar from a new perspective and suggest some new and more efficient criteria for its description¹. Consequently, on the basis of semantic differences — also reflected in the selection of connectives —, I have included in the category of English adverbial clauses certain interclausal relations often omitted in English grammars, i.e. *clauses of opposition*, *cumulation*, *exception* and *restriction or limitation*². I have done this, by taking into

* University of Cluj-Napoca, Faculty of Philology, Department of Germanic Languages, 3400 Cluj-Napoca, Romania

¹ See my articles: *On Causal Connectives in English and Romanian* (in „Revue roumaine de linguistique”, XXVIII, 1983, nr. 1, p. 53—62); *Raportul conexiv în engleză și română* (in „Cercetări de lingvistică”, XXVIII, 1983, nr. 1, p. 18—24); *Conectiv spațial în engleză și română* (in „Cercetări de lingvistică”, XXIX, 1984, nr. 2, p. 144—148); *Aspecte ale raportului condițional în limba engleză* (in *Pro Didactica*, Cluj-Napoca, forthcoming); also see my book *A Contrastive Syntax of English and Romanian. The Compound and the Complex Sentence*. University of Cluj-Napoca, 1985, p. 61—142.

² See, among others, Jespersen, O., *A Modern English Grammar on Historical Principles*, vol. V, London, 1961; Curme, G., *English Grammar*, New York, 1947; Zandvoort, W. R., *A Handbook of English Grammar*, 3rd ed., London, 1965; Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., Svartvik, J., *A Grammar of Contemporary English*, New York, 1972. Quirk et al. in their grammar entitled *A Comprehensive Grammar of the English Language*, London, 1985 include the *clauses of contrast* and *exception* (p. 1102), but do not cover the whole gamut of their variants; *clauses of cumulation* and *restriction* are again omitted.

account *the universality* of these concepts, as well as the fact that the English language has some *syntactic means* of expressing these relations at the interclausal level.

In this article, I will give a description of the interclausal relations of *cumulation, exception and restriction* in English³.

1. The cumulative subordinate clause expresses addition and cumulation⁴, i.e. a relation somewhat similar to the copulative relation⁵, but realized by means of subordination. In English, this clause has a precarious position and therefore none of the grammars and studies consulted describes it. I believe that this adverbial clause must obligatorily be introduced into the system of English subordinate clauses, my assertion being based, first of all, on the fact that English has a particular connective specialized in expressing cumulation at the interclausal level. This connective is *not only that*, usually ignored by grammarians or assigned to other relations⁶:

- (1) (a) **Not only that** *he didn't come, but he didn't even send us a message*
 (b) **Not only that** *he doesn't work, but he also insults us.*

Among the arguments that can be brought in favour of the interpretation of *not only that* as a subordinator, I mention the following:

- (a) This complex connective ends in *that*, which is a subordinator with a clear finite-verb government;
- (b) *Not only that* does not exhibit the general characteristics of coordinators⁷, such as:
- *the uniqueness*, according to which real coordinators never allow other coordinators to precede them (*not only that* can be preceded by *and*);
 - the possibility of occurring both at the *sentence-internal* and at the *interclausal level* (*not only that* can occur only at the interclausal level).

As the examples under (1) show, the only *syntactic ordering* for sentences containing an adverbial clause of cumulation is *B — A* (where *A* = head clause and *B* = subordinate clause). It must also be noted that a *correlative* is always obligatory in the head clause (*even, also, etc.*).

³ For the contrastive analysis of the interclausal relation of opposition in English and Romanian, see Gruță, M., *Relația opozițională în engleză și română* (forthcoming in „Cercetări de lingvistică”, XXXI, 1986, nr. 2).

⁴ As with concessive clauses, the notion of cumulation is expressed in the head clause and not in the subordinate clause.

⁵ Due to this similarity, the cumulative relation is often interpreted as a copulative relation; see Halliday, M. A. K. and Hasan, R., *Cohesion in English*, London, 1976, p. 245.

⁶ *Ibidem*. Also see Quirk et al., *A Comprehensive Grammar of the English Language*, p. 930.

⁷ For the general characteristics of coordinators in English and Romanian, see Gruță, M., *A Contrastive Syntax of English and Romanian*, p. 5—9.

The precarious position of the adverbial clause of cumulation in English is partly due to its fragile status. This type of clause has a rather low frequency, being used mostly in emphatic contexts. *Cumulation* is usually expressed, in English, by *gerundive constructions, independent sentences and coordinated clauses*. In the case of gerundive constructions, the cumulative meaning is carried by such prepositions as *besides* or *in addition to*:

- (2) (a) *He skates in addition to dancing.*
 (b) *Bill reads a lot besides writing short-stories.*

When cumulation is expressed by means of independent sentences and conjoined clauses, the relational role is held by some *intersentential connectives*⁸, such as *additionally, in addition, in addition to this, further, urthe rmorc, moreover, also, besides, etc.*:

- (3) (a) *He is a smart boy, and, additionally, he is very hard-working.*
 (b) *John claims that he doesn't know Mary. Furthermore, he denies ever having seen or spoken to her.*

2. The adverbial clause of exception stands in a dual relation of oppositios with respect to the head clause: *totality/exception + negative/affirmative*. The terms of the first opposition are distributed in the following way: *the superordinate clause* contains the notion of *totality*, while *the subordinate clause* that of *exception*. The opposition *negative/affirmative* exhibits an alternative distribution of the terms: *negative superordinate clause/affirmative subordinate clause* and vice versa. Consequently, I have distinguished *two types* of adverbial clauses of exception: *affirmative clauses of exception* and *negative clauses of exception*.

2.1. Affirmative clauses of exception express an exception from the negative totality formulated in the head clause, and are introduced by the following connectives (specialized in expressing exception): *except that, but that, save that, only that*. The first two subordinators are used in standard language, *save that* is typical of literary language⁹, while *only that (beyond that, also)* of colloquial speech¹⁰. The list of connectives could be supplemented by some *complex subordinators* formed of a relative pronoun, relative adverb or a conjunction and a relational word that expresses exception, such as *apart from, save, except for, except, only, but, etc.*:

- (4) (a) *You are not allowed to eat anything except for what I have given you.*
 (b) *I never spoke to him apart from when I first met him.*
 (c) *You are not going anywhere except where I send you.*

⁸ For a detailed description of intersentential connectives in English and Romanian, see GRUIȚĂ, M., *Intersentential Connectives in English and Romanian*, in „Revue roumaine de linguistique”, XXIX, 1984, nr. 4, p. 305—314.

⁹ See QUIRK et al., *A Grammar of Contemporary English*, p. 727.

¹⁰ See CURME, G., *op. cit.*, p. 190—191.

Some English grammars¹¹ include in the inventory of subordinators of exception the simple forms too, e.g. *but*, *except*, *save*, *only*. I do not share this position, since it is necessary to make a clear-cut distinction between the interclausal and the sentence-internal usage of these connectives. Thus, when they are used as interclausal relaters, *that-deletion* is frequent, especially in colloquial speech:

- (5) (a) *He does nothing all day long **except (that)** he eats and drinks.*
 (b) *I don't know anything **only (that)** he has no family and he is poor.*

In infinitival and gerundive constructions, *that* is obligatorily deleted, and the above-mentioned connectives have a prepositional status (sentence-internal relaters):

- (6) (a) *He cannot **but** admire her.*
 (b) *I have done nothing **except** send for his mother.*

The negative totality can sometimes be marked in the head clause by some words which have a negative meaning, such as *nobody*, *nothing*, *nowhere*, *no*, *any*, *anything*, *anything else*, *anywhere*, etc. (see the examples given thus far).

2.2. Negative clauses of exception denote an exception from the affirmative totality expressed in the head clause and are introduced by *the same* subordinators as the affirmative clauses. The difference between the two types of clauses lies in the type of *correlative* used in the head clause. While in the case of affirmative clauses, the head clause contains some correlatives denoting negative totality (see *supra*), in the case of negative clauses, the heads include some correlatives expressing the affirmative totality, such as *always*, *everywhere*, *everybody*, *everything*, etc.):

- (7) (a) *We go shopping every week **except when** we are not in town.*
 (b) *He has done everything **except what** I told him.*

3. The adverbial clause of restriction or limitation indicates either an action (or an object) which restricts the action of the head clause, or the point of view from which the assertion expressed in the head clause is made. Consequently, two types of adverbial clauses of restriction can be distinguished in English.

The first type, which denotes an action (or an object) which restricts the action of the head clause, is introduced by a non-specialized connective¹², *as*:

- (8) *John is not very careful **as** regards money.*

¹¹ *Ibidem*. Also see Scheurweghs, G., *Present-Day English Syntax*, 2nd ed. London, 1961, p. 222; Quirk et al., *A Comprehensive Grammar of the English Language*, p. 1103.

¹² For the classification of subordinators into *specialized* vs. *non-specialized*, see Gruță, M., *Intrasentential Connectives in English and Romanian*, in „Revue roumaine de linguistique”, XXXI, 1986, nr. 4, p. 305–315.

From this simple conjunction, some other complex subordinators can be formed: *as far as*, *so far as*, *insofar as* and *in so far as*¹³:

- (9) (a) **As far as** *I am concerned*, the fact does not bother me.
 (b) *That's all right so far as I am concerned.*
 (c) **Insofar as** *turbo jets are concerned*, they are the most efficient at high speeds.

As the above-examples show, this type of restrictive clause employs certain verbs whose semantics express a notion of limitation, i.e. *to concern*, *to regard*, etc.

The second type of restrictive clause, which shows the point of view from which the assertion expressed in the head clause is made, employs the same connectives as the first type:

- (10) (a) **As** *I see it*, the boy is not a genius.
 (b) **As far as/so far as** *I can see it*, he has no reasons to get angry.

In addition, it may also use some other subordinators, i.e. *that* and some complex subordinators formed with *that* and *what* and which also include *for*¹⁴:

- (11) (a) *He has never been here*, **that** *I know.*
 (b) *He may be dead* **for what/for all (that)/for anything (that)** *I know.*

In conclusion, it may be said that English restrictive connectives are organized into a unitary formal and functional system, the basic subordinators being similar to one another both formally and functionally, i.e. they are all formed with *as* and are substitutable for one another, due to their synonymy. The same remark partially holds true for the connectives used exclusively to introduce the second type of restrictive clauses, with the exception that their morpho-phonemic structure is based on different constituents (*for... what/that*) and their distribution is rather reduced.

¹³ See Curme, G., *op. cit.*, p. 184—185; Jespersen, O., *op. cit.*, p. 371. Unfortunately, more recent grammars of English unjustifiedly omit the restrictive clause (see both grammars written by Quirk et al.).

¹⁴ See Jespersen, O., *op. cit.*, p. 371 and Curme, G., *op. cit.*, p. 185.

DE NOUVEAU SUR *que* TAMPON SYNTAXIQUE

IOAN BACIU*

ABSTRACT. — **Once More about *que* as a Syntactic Buffer.** The author shows that sentences as *Mentir est une honte* have a variant with the subject detached after the predicative and separated of this by a buffer *que*: *C'est une honte QUE mentir*. If in the last sentence we question the predicative by means of *que?*, we obtain the sentence *Qu'est-ce QUE mentir?*, where, in spite of the opinion of French authors, the first *que* is the interrogative pronoun and the second is the buffer *que* and so we have not here the emphatic interrogative pronoun (*qu'est-ce que?*) used without verb. Finally the author formulates the hypothesis that this buffer *que* originates in emphatic sentence as: *C'est une honte qu'est mentir* after deletion of the link verb *est*.

I. Dans une communication orale faite à la filiale de Cluj-Napoca de la Société Roumaine de Linguistique Romane¹ nous apportions comme argument en faveur de l'explication de CE QUI et de CE QUE de l'interrogation indirecte française par *qu'est-ce qui*, respectivement *qu'est-ce que* de l'interrogation directe dont les premiers représenteraient la partie finale², le fait que CE QUI et CE QUE ne sont possibles que là où dans l'interrogation directe correspondante *qu'est-ce qui* et *qu'est-ce que* sont possibles, c'est-à-dire seulement si la phrase interrogative contient un verbe fini.

* Université de Cluj-Napoca, Faculté de Philologie, 3400 Cluj-Napoca, Roumanie.

¹ Séance du 20 novembre 1981. Le présent article est le développement d'une autre communication, faite toujours à la S.R.L.R., le 17 avril 1982.

² L'idée n'est pas nouvelle, mais d'habitude on ne parle que de CE QUE (et avec des réserves: „[...] peut-être faut-il voir dans ce tour une transposition, dans l'interrogation indirecte, de la formule périphrastique d'interrogation directe *qu'est-ce que*, dont on n'aurait conservé que les deux derniers éléments, (...) *ce que* [...]” Le Bidois, G. et R., *Syntaxe du français moderne*, I, Paris, 1968, § 655). Seul Ph. Martinon, à notre connaissance, prend en considération, sans apporter d'arguments, CE QUI: „Quant à l'interrogation indirecte, elle se transforme en une proposition relative pure et simple par la suppression de *qu'est*: [...]” (*Comment on parle en français*, Paris, [1927], p. 245). La plupart du temps, les auteurs se contentent de signaler que CE QUE a pris la place de QUE (cf. Foulet, L., *Petite syntaxe de l'ancien français*, Paris, 1930, § 269; Galliot, M., *Études d'ancien français*, Paris, 1967, pp. 99 et 262; Wagner, R. L., Pinchon, J., *Grammaire du français classique et moderne*, 2-e éd., Paris, [1962], p. 570, etc.) ou que QUI s'est fait précéder par CE (Nyrop, Kr., *Grammaire historique de la langue française*, V, Copenhague, [1925], § 356), certains allant jusqu'à préciser qu'on n'y a pourtant pas affaire à une relative (contre l'avis de Ph. Martinon rapporté ci-dessus: „*Ce qui*, *ce que* conjonctifs neutres quoiqu'ils se soient sans doute formés sous l'influence de ces derniers contaminant le simple *que* interrogatif”, Wartburg, W. v. et Zumthor, P., *Précis de syntaxe du français contemporain*, 2-e éd., Berne, [1958], § 23).

Or, cet argument semble être annulé par un passage de M. Grevisse³: „Devant un infinitif avec ellipse du verbe *pouvoir*, *que* attribut ou complément d'objet n'est jamais remplacé par la périphrase: *QUE devenir? QUE faire?*“, ce qui confirme encore notre argument, car *qu'est-ce que* demanderait un verbe fini, mais il continue: „Avec le verbe *être*, on a parfois *que* attribut: *Qu'est ce bruit?* (Hugo, *Hern.*, III, 5)⁴, et finit par soutenir: „Mais on dit le plus souvent: *QU'est-ce que...?* — Cette périphrase est même obligatoire avec un infinitif sujet: *QU'EST-CE QUE mentir?*“ Cette dernière affirmation annule notre argument — *qu'est-ce que* serait possible dans une phrase sans verbe fini, alors que CE QUE en est exclu! — et en même temps elle contredit la première citation de l'auteur (*QUE devenir?*, mais *QU'EST-CE QUE mentir?*). De plus dans *Qu'est-ce que mentir?* il n'y a pas de prédicat, car *mentir* est, de l'avis même de l'auteur et à juste titre, sujet. Cette absence ne gêne pas non plus Ph. Martinon qui est plus explicite: „Avec le verbe *être* seul, *que* attribut cède tout à fait la place à *qu'est-ce que*: on ne dit pas et on n'écrit guère *qu'est la vie*, mais *qu'est-ce que la vie*, sans *est*, et jamais, avec un infinitif sujet, *qu'est mourir*, mais *qu'est-ce que mourir*, toujours sans *est*⁵. Personne n'a jamais expliqué, et pour cause, pourquoi le remplacement de *que* par *qu'est-ce que* entraîne obligatoirement la suppression de *être*.

2. Prenons maintenant les couples de phrases suivants où (b) représente la variante avec SN sujet détaché⁶ à la fin de la phrase (a):

(1) (a) <i>Mentir est une honte,</i>	(b) <i>C'est une honte QUE (DE) mentir;</i>
(2) (a) <i>Mentir est honteux,</i>	(b) <i>C'est honteux QUE (DE) mentir;</i>
(3) (a) <i>Partir est mourir un peu,</i>	(b) <i>C'est mourir un peu QUE (DE) partir;</i>
(4) (a) <i>Le vie est une aventure,</i>	(b) <i>C'est une aventure QUE la vie.</i>

La première constatation est que l'usage fait apparaître de façon régulière un QUE entre deux nominaux, l'un attribut, l'autre sujet détaché à la fin et un QUE le plus souvent suivi d'un DE (en fait il y a trois variantes: QUE seul, DE⁶ seul et les deux ensemble, par contamination) entre l'attribut, quel qu'il soit, et un infinitif sujet détaché à droite de l'attribut. Ce QUE est une sorte de mot cheville, „sorte de pause prononcée“⁷, un „pur tampon syntaxique“⁸.

³ *Le Bon Usage*, Paris, 1961, § 570, Rem. 2.

⁴ *Op. cit.*, pp. 245—246.

⁵ Dans le sens de Gross, M., *Grammaire transformationnelle du français. Syntaxe du verbe*, Paris, [1968], pp. 146—147.

⁶ Ce DE peut provenir de phrases du type (a) avec un DE devant l'infinitif: „*De l'entendre me fait mal*“ (Dulhamel, G.), qui donne facilement la phrase (b): *Ça me fait mal DE l'entendre* (cf. Togeby, K., *DE + l'infinitif successeur de l'infinitif substantivé*, in *Le Français moderne*, 1, 1957, pp. 1 sqq.).

⁷ Frei, H., *La Grammaire des fautes*, Paris, 1919, p. 272.

⁸ Comme appelle A. Henry le second *que* de: „*Ce que c'est que la vie!*“ (*Études de syntaxe expressive*, Bruxelles, 1977, p. 153).

La deuxième constatation est que, si, dans les phrases ci-dessus, nous posons la question à l'attribut à l'aide du simple pronom *que*, qu'on notera QUE_1 , celui-ci passera en tête et déterminera l'inversion simple du vrai sujet dans (a) et du sujet factice *ce* dans (b), où nous noterons QUE_2 tampon syntaxique par QUE_2 , et qu'on obtiendra:

(1') (a) QU_1 'est mentir?	(b) QU_1 'est-ce QUE_2 mentir?
(3') (a) QU_1 'est partir?	(b) QU_1 'est-ce QUE_2 partir?
(4') (a) QU_1 'est la vie?	(b) QU_1 'est-ce QUE_2 la vie?

Ces phrases nous permettent une troisième constatation: à savoir que les questions (a) représentent justement ce qu'on ne dit et on n'écrit guère⁹ et que les questions (b) ne sont que les phrases données par Ph. Martinon et M. Grevisse comme plus acceptables ou même obligatoires. Seulement il est évident, espérons-nous, que *qu'est-ce que* n'y a pas remplacé *que* et que *être n'y* est pas absent, comme le disait explicitement Ph. Martinon et comme le laissait déduire M. Grevisse. Donc *qu'est-ce que* ne s'emploie pas en l'absence d'un verbe fini et notre argument n'est pas démolé. En échange, dans les questions (b) de (1'), (3') et (4'), où il y a le verbe fini *est*, QUE_1 peut être remplacé par *QU'EST-CE QUE*, ce qui entraîne le retour à l'ordre sujet — verbe (*c'est* et non plus *est-ce*):

- (5) *QU'EST-CE QUE c'est QUE₂ mentir (partir, la vie)?*⁹

On remarquera également que le tampon QUE_2 se conserve au passage à l'interrogation indirecte: *Je demande CE QUE c'est QUE₂ mentir*. De même, dans une phrase telle que: „[...] il est de ceux qui font le mieux voir quel homme c'était *QUE* M. l'évêque de Digne“ (H u g o), où le détachement à droite du sujet, qui a fait paraître QUE_2 (... c'était un homme ... *QUE* M. l'évêque ...) est suivi d'un déplacement en tête dû au déterminant exclamatif *quel*, mais avec maintien de QUE_2 .

Enfin, dans les phrases (1) à (4) le présent n'est pas le seul possible (même si l'éventail des temps est restreint): *est* de (a) peut y être remplacé par *était*, ce qui donne dans (b) QU_1 'était-ce QUE_2 et transforme (5) en:

- (5') *QU'EST-CE QUE c'était QUE₂ mentir?*

Or, les formes périphrastiques des pronoms interrogatifs n'ont jamais

⁹ Il faut distinguer les questions comme (5), qui sont du français littéraire, de phrases parlées où le mot interrogatif est renforcé deux fois de suite (phénomène signalé par A. Dauzat pour la langue des XVe au XVIIe siècles, dans *Histoire de la langue française*, Paris, 1930 § 451; par Wartburg, W. v. et Zumthor, P., *op. cit.*, § 32, etc.), comme par exemple: *QU'EST-CE QUE C'EST QUE tu cherches?*, où il y a trois étapes: 1) QUE_1 cherches-tu?, 2) QU_1 'EST-CE QUE_2 tu cherches? et 3) QU_1 'EST-CE QUE_1 C'EST QUE_2 tu cherches?, avec un prédicat distinct, *cherches*. Or, ici aussi Grevisse, M. prend une phrase du type (5) pour une phrase de langue parlée avec double renforcement („*QU'EST-CE QUE C'EST QU'un bourgeois?*“, qu'il transcrit en capitales, et donc considère comme un pronom interrogatif renforcé, jusqu'au sujet *un bourgeois*, quand en réalité il y a l'interrogatif *qu'est-ce que* suivi par le sujet formel et le prédicat, c'est, par QUE tampon et enfin, par *un bourgeois*, *op. cit.*, § 570, Remarque 3).

que la forme: *qu'est-ce que*, *qu'est-ce qui*, etc. avec *est* bloqué au présent.

3. Reste maintenant à trouver l'origine de QUE₂ avec rôle de „tampon syntaxique“. Selon la plupart des auteurs ce serait la conjonction universelle *que*¹⁰. Si nous examinons:

(6) (a) „*C'est un douloureux labeur QUE la rupture des sombres attaches du passé*“ (H u g o);

(b) *La rupture des sombres attaches du passé est un douloureux labeur*,

nous observons que dans (a) et (b) l'attribut *labeur* n'accepte qu'un pré-déterminant indéfini, alors que le sujet, détaché dans (a), non détaché dans (b), n'en accepte qu'un défini: ce dernier est un thème, le premier est un propos. Comme des phrases (a) ne correspondent qu'à des phrases (b) de type équationnel, telles que (6), nous formulons l'hypothèse que (6) (a) provient d'une phrase à attribut clivé dérivée de (6) (b):

(7) *C'EST un douloureux labeur QU'est la rupture des sombres attaches du passé*¹¹,

avec suppression du verbe *est* (vu qu'il figure déjà dans l'isolant C'EST...QUE), ce qui donne (6) (a). Notons que la suppression du verbe *être* se rencontre aussi avec l'autre isolant (C'EST...QUI), mais, comme QUI est marqué, à la différence de QUE qui, de par sa polysémie et sa fonctionnalité multiple, se prête à un emploi vidé de sens, QUI donc sera supprimé en même temps que *être* qui suit: *C'EST lui QUI est le responsable* devient *C'EST lui le responsable*. D'ailleurs QUE aussi est supprimé, s'il ne doit pas jouer le rôle de tampon syntaxique, ce qui arrive quand l'attribut est un adjectif ou un adverbe: *C'EST beau QU'est ce film* donne *C'EST beau, ce film*¹².

¹⁰ Voir, par exemple, ce que rapporte Grevisse, M., *op. cit.*, § 522. 2° B. note 2 et § 547.

¹¹ Ce qui n'est pas très loin de l'explication de Nyrop, K., selon qui (6) (a) proviendrait de la phrase, moins naturelle que notre (7): *C'est un douloureux labeur ce qu'est la rupture...* (*op. cit.*, V, § 23), explication que Frei, H. repousse comme artificielle et se contente de dire que: „En réalité, le *que* est un simple signe d'inversion: *la rose este une belle fleur* Z (*c'est une belle fleur (que) la rose* (*loc. cit.*)). Signe d'inversion ou non, on peut se demander d'où il provient.

¹² La difficulté que crée: *C'est beau, cette revue*, qui ne peut provenir de: **C'est beau qu'est cette revue*, pourrait être éludée: avec la suppression de *qu'est*, le lien qu'entretenait *belle* avec le vrai sujet *cette revue* est coupé et l'adjectif s'accorde avec le sujet formel *ce*. Reste pourtant un point obscur: de ce qui précède résulte que le détachement du sujet est l'effet d'un clivage préalable. Or, il y a des phrases avec détachement très analogue où pourtant on ne peut découvrir aucune trace de clivage: *Ça broute l'herbe d'autrui, son âne* (il est vrai aussi qu'il n'y existe aucun QUE₂ qui sépare *autrui* de *son âne*!).

Enfin, si QUE tampon provient de C'EST... QUE, on devrait s'attendre à le trouver dans la variante avec détachement du sujet de: *Ce livre est pour enfants, Cette statue este en bronze, Ce bouquet est à Marie*, etc. Or, si le clivage y est tant bien que mal toléré (C'EST à Marie QU'est ce bouquet), la forme avec QUE₂ est exclue (*C'est à Marie QUE ce bouquet), ce qui semble s'expliquer de la même façon que l'inacceptabilité de: **C'est dehors QUE son chien* (< C'EST dehors QU'est son chien). QUE₂ serait exclu quand l'attribut est un adverbe ou un SP_{Prp} à valeur adverbiale.

Enfin, il nous semble permis de retrouver QUE tampon syntaxique dans des phrases nominales comme: „*Scène exemplaire, plus j'y repense, QUE la scène de ce soir-là!*“ (H. Bazin), „*Bien compliqué, décidément, QUE tout cela*“ (*Le Point*), avec omission de C'EST initial et de être après QUE^{13,14}.

¹³ Le français répugne à mettre en séquence immédiate un mot interrogatif et un pronom personnel sujet, d'où le déplacement du sujet après le verbe ou l'insertion de *est-ce que* qui les sépare. La langue populaire emploie aussi QUE tampon: „*Alors de quoi QUE tu viens te plaindre?*“ (Céline) à côté de la séquence immédiate (... *de quoi tu viens te plaindre?*). Il n'est peut-être pas exagéré de voir toujours un tampon syntaxique dans les incises populaires: „*Bonjour, madame la comtesse, Qu'il fait, l'esclave*“ (San-Antonio).

¹⁴ Dans la 12e éd. du *Bon Usage* refundue par Goosse, A. (éd. Duculot, Paris-Genbloux, 1986, § 388, b), 2e Rem.), il est reconnu au passage que: *Qu'est-ce que l'amour?* est l'interrogation portant sur, par exemple: „*C'est une passion dangereuse*“, mais notre article a été rédigé et présenté à la rédaction depuis bientôt deux ans et nous n'avons pu consulter cette édition que lorsque notre article était déjà sous presse.

LA CRITIQUE LITTÉRAIRE ET TANT QUE DISCOURS
MODULATEUR

MIHAI ZAHARIA*

ABSTRACT. — *The Literary Criticism as Modulation Discourse.* The starting point of this study is the idea that the extreme alternatives of the critical discourse are tautology (1) and autarky (2). In both cases the critical discourse would be mixed up with literature itself from the formal (1) and the ontological (2) points of view. The mode of signification of the literary text could not be, in this extreme and absurd situation, but implicit (the reading as a psychological act). In the case of an explicit significance, literature generates, among other things, the critical discourse which exists definitely in the broad field of intertextuality. Unlike the pastiche, the parody or even the creative literary use of previous themes, the critical discourse singularizes and proposes to the literary text the confrontation with non artistical *langages*, therefore, transitive ones. That makes the critical discourse to be permeable to a systematic approach. Having in view this purpose, our study suggests the concept of modulation discourse which makes possible the coming to light of the constant parameters proposed by some critical discourse during the process of signification. These parameters could become, from a semiological point of view, a privileged object of study, by comparison with the generative models — special *langages*, formalized or not.

La critique littéraire a été — et reste toujours — une activité ambiguë et, somme toute, fort problématique. Critiques „professionnels“, universitaires et écrivains la pratiquent assidûment, sans toutefois réussir à en faire un corpus homogène. Il semble évident que la complexité ontologique de la littérature elle-même y est pour quelque chose. Bref, la critique paraît épouser de près, quelle que soit la forme qu'elle revêt, le devenir sinueux de l'oeuvre littéraire. C'est — évidence oblige — le sort de toute réalité seconde. C'est également le premier et, sans aucun doute, le plus important des traits caractéristiques assurant à la critique son statut d'activité spécifique, distincte de tout ce qui se produit à travers le vaste domaine de la littérature et de l'ensemble des réflexions que celle-ci engendre. Adrian Marino cite toute une liste d'écrivains et de critiques importants tels Victor Hugo, Oscar Wilde, Charles Du Bos, Benedetto Croce, Paul Valéry, Serge Doubrovsky, ayant formulé une opinion quasi-identique. Victor Hugo qui est, semble-t-il, le premier en date à l'avoir fait, est également celui qui donne la formule la plus heureuse, dans une lettre de 1866: „Vous créez sur une création“ (Marino, 1968: 426). La formule hugolienne a le mérite particulier de souligner le caractère second, mais créateur de ce discours paradoxal qu'est la critique. Car écrire *sur* la littérature n'est nullement une

* Université de Cluj-Napoca, Faculté de Philologie, 3400 Cluj-Napoca, Roumanie

simple démarche en marge de ce qui en constitue la motivation immédiate. Il s'agit là, dans une large mesure d'un type bien défini d'activité *créatrice* qui, plus d'une fois, a survécu aux textes qu'elle a été censée „commenter“. L'exemple qui s'offre presque de lui-même à cet égard est celui de Georg Lukacs dont la plupart des essais de *L'Âme et les Formes* se réfèrent à des écrivains complètement oubliés de nos jours: Rudolf Kassner, Charles-Louis Philippe, Richard Beer-Hofmann, Paul Ernst. Les trois „sommets“ qui y figurent (Kirkogaard, Novalis, Stefan George) ne perturbent, eux non plus, le discours critique lukacsien, particulièrement brillant, à tous les points de vue.

Comme la littérature, la critique entretient avec le réel des rapports inextricables. D'une part, elle le fait à travers les textes littéraires, c'est-à-dire d'une façon hautement médiatisée; d'autre part, la réflexion critique participe d'une façon *indépendante* à l'élaboration d'une image spécifique de la réalité, grâce à son propre système de référence.

Dans le très célèbre et, par endroits, très curieux article „*Qu'est-ce la critique*“, paru en 1963 dans le *Times Literary Supplement* (et republié par la suite dans les premiers *Essais critiques*) Roland Barthes fait le point sur le problème. La prise de position barthésienne a déclenché, comme toujours, toute une chaîne de commentaires. Malheureusement, l'intervention de Barthes a été jugée presque à l'unanimité en fonction d'une brève citation qui, en dehors de son contexte, pêche par une univocité qui n'est pas du tout celle de l'auteur: „L'objet de la critique est très différent; ce n'est pas le „monde“, c'est un discours, le discours d'un autre: la critique est discours sur un discours; c'est un langage *second*, ou méta-langage (comme diraient les logiciens) /c'est Barthes qui souligne/, qui s'exerce sur un langage premier (ou langage-objet)“ (Barthes, 1964: 255). Comme l'affaire Barthes-Picard était sur le point d'éclater au grand jour (voir Barthes, 1963, *Sur Racine*, Picard 1965, *Nouvelle critique ou nouvelle imposture?* et surtout Barthes, 1966, *Critique et vérité*), les intentions polémiques du chef de file de la nouvelle critique française sont parfaitement transparentes. C'est dans cette perspective qu'il faudrait comprendre d'autres formules empreintes de la même univocité que l'on peut découvrir dans l'article en question: „... la critique n'est qu'un métalangage“; „le discours critique comme d'ailleurs le discours logique — n'est jamais que tautologie“, etc. (Barthes, 1964: 255—256). C'est seulement à la fin que le penchant barthésien pour le paradoxe cède le pas à une vision plus calme du problème: le méta-langage critique s'avère, en dernière analyse, chose impure. Cette volte-face tardive qui n'est qu'un effet calculé, sans doute, de la stratégie scripturale de l'auteur, aurait dû prévenir toute une série de malentendus et d'exagérations de la part des tenants de la seule approche technique, pure et hautement formalisée en la matière. Aussi devons-nous prendre la liberté de citer *in extenso* le fragment en question: „C'est en effet en reconnaissant qu'elle n'est elle-même qu'un langage (ou plus exactement un méta-langage) que la critique peut être contradictoirement mais authentiquement, à la fois objective et subjective, historique et existentielle, totalitaire et libérale. Car d'une part le

langage que chaque critique choisit de parler ne lui descend pas du ciel, il est l'un des quelques langages que son époque lui propose /c'est nous qui soulignons/ il est objectivement le terme d'un certain mûrissement historique du savoir, des idées, des passions intellectuelles, il est une nécessité; et d'autre part, ce langage nécessaire est choisi par chaque critique en fonction d'une certaine organisation existentielle comme l'exercice dans lequel il met toute sa „profondeur“, c'est-à-dire ses choix, ses plaisirs, ses résistances, ses obsessions. (Barthes, 1964: 257). Il est facile de constater que l'esprit du *Degré zéro de l'écriture* refait surface pour amenuiser une dissymétrie dangeureuse, due à des propos dont le choix avait été décidé, d'une façon unilatérale, par l'effort barthésien d'en finir avec le langage incolore et prudent de la critique dite traditionnelle. Le plus subtil des stylistes de la critique française actuelle aurait dû être le dernier à réduire le discours critique — même par antiphrase — à la simple tautologie. Le côté amusant de la situation est que, même si ce cas extrême était possible, cela ne changerait pas grand chose aux données du problème.

Jorge Luis Borges en offre l'extrapolation complète par la performance singulière de Pierre Menard, projection imaginaire du critique idéal, qui assume la mystérieuse tâche de reconstruire à la lettre le chef d'oeuvre de Cervantes. Il en résulte un texte absolument identique à *Don Quichotte*, mais infiniment plus riche parce que plus ambigu (Borges, 1972: 69—81). La parabole borgesienne est à méditer: anachronique de par sa nature même, le discours critique affirme contre son gré une appartenance à un espace et à un temps qui ne sont pas ceux de l'oeuvre. Si, en raison d'absurdes circonstances, la conscience critique ne s'exprimait plus, la littérature s'en trouverait démunie de son fer de lance — véritable machine à traverser le temps — et risquerait de s'enliser à chaque pas du labyrinthe de l'histoire. George Steiner est loin de se méprendre en comparant la traduction à un transfert réciproque d'énergie vitale, *interanimare*! (Steiner, 1983: 549). Et qu'est-ce que la critique sinon une tentative de traduction transhistorique. Nous n'entendons pas par là une démarche qui se contenterait tout simplement de résumer et de juger une oeuvre comme dans le cas du feuilleton critique s'attaquant à des productions contemporaines en vue de débayer le terrain et d'attirer l'attention du lecteur sur d'éventuels chefs d'oeuvres ou ouvrages significatifs. Il faut prendre en considération seulement les discours critiques qui se situent d'une façon consciente dans l'ensemble des langages que le contexte socio-culturel propose.

La langue, grâce à son caractère universel et intransitif, n'impose pas des limites sensibles à l'écrivain, au critique et au scientifique. La façon de situer son discours par rapport au monde-objet range le bénéficiaire de la langue — instrument social — dans une catégorie ou une autre de ceux qui sont engagés dans le processus de la compréhension (construction) du réel. La littérature est, elle-même, un méta-langage par rapport au monde-objet, mais elle reste „un discours qui considère ses propres signes comme son but“ (Alexandrescu, 1974: 23). Tout autre s'avère le cas du discours scientifique, centré sur la référence, donc sur

l'adéquation au monde-objet du modèle qu'il propose. Le discours de la science s'assigne la tâche très problématique d'atteindre à un degré de transivité de plus en plus haut par un mouvement perpétuel de va-et-vient, ayant pour but l'amélioration ininterrompue des modèles construits en vue de rendre compréhensibles les structures et les processus du monde-objet. Il s'ensuit que le discours des sciences (physico-chimiques ou quantitatives) manifeste une tendance, qui lui est propre, à la transparence parfaite (le modèle absolu étant dans ce cas le langage complètement formalisé des mathématiques). Certainement, cela n'est possible qu'en vertu du statut des sciences quantitatives où sujet et objet de la connaissance sont distincts. Dans les sciences dites humaines cette voie s'avère autrement plus difficile à suivre, en raison de l'identité partielle du sujet et de l'objet de la connaissance. Néanmoins, l'exemple de la sémiotique est là pour démontrer le degré remarquable de formalisation et de l'objectivité auquel il est possible d'atteindre. Il n'en est pas moins vrai que cela ne modifie nullement la situation spéciale des sciences humaines — et de l'ensemble de la réflexion sur la littérature également. Leur caractère de discours „ajouté“ à l'univers naturel fait que la subjectivité et l'individualité humaines y soient non seulement irrépressibles mais aussi définitoires. Il est parfaitement valable que par la socialité et par appartenance à l'univers naturel l'homme produit des discours perméables aux seules méthodes quantitatives. Le fait que l'oeuvre littéraire (artistique) est un produit unique ou, en tout cas, irrépétable rend l'approche quantitative insuffisante et, par cela-même, sujette à caution. C'est de ce fait que le discours critique devient possible; il participe également du discours intransitif et unique de la littérature et du discours scientifique transitif et permutable. Aussi la majorité des critiques actuels se sont-ils situés d'une façon délibérée dans le champs d'une ou de plusieurs méthodologies d'inspiration scientifique — psychanalytique, sociologique, linguistique, sémiotique, mathématique. Le discours éclaté de la critique littéraire s'avère donc discontinu, non cohérent et non systématique en vertu de son rôle majeur qui est celui d'une transposition modulatrice.

BIBLIOGRAPHIE

1. Alexandrescu, Sorin, 1974, *Logique du personnage*, Maison Mame.
2. Barthes, Roland, 1953, *Le degré zero de l'écriture*, Seuil, Paris.
3. Idem, 1964, *Essais critiques*, Seuil, Paris.
4. Idem, 1966, *Critique et vérité*, Seuil, Paris.
5. Borges, Jorge Luis, 1972, *Moarieu si busola*, Editura Univers, București.
6. Steiner, George, 1983, *După Babel*, Editura Univers, București.

LIMBA TEXTELOR HIEROGLIFICE MAYA

VIOREL PĂLTINEANU*

ABSTRACT. — **On the Language of Maya Hieroglyphic Writing.** The author tries to demonstrate that the maya hieroglyphic writing had to its base the dialect yucateco of common maya language, because the presentday maya languages formed themselves only after VIII-th century.

Printre numeroasele incertitudini care își așteaptă încă rezolvarea din partea specialiștilor în domeniul maya, se află și aceea referitoare la limba în care au fost scrise textele hieroglifice. Răspunsul este îngreunat și de faptul că s-a acceptat fără rezerve ideea potrivit căreia limbile mayanse de astăzi ar fi început să se formeze cu peste 5.000 de ani în urmă, ceea ce duce inevitabil la dificultatea de a hotărî care dintre cele 24 de limbi actuale a fost folosită ca limbă a imperiului și deci care a stat la baza scrierii hieroglifice în perioada clasică (250 e.n.—900 e.n.) a culturii maya, știut fiind că majoritatea inscripțiilor au fost realizate în acea epocă.

Au fost propuse mai multe soluții, pornindu-se de la concordanța care ar exista între zonele arheologice în care s-au descoperit monumente cu inscripții și răspîndirea limbilor maya în perioada cuceririi spaniole.

O primă încercare a fost făcută încă din 1882, cînd Eisen a afirmat că inscripțiile de pe monumentele de la Copán (Honduras) ar putea fi scrise în chortí, limbă vorbită de locuitorii acelei zone¹. O altă ipoteză a lansat Raúl del Moral², care consideră că limba chontal de Tabasco ar fi putut sta la baza scrierii maya, pe considerentul că această limbă ocupa un foarte întins teritoriu în perioada de înflorire a culturii maya.

O. Schumann, încercînd să dea un răspuns la întrebarea care ne preocupă aici, spune că „limbile din grupul chol, tzeltal, yucateco, precum și limbile chortí, tojolabal sau chuj formează un lanț care se relaționează, mai mult decît celelalte, cu aria în care, în momentul Conquistei, după cronici sau după datele furnizate de arheologi, se știe că s-a folosit scrierea maya³”. Așadar, el presupune că limbile de la șes⁴ au avut șanse mai mari să fi stat la baza scrierii hieroglifice, dar nu se

* *Universitatea din Cluj-Napoca, facultatea de filologie, Catedra de limba română și lingvistică generală, 3400 Cluj-Napoca, România*

¹ Cf. Stoll, O., *Etnografia de Guatemala*, Ciudad de Guatemala, 1958, p. 153.

² În studiul său *El chontal de Tabasco y el chortí de Guatemala*, în *Antropología e historia de los Mixe-Zoques y Mayas. Homenaje a Frans Blom*, México, 1963, p. 347.

³ Schumann, O., *La lengua chol de Tula (Chiapas)*, México, 1973, p. 111.

⁴ Limbile maya actuale sînt împărțite în două mari grupuri: limbi de la șes și limbi de la munte, pentru că există trăsături structurale care le definesc ca făcînd parte dintr-un macrogrup sau altul.

poate pronunța care anume dintre aceste limbi este reprezentată în scriere.

Același lucru îl face și Thompson, care ezită în a numi o limbă anume. Astfel, în 1972, spune că o limbă chol ar fi putut fi vorbită de constructorii marilor centre ceremoniale⁵, după ce în 1960 spunea că jucateco sau chol ar fi putut sta la baza acestei scrieri⁶. Oricum, și Thompson este de părere că scrierea maya a fost realizată într-o limbă de la șes, pentru că între acestea există o unitate structurală și lexicală mai mare decât între cele de la munte, în ciuda faptului că ele sînt răspîndite pe un teritoriu mai extins.

Maria C. Álvarez face un studiu al trăsăturilor gramaticale ale limbilor maya⁷, încercînd să vadă care dintre ele s-ar putea sincroniza mai bine cu structura „gramaticală” bănuită în combinațiile elementelor care compun glifele. Ajunge și ea la concluzia că la baza acestei scrieri a stat unul dintre idiomurile de la șes.

Dar această nesiguranță a autorilor amintiți poate ascunde de fapt o altă ipoteză, aceea că nașterea scrierii hieroglifice maya ar fi de fapt anterioară apariției limbilor actuale. Lansînd o asemenea ipoteză, nu ne întorcem nicidecum cu cîteva mii de ani în urmă pentru a antedata apariția scrierii față de apariția limbilor maya, potrivit cu datele oferite de glotocronologie, ci propunem o altă epocă în care limbile actuale și-au căpătat o fizionomie proprie. Altfel spus, considerăm că scindarea în limbi independente nu a început acum 5.000 de ani, ci s-a produs mult mai tîrziu, de-abia după secolul al VIII-lea e.n., ceea ce înseamnă că pe timpul imperiului mayaș se vorbea limba maya comună, compusă dintr-o seamă de dialecte care mai tîrziu s-au dezvoltat divergent, ca urmare a scindării societății maya.

În timpul imperiului, întocmai ca în alte părți ale globului, s-a impus unul dintre dialectele de prestigiu ale limbii comune, care se vorbea în zona capitalei. Acest dialect a devenit limba unitară a imperiului mayaș, cunoscută și vorbită și de comunitățile care aveau graiuri și dialecte locale specifice.

Iată cîteva argumente pentru scindarea tîrzie a limbilor maya, care trimite implicit la evidențierea faptului că scrierea cu hieroglife s-a realizat într-o limbă maya comună, respectiv în dialectul de cel mai mare prestigiu al perioadei clasice:

1) Limba evoluează o dată cu societatea și se diversifică atunci cînd se destramă unitatea culturală și administrativă a societății. În cazul societății maya, perioada clasică ar corespunde cu epoca sclavagistă, iar perioada postclasică ar corespunde cu epoca feudală, cînd societatea maya s-a „rupt” în feude (señorios), care favorizau și evoluția divergentă a limbii;

⁵ Cf. Prefața sa la H. Wilbur Aulie, Evelyn W. de Aulie, *Diccionario ch'ol — español, español — ch'ol*, México, 1978, p. 9.

⁶ Thompson, J. Eric S., *Maya Hieroglyphic Writing. An Introduction*, Norman, 1960, p. 16.

⁷ In *Estructura del idioma en que se escribieron los códices mayas*, în „Estudios de Cultura Maya”, vol. X, 1976/7, México, p. 299—315.

2) Limba huasteco, vorbită astăzi între Tampico și Veracruz, deci la o depărtare de celelalte limbi de peste 1.000 de kilometri, s-a separat de trunchiul maya de foarte multă vreme după opinia unor autori⁸, luându-se ca argument marea diferență între această limbă și celelalte, vorbite în Mexic și Guatemala. Conform opiniei noastre însă, huasteco s-a desprins de celelalte limbi maya abia după secolul al VIII-lea, căci emigrarea huastecilor a fost o consecință a destrămării statului sclavagist, de vreme ce ei au fost semnați pe locurile actuale de-abia în secolul X⁹. Acceptând separarea târzie a huastecilor de celelalte grupuri mayașe, se acceptă în același timp și formarea limbilor maya după divizarea societății maya în feude.

Am adus în discuție separarea limbii huastece de celelalte limbi maya, pentru că diferențele dintre acestea au constituit mereu o probă pentru cei care datează formarea limbilor maya cu mult înainte de însăși perioada de mare înflorire a civilizației maya. Calculele gloto-cronologice, care au stabilit aceste intervale mari în periodizarea limbilor maya, concordau cu apretierile lui Stoll¹⁰, din secolul trecut, când acesta afirma că diferențele dintre huasteco și celelalte limbi maya ar putea să fie rezultatul a peste două mii de ani de divergență¹¹. Etnograful german a avut atunci în vedere doar o evoluție lentă a limbilor, dar se știe că în realitate, în evoluția unui idiom pot avea loc și schimbări importante într-un interval scurt de timp, în funcție și de evenimentele care au loc în cadrul societății care vorbește acea limbă. Este vorba de conceptul de salt lingvistic, pe care Al. Graur îl relevă și îl analizează în profunzime. După Al. Graur, „în perioadele de *salt*, în două-trei sute de ani, s-au petrecut schimbări atât de importante, încât se poate vorbi de o limbă înaintea saltului și de o altă limbă după salt”¹². Astfel, diferențele mari dintre limbile actuale se puteau realiza și în intervale de timp mai scurte, de ordinul a două sau trei secole, nu era nevoie de mii de ani pentru a se realiza aceste diferențe.

Așadar, desprinderea huastecilor după secolul al VIII-lea ar putea pleda pentru o unitate de limbă înaintea acestei date, sincronizate cu o coerență socială, vizibilă astăzi în vestigiile unei mari culturi. Ni se pare cu neputință să negăm unitatea de limbă și de cultură a unei civilizații cum a fost cea mayașă, și deci, prin aceasta, să nu recunoaștem că scrie-

⁸ Cf. Manrique, L., *Relaciones entre áreas lingüísticas y las áreas culturales*, México, 1975, p. 155, care consideră că separarea între huasteco și celelalte limbi maya s-a produs în jurul anului 1500 î.e.n.

⁹ Cf. Soustelle, J., *Olmecii*, București, 1982, p. 244.

¹⁰ Cf. Stoll, O., *op. cit.*, p. 226.

¹¹ Stoll nu a cunoscut la vremea aceea idiomul cotoque, pe care îl semnalează mai târziu Sapper și G. Zimmerman. Acest ultim idiom maya, descoperit în munții din sudul Chiapasului (Mexic), prezintă mari asemănări cu limba huasteco, ceea ce complică foarte mult datările autorilor citați mai sus, după care huasteco s-ar fi desprins cu circa 1700 de ani înaintea imperiului mayas, căci se pune firesc întrebarea: cum a putut supraviețui cotoque printre celelalte limbi maya atât vreme, păstrând totuși mari afinități cu huasteco?

¹² Graur, Al., *Studii de lingvistică generală. Variantă nouă*, București, 1960 p. 120.

rea a fost și ea unitară, comună tuturor mayașilor, avînd la bază limba maya comună;

3) Ideea de limbă comună nu intră în contradicție cu existența unui mare număr de dialecte diferite care o compun¹³, nici cu generalizarea dialectului cu cel mai mare prestigiu, care de regulă se vorbea în jurul capitalei¹⁴.

În cazul imperiului mayaș, dialectul devenit limbă unitară a tuturor provinciilor trebuie să fi fost cel din zona Petén, adică cel care se vorbea la Tikal¹⁵. În acest dialect (devenit astăzi limba yucateco) presupunem că s-a și scris, cel puțin pînă în secolul al VIII-lea, cînd probe ale arheologiei¹⁶ semnalez apariția altor capitale și deci se marchează începutul ruperii unității anterioare. Facem această precizare întrucît cu hieroglife s-a scris și după această dată¹⁷. Chiar dacă după această perioadă limba maya comună s-a scindat în mai multe dialecte convertite cu timpul în actualele limbi maya, iar dialectul yucateco și-a pierdut din prestigiul generalizat, rămînînd doar ca limbă a zonei Petén, totuși următoarele inscripții și texte hieroglifice puteau să continue a fi scrise în limba unitară anterioară, datorită faptului că sistemul scrierii era atît de bine consolidat, încît nu se lua în seamă desincronizarea ivită între limba scrisă și cea vorbită în anumite zone¹⁸.

Prestigiul generalizat al dialectului yucateco se poate constata și din compararea acestuia cu celelalte idiomuri mayașe de astăzi, atît pe plan lexical, cît și structural: a) Sistemul fonologic conține doar elemente comune și celorlalte idiomuri, ceea ce ar putea să însemne că inovațiile au avut un caracter regional; b) Acesta are cuvinte comune cu fiecare dintre celelalte în parte, ceea ce ar putea să demonstreze faptul că lexemele au trecut de la idiomul generalizat în imperiu, la celelalte care erau folosite în zone limitate; c) Elementele abstracte sînt mai abun-

¹³ Cf. Miclău, P., *Trecerea de la limba comună a poporului la limba națională ... cu aplicații la limba franceză*, în „Probleme de lingvistică generală”, Vol. I, București, 1959, p. 75.

¹⁴ Cf. limba unitară din Grecia Antică, numită *koiné* și bazată pe dialectul atic, datorită prestigiului cultural al Atenei. Vezi *Introducere în lingvistică*, București, 1965, p. 271.

¹⁵ În nordul Guatemalei de astăzi se află ruinele celui mai dezvoltat centru cultural al imperiului mayaș, care, după unii autori, ar corespunde cu vechea capitală a mayașilor din perioada clasică.

¹⁶ Cf. Ochoa, L., Vargas, E., *El colapso maya, los chontales y Xicalango*, în „Estudios de Cultura Maya”, vol. XII, p. 64. Autorii vorbesc de apariția a patru capitale în secolul al VIII-lea care ar putea corespunde cu tot atîtea state feudale independente, devenite autonome față de administrația anterioară a imperiului.

¹⁷ Cea mai recentă inscripție în piatră este datată, după calendarul actual, în anul 780 e.n.; cele trei codice hieroglifice, păstrate în Europa (la Dresda, Madrid și Paris) par să fi fost scrise în secolul al XII sau al XIII-lea, orientîndu-se după cîteva nume proprii pe care le-am identificat în codicele de la Dresda (este vorba de *Kukulcan*, *Chichen Itzá*, *Siyán Can Bakhalal* și altele); aceeași datare se poate face și pe baza unor eclipse pomenite în același codice.

¹⁸ Situație similară cu cea din perioada slavonei bisericești sau a latinei culte din imperiul roman.

dente în lexicul yucateco, or se știe că bogăția de elemente abstracte în lexicul unei limbi este semn de evoluție a aceluși idiom¹⁹.

În concluzie, dacă acceptăm evoluția interdependentă dintre societatea mayașă și limba acestei societăți, trebuie să admitem și faptul că scrierea hieroglifică — un element de cultură a epocii clasice — a aparținut întregului domeniu maya și a reprezentat în scris limba comună a imperiului, prin dialectul său cel mai prestigios, vorbit în regiunea capitalei imperiului. Diferențele mari dintre unele limbi maya s-au produs tirzu, după destrămarea epocii sclavagiste, atunci când au apărut relațiile feudale care au favorizat și diversificările la nivelul limbii. Dacă am admite intervalele așa de mari, propuse de autorii citați *supra*, între epoca de formare a limbilor maya și epoca de înflorire a imperiului mayaș, nu ar fi posibil să vorbim despre o limbă unitară a imperiului și, în consecință, nici de o scriere panmayașă.

¹⁹ Cf. Graur, A.L., *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, București, 1954, p. 139.

RONSARD APOLLINIEN

HORIA LAZĂR*

ABSTRACT. — **Ronsard Apollonian.** This paper brings into focus elements of Ronsard's poetics. Starting from the assertion of poetic act as a divine gift of the soul (which relates poetry to the other *fureurs*: prophesy, mysteries and love), the author shows the point where Ronsard brings together poetic form and the content of ancient wisdom, i.e. the glorifying of nature and virtue. Further on, the author shows the main elements of Ronsard's conception about the technical aspects of poetry. This poetry refers to a nature that is regarded, beyond the infinite metamorphoses of its forms, as a principle of material stability and moral order. The latter aspect is linked with the idea of nature as a world of profusion left in store, which the poet evokes in his eternal posture as a debtor.

The poetic act is for Ronsard a production of meanings in the sphere of *vraisemblable*. They confirm in the poetic text „the credit” won by common opinions in the language and in the repertory of images. From this perspective, poetry appears as a domain of historical development, being open to lexical innovations and affirming itself as an ever-recurring generation of meanings. Ronsard does not consider poetry, as classicism will do, as a moral *agent*, but rather as a spontaneously moral *world* and as a pacifying act of an Apollonian essence (opposed to the Promethean gesture, which is for Ronsard a rebellion of „iron” and an urge to violence).

I. *La possession poétique.* Le poète est un serpent:

Je ressemble aux serpents, qui gardent les vergers
Où sont les Pommes d'or: si quelques passagers
Approchent du jardin, ces Serpens les bannissent
Bien que d'un si beau fruit eux-mêmes ne jouissent!

Jaloux de son inspiration, de sa parole et de son livre (dont à vrai dire il n'a pas la propriété), Ronsard envisage la poésie comme une expression de la divine fureur de l'âme. Sans être l'auteur de la parole sacrée, le poète, serpent littéraire, en est le gardien: dans la poésie, celle-ci „s'échappe” dans le peuple²; „étranger”³ dans la foule où il est toujours prêt à partir, et dont, frénésie parlante, il aura à ébranler la conscience et à ranimer les énergies somnolentes, le livre est une „réponse prophétique”⁴ aux vœux et aux besoins les plus profonds de

* *Université de Cluj-Napoca, Faculté de Philologie, Département de philologie romane, 3400 Cluj-Napoca, Roumanie*

¹ *Oeuvres complètes de Pierre de Ronsard*, nouvelle édition, révisée, augmentée et annotée par Paul Laumonier, Paris, Alphonse Lemerre, 1914—1919, 8 vol. Tome IVc, p. 9.

² *Ibid.*, tome Ier p. 125.

³ *Ibid.*

⁴ II, p. 138.

la communauté. Aussi la poésie prend-elle place parmi les quatre fureurs, que Ronsard se plaît à rappeler quelque part: la prophétie, la poésie, les mystères et l'amour⁵.

La question qui se pose, pour le poète et pour le lecteur, est alors la suivante: comment la frénésie poétique peut-elle concerner, mobiliser et transformer intérieurement celui qui en est l'objet? La *passion de la poésie* doit-elle être partagée, ou bien tenue à l'écart?

Avant tout, il faut dire que le livre n'est pas un lieu de l'absence du sens („Le silence parlant vaut un mauvais langage“⁶), mais le moyen de la célébration et de la glorification de la vertu. En ceci, il sera marqué par la dignité de son objet: „... les pauvres insensés se trompent beaucoup, s'ils pensent que leurs libelles, muettes injures, et leurs livres sans nom, offensent la tranquillité de mon esprit [...]. Je ne veux laisser à la postérité plus grand témoignage de ma vertu que les injures édentées que ces poëtaſtres vomissent contre moi“⁷. Parler selon la vertu revient à parler selon la nature, qui, seule, doit être objet de la vénération poétique. Or, la perfection de la nature n'est pas dans la stabilité des formes, mais dans leur incessant changement: „Nulle Poësie se doit louer pour accomplie, si elle ne ressemble la nature, laquelle ne fut estimée belle des anciens, que pour être inconstante, et variable en ses perfections“⁸. La permanence *matérielle* de la nature sera, dès lors, comme l'arrière-fond des métamorphoses *formelles* de celle-ci:

Tout est mortel, tout vieillist en ce monde:
L'air et le feu, la terre mere et l'onde
Contre la mort résister ne pourront,
Et vieillissant ainsi que nous mourront“.

ou encore:

Ainsi la forme en une autre se change,
Cela n'est pas une merveille eſtrange:
Car c'est la loi de Nature et de Dieu
Que rien ne soit perdurable en un lieu¹⁰.

Dans ce va-et-vient des formes, dont l'illustration littéraire est l'image de la fortune et celle de théâtre du monde¹¹, le mouvement des passions tient un rôle privilégié. La tâche du poète-interprète des dieux n'est pas de susciter, devant le lecteur, des personnages schématiquement parfaits, mais de faire voir comment, dans l'homme, le vice et la vertu se compensent et s'équilibrent. Le délire poétique rejoint, par là, la con-

⁵ II, p. 134.

⁶ I, p. 319.

⁷ VII, p. 30.

⁸ VII, p. 6.

⁹ V, p. 115.

¹⁰ V, p. 116.

¹¹ V, p. 236.

naissance et le discernement pratiques du vice et de la vertu, et la morale devient le couronnement de l'apprentissage imaginaire:

Il faut apprendre à bien imaginer.
[. . .] Il faut cognoistre aussi le vice revestu
D'un habit vertueux qui d'autant plus offence
Qu'il se monstre honorable, et a belle apparence.
De là vous apprendrez à vous cognoistre bien,
Et en vous cognoissant vous ferez tousjours bien!¹².

Dans un premier temps, Ronsard conçoit le poète, pareillement aux antiques, comme opposé au sage: le premier, promis à l'immortalité de la gloire, est animé de passions puissantes, l'autre est un mortel qui s'est dépris de ses passions. La *passion immortelle* de l'être démoniaque et la *mort des passions* moyennant la sagesse ascétique désignent les pôles de l'humanisme antique. Ronsard conserve cette typologie, mais avec un déplacement d'accent qui annonce le classicisme: le poète, promu à la moralité parfaite, est l'agent moral impeccable: la *forme* poétique épouse le *contenu* de la sagesse. Ce changement de point de vue, riche de promesses et de conséquences, est illustré surtout par les réflexions de Ronsard sur les conditions artisanales et techniques du travail poétique.

2. *La propriété (ou métier) poétique.* Bien que la poésie soit un art plutôt „mental“ que „traditif“¹³, et que l'invention, qui est toute spirituelle et n'obéit à aucune règle y prime la „disposition“ ou arrangement des éléments, on ne peut pas dire que l'acte poétique ne soit pas soumis à des contraintes formelles. Ronsard oppose toujours la poésie à la versification facile et aux conventions de l'art oratoire. Contrairement aux classiques, pour qui l'art de l'orateur sera le genre même de la vérité¹⁴, Ronsard, rudement éprouvé par les excès de l'éloquence religieuse, essentiellement partisane, n'y voit qu'un parti pris de contrainte et de violence (cf. l'image des „Prédicans qui preschent à coups d'espée“¹⁵): l'art oratoire ne fera, dès lors, que consacrer la guerre des mauvaises opinions et des mensonges de ceux qui sont „enflés de trop d'orgueil, et de trop de raisons“¹⁶.

Contrairement à la pratique oratoire, la poésie est une „docte frenaisie“¹⁷. Sa matière sont les passions, autant de *formes changeantes* de l'âme: aussi porte-t-elle sur les vertus morales, et non sur les vertus intellectuelles. S'exerçant sur des états d'âme changeants, la poésie aura à guider les passions, à les rendre sujettes à la raison morale, à en purifier l'âme et à amener celle-ci à jouir de sa condition divine. C'est dans ce

¹² V, p. 351.

¹³ VII, p. 44.

¹⁴ Cf. Bossuet, mais aussi la Bruyère, exaltant la vertu morale du „discours chrétien“, *Les Caractères. De la chaire*, I.

¹⁵ V, p. 341.

¹⁶ V, p. 195.

¹⁷ V, p. 422.

sens que la Muse poétique, tout comme la vertu, est „ailée“¹⁸. En même temps, en tant qu'apprentissage de l'équilibre et technique du juste milieu, la poésie est un conseil de prudence; elle fait voir, par exemples et illustrations, comment il faut se maintenir entre le trop et le trop peu, entre l'excès et l'indigence.

La modération qu'enseignent la poésie et la vertu a pour point de départ la conception de la nature comme domaine de la *richesse tenue en réserve*. Pour Ronsard, la nature n'est pas, simplement, une profusion débordant dans un excès de formes¹⁹, mais bien une fécondité mise en épargne: „... le peuple... pense que nos devanciers estoient plus sages que nous... en ceuy faisant grand tort à la bonne Nature, laquelle ils pensent... estre infertile en bons esprits, et que dès le commencement elle a respandu toutes ses vertus sur les premiers hommes, sans avoir rien retenu en espargne“²⁰. A la fois parcimonieuse et généreuse, laconique et frénétique, la nature accède pleinement à la condition morale: pareillement à la poésie (dont le symbole est le serpent), elle est un *effet d'ordre et de prudence*, défini avant tout par l'interdiction de la transgression des limites:

... au monde on ne voit chose
 Qu'ua accord arresté ne gouverne et dispose...
 Nature vénérable en qui prudence abonde
 A fait telle ordonnance en l'ame de ce monde,
 Qui ne se change point...²¹.

Epargnant avec soin ses effets, la nature peut renouveler sa puissance, par une infusion de moralité. Dans la curieuse allégorie de Ronsard, la Nature, déjà vieille, s'unit au Soleil, qu'elle séduit. Or, depuis Platon, le Soleil est l'image du Bien suprême, et la Renaissance est longtemps restée attachée à cette valorisation morale du Soleil. Comme l'ont montré les historiens des sciences, l'héliocentrisme naissant lui-même était moins une doctrine physique et cosmologique qu'une „héliolâtrie“ et une rêverie sur la puissance régénératrice de la lumière du Soleil²². La Nature de Ronsard, restaurée au contact du Soleil, en tirera un accroissement de moralité.

Si la nature s'étale en une succession d'apparences, elle est, en tant que réservoir de formes, un éternel créancier: la vie a été „prestée“ à

¹⁸ V, pp. 419 et 421.

¹⁹ La perpétuité de la nature n'est pas formelle, mais matérielle: seule la matière est inépuisable. Les formes sont ce qui, dans la nature, apparaît pour disparaître. Elles incarnent, par là, la loi de l'ordre et de l'équilibre des principes complémentaires. Un excès de *manifestation* serait, au coeur même de la nature, une menace d'épuisement. La nature est le lieu de conjonction des principes de conservation et de rajeunissement du monde.

²⁰ VII, p. 65.

²¹ IV, pp. 215—216.

²² Cf. A. Koyré, *Introduction à Des révolutions des orbés célestes* de Copernic, Paris, Alean, 1934, p. 23.

Ronsard²³, qui vit, comme tout un chacun, „à crédit“. La poésie n'est plus alors une possession, un don et une grâce sans lendemain: elle devient un investissement facultatif, une propriété révocable et une structure de médiation. Si l'on vit „à crédit“, c'est qu'on ne vit pas pour rien, *mais pour écrire*. Le livre est, désormais, une dette divine.

Ronsard envisage le labour poétique (qui est un enfantement dont les images sont identiques à celles de la possession amoureuse et de la fureur prophétique) comme une épreuve nocturne et une peine infernale:

Pour ne me coucher point, je cherche à deviser,
Je lis en quelque livre, ou feins de composer . . .
Puis quand je suis couché, Amour qui me travaille,
Armé de mes pensers me donne la bataille:
Le lit m'est un enfer . . .²⁴.

La nuit est l'instant de la lucidité suprême, où le sommeil s'enfuit²⁵, le temps s'étire indéfiniment et l'esprit vit dans la terreur du lit: l'horreur de la veille et le désir du sommeil vont ici de pair. Le dernier est appelé avec ferveur, comme repos de l'âme et oubli des peines de l'écriture:

Somme, le repos du monde,
Si d'un pavot plein de l'onde
Du grand fleuve oublieux
Tu veux arroser mes yeux
Tellement que je reçoive
Ton doux présent qui déçoive
Le long séjour de la nuit,
Qui trop lente pour moy fuit . . .²⁶.

La fureur nocturne de l'écriture est une *création du sens dans le vraisemblable*. A ce propos, il faut rappeler que la production poétique prend appui sur les opinions reçues et sur les faits et événements consacrés dans les vieilles chroniques et par le „bruit commun“²⁷. Contrairement aux opinions des maîtres de l'art oratoire, autant de „bouches ouvertes“²⁸ qui introduisent une béance exorbitante du sens, les opinions vraisemblables marquent le „crédit gagné“, fixé dans le répertoire linguistique et d'images²⁹: aussi peuvent-elles être matière poétique,

²³ Le débiteur de la nature devient, dans les textes de Montaigne, un voleur d'être, ou même un dilapidateur qui s'empare du trésor qui lui a été confié: „Tout ce que vous vivez, vous le dérobez à la vie; c'est à ses dépens“ (*Essais*, Livre premier, chap. XX).

²⁴ IV, p. 39.

²⁵ La fureur poétique n'est pas une possession somnambulique: elle est marquée, au contraire, d'un surcroît de conscience, étant, littéralement, perte du sommeil et délire de la lucidité insomniaque.

²⁶ II, p. 324.

²⁷ VII, p. 70.

²⁸ V, p. 373.

²⁹ V, p. 84.

étant devenues objet d'échange et entrées dans le patrimoine de la sensibilité commune.

Le goût du crédit conquis sur l'opinion rend compte également, chez Ronsard, des progrès de l'expression linguistique: les vieux mots pourront toujours être remplacés par des mots nouveaux, ce qui désigne la langue comme le domaine du dynamisme historique, et non comme un inventaire sans mémoire de termes dépourvus de pittoresque: „Tu ne dédaigneras les vieux mots François, d'autant que je les estime tousjours en vigueur, ... jusques à ce qu'ils ayent fait renaistre en leur place, comme une vieille souche, un rejeton; *et lors tu te serviras du rejeton, et non de la souche*“³⁰. La langue n'est pas seulement un mécanisme bien monté: elle est surtout un organisme vivant, où paraît toujours du nouveau, et où le créancier public fait naître, sans raison, de nouveaux mots qui incarnent le „crédit gagné“ par les nouvelles opinions. Boîte de Pandore des opinions et des mots, le langage poétique, qui en ceci rejoint le langage commun, n'est cependant pas un être en expansion infinie, mais bien une réserve de signification. Ronsard déconseille l'abus des nuances, n'autorisant que les „epithetes recherchez pour signifier, et non pour remplir ton carme, ou pour estre oyseux en ton vers“³¹. La tâche dernière de la poésie sera, par là, de bien signifier les choses, en les tirant de leur silence, par une génération et une production littéraire de leur sens, mais non de les amener à la présence dans leur rumeur indécise, en en „remplissant“ le poème: les choses sont bannies de la poésie, où elles ne laissent subsister que leur sens. L'apprentissage imaginaire de Ronsard n'aboutit pas, dès lors, à une poésie ontologique: il est une entreprise démiurgique. L'objet poétique n'est pas une source, un inconditionné, mais un effet de travail et de production. Concernant la génération du sens par l'entremise des procédés de signification linguistique, et non ce sens lui-même, la fonction imaginative n'est pas originaire, mais dérivée, étant, à vrai dire, une intuition des objets qui rend l'homme égal à Dieu dans une poésie envisagée comme une création seconde. C'est peut-être cet aspect, tout romantique, des convictions profondes de Ronsard, qui rend compte de la remise en honneur du poète à partir du XIXe siècle. Boileau, on le sait bien, ne l'aimait point³². C'est que, pour les classiques, la littérature n'est pas un monde moral, mais un instrument moral. En elle-même, la pratique des lettres est plutôt immorale, étant un divertissement et un passe-temps qui éloigne de la vérité. Loin de mettre en présence du vrai, la littérature classique ne fait qu'y ramener, moyennant les artifices, les détours et

³⁰ VII, p. 64.

³¹ VII, p. 53.

³² Cf. *Art poétique*, Chant premier, v. 123—129, où Boileau accuse Ronsard de prolixité et de confusion:

Ronsard, qui le [— Marot] suivit, prit une autre méthode,
Régiant tout, brouilla tout, fit un art à sa mode,
Et toutefois longtemps eut un heureux destin.
Mais sa Muse, en français parlant grec et latin,
Vit, dans l'âge suivant, par un retour grotesque,
Tomber de ses grands mots le faste pédantesque.

les prestiges d'un discours dont le seul mérite est dans l'intention qui l'anime, et qui lui fait poser l'amélioration morale du lecteur comme *but* du livre. Pour Ronsard, la littérature est morale spontanément, originairement, et *non à son terme*; elle l'est comme une évidence immédiate, qui, dans la paix du poème, rend l'homme égal aux dieux. Aussi l'exaltation poétique est-elle une entreprise pacifique par excellence. A la „plume de fer“ prométhéenne³³, témoin et agent des discordes entre les hommes et des horreurs des guerres fratricides qui font penser à la barbarie gothique (Prométhée, dieu des arts du fer et du feu, devient paradoxalement, chez Ronsard, le guerrier implacable, partant l'ennemi du genre humain³⁴). Ronsard oppose *la plume ailée* apollinienne: pareil à son âme, qui, il y a 400 ans, s'envolait dans les cieux, parmi les immortels, son livre, grand trait d'écriture inscrit dans le coeur de ses semblables, est encore là, pour nous faire toujours participer au pur bonheur de la poésie, qu'il signifie, comme dans ce texte qui fait état de la *trace de la vérité* dans l'inscription poétique cordiale, pratiquée dans le ciel de l'âme:

*Le traict qui fuit de ma main,
Si tost par l'air ne chemine,
Comme la fureur divine
Vole dans un coeur humain,
Pourvu qu'il soit préparé,
Pur de vice et réparé³⁵,*

ou encore, comme dans le sonnet du cygne céleste:

Il faut laisser maisons, et vergers et jardins,
Vaisselles et vaisseaux que l'artisan burine,
Et chanter son obsèque en la façon du Cygne
Qui chante son trépas sur les bords Macandrins.

C'est fait, j'ai devidé le cours de mes destins,
J'ay vescu, j'ay rendu mon nom assez insigne,
Ma plume volé au ciel, pour estre quelque signe,
Loïn des appas mondains qui trompent les plus fins.

Heureux qui ne fut onc, plus heureux qui retourne
En rien comme il estoit, plus heureux qui sejourne,
D'homme fait nouvel ange, auprès de Jesu-Christ,

Laisant pourrir ça bas sa despouille de boüe,
Dont le Sort, la Fortune et le Destin se joüe,
Franc des liens du corps pour n'estre qu'un esprit³⁶.

³³ V, p. 337.

³⁴ V, p. 196:

Maudit soit Prométhé, par qui fut desrobé
Le feu celestiel, et qui forgea la lame
Qui si tost hors du corps nous fait enfuyr l'ame.

³⁵ II, p. 134.

³⁶ VI, p. 8.

CRONICAINTERNATIONAL SUMMER COURSE
AUREL CURTUI

The ever-increasing interest in Romanian culture has recently been shown the world over through an increasing participation in the international summer courses held in our country.

Within this framework Cluj-Napoca University is but one of the prestigious institutes that yearly offers such courses to those who wish to become well-acquainted with the Romanian cultural heritage. Each summer course stands out as a remarkable scientific and cultural event attended by participants of varied scholarly and scientific pursuits such as undergraduates, postgraduates, teachers, researchers, ethnographers, critics, literary historians, musicians and translators or simply friends of Romania. They come from all over the world.

The participants have studied and delved into the problems and themes of literature, linguistics, history, philosophy, folklore, ethnography, sociology, music and Romanian art which opened new horizons leading to a better understanding of Romanian culture and civilization. Many of these endeavours have been turned to account in dissertations, studies, articles, scientific papers, published abroad or in our country.

The 1985 International Summer Course assumed the task of debating a theme of general interest, namely „The Romanian Cultural Scene in the Modern and Contemporary Period. Contributions, Directions, Confluence, Political and Cultural Dialogue”. This time again the program was conceived on a broad basis of cross-cultural interferences laying emphasis on processes and phenomena which attest the creative originality, diversity and unity of Romanian culture and civilization. It is significant in this respect that the lectures provided the participants with a wide-range of varied and attractive topics, such as, „Romanian Historiography within the Context of Modern Historical Thought”, „Romanian Humanism-European Humanism”, „Formation of the Romanian Nation”, „Orientations in the Field of Literary Ideology (Trends at the End of the Nineteenth Century and the Beginning of the Twentieth)”, „Twentieth Century Romanian Philosophical Synthe-

ses”, „Evolution of Romanian Interwar Fiction”, „Tradition and Modernity in Interwar Literary Life”, „Romania's Position on the International Arena in the Last Two Decades”, „Tradition and Creative Originality in the Development of Socialist Society in the Socialist Republic of Romania”. The lectures were delivered by scholars of world standing.

Meantime panel-discussions completed and consolidated the knowledge of the participants. They debated on such topics as „National Traits and the Universal Spirit in Romanian Contemporary Music”, „The Reception of Contemporary World Literature in Romania”, „Autochthonous Syntheses and European Trends in Interwar Romanian Painting”, „Tendencies in Contemporary Romanian”, „Romania's Foreign Policy in the Interwar Period”, „Trends and Orientations in the Twentieth Century Romanian Sociology” and „Romanian Folklore Perspective”.

The Summer Course offered an intensive course of Romanian, based on modern and efficient methods, on three levels: elementary, intermediate, and advanced. Instruction involved intensive student participation in class and active use of the spoken and written language. The content of each level was based on a detailed analysis of current Romanian usage.

Throughout the Summer Course an interesting and attractive cultural program, meant to facilitate an understanding of Romanian cultural life, was provided. To this end there were folk music and dance performances, concerts, literary evenings, visits to museums and cultural institutions, exhibitions etc. At the same time the participants benefitted from documentary excursions throughout some of the most beautiful towns of Transylvania where they visited museums, monuments and cultural institutions of great interest.

The contact of the participants with the values of the Romanian nation largely contributed to the increasing interest in present-day Romania and acknowledgement of its prestige.

A. CURTUI

RECENZII

Marica Pietreanu, **Salutul în limba română — studiu sociolingvistic** —, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, 258 p.

Cred că cel mai potrivit e să încep prezentarea acestei cărți cu un citat de pe coperta cărții însăși: „Volumul de față, elaborat în perspectiva unei abordări de tip interdisciplinar, deschide un câmp de investigație cu largi implicații lingvistice, sociologice, etnologice, culturologice, istorice.

Pornind de la analiza strict lingvistică a salutului ca fapt de vorbire, determinat social, autoarea extinde sfera investigației de la analiza faptelor de limbă literară, la cea a vorbirii populare. Este valorificat astfel un material deosebit de bogat (descrieri inedite), rezultat din anchetele pentru „Atlasul lingvistic român”. Totodată, este supus unui studiu minuțios și complex aproape întregul reperoriu al formulelor de salut din limba română.

Lucrarea reprezintă o contribuție originală, confirmând necesitatea unei cercetări interdisciplinare, care trebuie să se impună în analiza fenomenelor sociale contemporane”.

Marica Pietreanu realizează așadar un studiu aprofundat al unui „corpus de date lingvistice” din limba română, care realizează *salutul* ca „expresie a comportamentelor psiholingvistice” (p. 7). În cercetarea sa, autoarea se orientează după metode și principii caracteristice sociolingvisticii, dar, în același timp, nu neglijează nici datele oferite de unele discipline lingvistice ca dialectologia, stilistica, semantica etc.

Materialul este excerptat din diferite dicționare, din atlase lingvistice, opere literare, din răspunsurile la „Chestionarul pentru ALR I și II” de la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj-Napoca; de asemenea prin „metoda anchetei rapide și anonime” a fost studiat salutul în vorbirea cotidiană.

Lucrarea recenzată cuprinde mai multe părți: *Introducerea* (p. 5—11), *Salutul, mijloc de integrare sociolingvistică* (p. 13—44), *Salutul gestual* (p. 45—54), *Su-*

lutul epistolar (p. 55—69), *Suportul original și suportul analog al formelor de salut* (p. 70—83), *Semnificația etnolingvistică și sociolingvistică a formelor de salut românești* (p. 84—104), *Formulele de salut din limba română* (p. 105—151), *Fapte de limbă și stil în formulele de salut românești* (p. 152—199). În ultima parte a lucrării se mai află *Considerații finale*, *Bibliografie*, *Anexă*, *Indice* (de cuvinte și de autori) și *Lista hărților* (p. 200—226).

Fără a analiza fiecare capitol în parte, din cuprinsul lucrării reținem următoarele:

1. Relațiile dintre oameni de-a lungul secolelor se reflectă, la nivelul limbii, prin așa-numitul *limbaj al politeții*, care se exprimă, la diferite popoare, prin forme specializate ale limbii, politețea reprezentând *buna-cuviință, respect și amabilitate*. În acest sens sînt relevate două categorii de politețe: *non-reciprocă și solidaritate*.

2. Salutul este o „modalitate de conduită prin care se asigură menținerea relațiilor dintre membrii unui grup” (p. 23) și ca atare studierea actului verbal al acestuia are o mare importanță în sociolingvistică, în primul rînd prin funcția sa fatică. Dar iată și definiția salutului: „*Salutul este comportamentul comunicațional, gestual sau verbal (ori și gestual și verbal), cu o semnificație cunoscută unui micro- sau macrogrup social, prin care se dă un semn de atenție, de respect, de politețe unei persoane sau unui grup*” (p. 29).

3. Formulele de salut nu sînt simple clișee lingvistice, pentru că ele au o valoare de simbol cu o motivare etnoculturală. Ele sînt utilizate după anumite reguli mai mult sau mai puțin stricte, prin care se exprimă anumite atitudini față de alți oameni. Formulele de salut, prin repetare, au devenit tradiționale, cele populare avînd adesea și anumite valori stilistice.

4. În realizarea actului de salut un rol deosebit revine *situației sociale și modelului cultural*, în cadrul cărora un individ poate deține în mod simultan mai multe statute în funcție de poziția lui

în sistemul diferitelor relații: de familie, profesionale, culturale etc. Există, așadar, anumite bariere sociale care impun restricții de comportament în funcție de locul unde ne aflăm, de timp (dimineața, seara) și de partenerul cu care venim în contact.

5. În cadrul atitudinii participanților în actul de salut, vorbitorul poate să aleagă din multitudinea formelor verbale ale salutului pe cea care o dorește el, dar în același timp, vorbitorul trebuie să respecte niște conveniențe, adică niște norme socioculturale, iar mai concret relațiile dintre ele și receptor, statutul și rolul ambilor participanți la actul de comunicare* (p. 42).

6. O categorie aparte de salut este cel gestual, de mai multe feluri: *prosternarea, îngenunchierea, reverența, înclinarea corpului și aplecarea capului, sărutul, săritul, sărutarea picioarelor, sărutarea mâinii, salutul cu mâinile împreunate, dezbrăcarea și descălțarea*, manifestări ale diferitelor popoare și în epoci diferite.

Printre cele mai uzuale gesturi de salut ca expresie a politetii și respectului, amintim: *stringerea mâinii drepte, scoaterea pălăriei sau schițarea acestui gest, ducerea mâinii drepte la nivelul capului, înclinarea capului sau a corpului, fluturarea mâinii sau a batistei* (la despărțire), *sărutul* (mai ales între femei) *îmbrățișarea, baterea cu mina pe spate, pe umăr* etc.

7. O variantă a salutului este *salutul epistolar*, caracterizat de o anumită structură, de regulă, prin care se manifestă funcția emotivă a limbii, predominantă (în comparație cu cea conativă și fatică). Sînt stabilite în lucrare trei tipuri de salut epistolar: *oficial-protocolar, oficial-familiar, familial*. În comparație cu stilul oral, stilul epistolar, cu construcții și formule specifice, este mai sobru și mai puțin supus modificărilor „cu o notă mai accentuată de convenționalism” (p. 69).

8. Formulele de salut au în sistemul relațiilor sociale și culturale așa-numitul *suport social-cultural*; formulele își schimbă sensul și rostul în concordanță cu schimbările care au loc în societate de-a lungul secolelor. Dar nu e mai puțin adevărat că deși formulele de salut reprezintă „sistemul de forme culturale care reflectă în limbă sistemul de relații sociale existente, reale” (p. 82), unele dintre acestea supraviețuiesc sistemului social care le-a produs.

9. Elementele fundamentale, definitorii

ale salutului românesc sînt: *omenia, ospitalitatea și urările de bine și de sănătate* (*bucuroși de oaspeți, om bun, oameni de omenie, bine-ai venit, rămîneți sănătoși* etc. exprimă într-adevăr omenia și ospitalitatea românilor).

10. Formulele de salut propriu-zise din limba română se pot grupa în următoarele categorii: a) saluturi *zînuice* (de dimineața, de zi și seara); b) saluturi *anuale* (legate în deosebi de sărbătorile tradiționale); c) saluturi *ocasionale* (care se referă la anumite evenimente din familie — nuntă, nașteri etc.); d) saluturi adresate celor care efectuează o anumită muncă.

După criteriul *temporal*, saluturile au în vedere etapele distincte ale zilei: dimineața, ziua, seara și noaptea, cu invariantele *bună-dimineața, bună-ziua, bună-seara*, și cu o mulțime de variante în diferitele zone ale țării.

După criteriul *situational* și al *circumstanței*, autoarea evidențiază saluturile *la întîlnire și la despărțire*, alcătuint și o schemă generală de realizare a interacțiunii lingvistice din cadrul salutului, ținînd cont de factori precum: persoane cunoscute sau necunoscute, persoana vine sau pleacă etc.; (exemple: *bine v-am găsit, bine-ai venit, să ne vedem cu bine, rămîneți sănătoși, mergi sănătos, drum bun* etc.).

Alte procedee de salut verbal sînt *întrebarea-salut și expresia-salut* ca: *v-ai sculat, v-ai sculat?, v-ai apucat de lucru? să însemnez în grînlă, nu te-am cîzut de un car de ani* etc.

Autoarea reliefează și *aspectul negativ al salutului sau nonsalutul materializat* în expresii ca: *la revedere și să ne vedem cînd mi-oi vedea eu ceața, călătorie sprințenată, drum bun, cale bătută, adio și n-am cuvinte* etc.

11. În formulele de salut românești pot fi remarcate o serie de fapte de limbă și de stil: *dialogul, modul de adresare, aspecte fonetice și gramaticale*.

12. Formulele de salut în limba română reprezintă „elemente vechi de origine latină, pe care poporul le-a păstrat de-a lungul veacurilor, ele aparținînd fondului principal lexical. În raport cu acestea, formulele împrumutate sînt puține la număr” (p. 202).

13. Marica Pietreanu a reușit să elaboreze o lucrare de valoare deosebită, scoțînd în evidență specificul, particularitățile și mediul sociolingvistic și cultural ale românilor exprimate prin salu-

tul atât de mult apreciat în buna-cuviință omului simplu de la noi. „Salutul la români — arată autoarea — are la bază norme care izvorăsc din atitudinile și sentimentele de bună-cuviință, de omănie, de ospitalitate și de prietenie, așa cum le concepe poporul român, precum și din înclinarea lui spre frumos și chiar spre glumă și ironie” (p. 9).

I. T. STAN

Allen W., *The Short Story In English*, Clarendon Press, Oxford, 1981, Pp. 415

The paradox of the short story is that it is at once the oldest narrative modality and the newest form to emerge as a well-defined, autonomous sub-genre. As Walter Allen shows in the opening chapter of his book („The Modern Short Story: Origins, Background, Affinities“), before the modern short story came into being, the tale was essentially a manifestation of the romance and its aim was to surprise and entertain. By contrast, the modern short story deals with, or dramatizes, a single incident and in so doing utterly transforms it, dissolving the anecdote into a thousand of impressions and implications that the reader becomes aware of. As a modern form of narrative, the short story draws its sap from such diverse prose forms as the romantic tale, the informal essay or the *caractère*, as well as from the moments of insight in poetry. Though man has been telling stories ever since he developed the faculty of speech, the short story as a form of fiction was a later development in literature than the novel, being consciously formulated and instated as a literary species more or less simultaneously in the 19-th century by such writers as Scott and Dickens, Poe and Hawthorne, Marimée, Chekhov or E. T. A. Hoffmann. Despite Scott's early start (Allen looks upon his „The Two Drovers“ of 1827 as the first modern English example), the short story as we now know it appeared rather late in English literature, as compared with its impetuous flowering in France, Russia and the United States. In 19-th century America, particularly, the short prose narrative was given such a powerful impulse by writers such as E. A. Poe (who endowed it with the rudiments of a poetics), Hawthorne and Melville, that it soon became what may be called, with only slight exaggeration, the national literary form.

Well-aware of the impossibility of providing a workable definition of the sub-genre, Allen is cautiously satisfied to suggest that „the modern short story can span the whole gamut, from the astonishing to that based on an almost mystical notion of the epiphany“ (p. 8) (one of his theses is that the modern story teller is a lyric poet in prose). The survey he then undertakes, of the development of the form in the English speaking countries, proves his point well, by showing what an astounding variety of themes and subjects, of moods and motifs have been used by ingenious writers in the four corners of the globe.

A definitive history of the short story will probably never be written, but W. Allen has done his utmost to discuss, catalogue and classify stories written in English everywhere and at all times. Beginning with Scott and ending with Updike, Oates and other „post-moderns“, he goes through the work of all the notable writers of Great Britain and the United States, and takes a look at representative authors from Canada (Morley Callaghan), Australia (Henry Lawson, Patrick White), New Zealand (K. Mansfield, Frank Sargeson) or Africa (Doris Lessing, William Plomer). Rather than a simple introduction, the book is a thesaurus of the short story written in English. It discusses all the „classical“ (and obvious) examples, providing extensive plot summaries and (often, too) long illustrative quotations. One is indeed tempted to call it, paraphrasing the title of E. Barbu's book, „a polemical and anthological history“ of the short story in English.

The reader may puzzle over some unexpected value-judgements, e.g. that Conrad is a cruder writer than Kipling or that V. S. Pritchett is „the most outstanding short story writer since D. H. Lawrence“ (p. 268). He may frown at minor inadvertencies — for instance the misquoting of the title of a novel by Fitzgerald as *The Beautiful and the Damned* (correct: *The Beautiful and Damned*) or the strange sintagm „the most advanced (?) short story ever written“ (p. 173). But these are only minor flaws in a truly monumental work, a synthesis — the first, as far as we can tell — of the short stories written in the English speaking countries.

V. STANCIU

INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ,
Municipiul Cluj-Napoca, Cd. nr. 447/1986

Revista științifică a Universității din Cluj-Napoca, **STUDIA UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI**, apare începând cu anul 1986 în următoarele condiții:

matematică — trimestrial

fizică — semestrial

chimie — semestrial

geologie-geografie — semestrial pentru geologie și anual pentru geografie

biologie — semestrial

filozofie — semestrial

științe economice — semestrial

științe juridice — semestrial

istorie — semestrial

filologie — semestrial

STUDIA UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI, the scientific journal of the University of Cluj-Napoca, starting with 1986 is issued as follows:

mathematics: quaterly

physics: biannually

chemistry: biannually

geology-geography: biannually on geology and yearly on geography

biology: biannually

philosophy: biannually

economic sciences: biannually

juridical sciences: biannually

history: biannually

philology: biannually

43871

Abonamentele se fac la oficiile poștale, prin factorii poștali și prin difuzorii de presă, iar pentru străinătate prin „ROMPRESFILATELIA“, sectorul export-import presă, P. O. Box 12—201, telex. 10376 prsfir, București, Calea Griviței nr. 64—66.

Lei 35